

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»

Πράσινη εγκληματολογία: θεωρητικό υπόβαθρο και ειδικές εστιάσεις

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ελένη Παύλου

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή:

Γρηγόριος Λάζος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Δημήτριος Ζιούβας, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Τρύφωνας Κωστόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Παύλου Ελένη, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Στις υπέροχες φίλες που γνώρισα χάρις στο μεταπτυχιακό

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή μου Γρηγόριο Λάζο, ο οποίος με εμπιστεύτηκε, με στήριξε και μου έδωσε την ευκαιρία να ασχοληθώ με μια νέα προσέγγιση της εγκληματολογίας, η οποία ταιριάζει απόλυτα με τις περιβαλλοντικές μου ανησυχίες ως άτομο. Με την ολοκλήρωση τούτης της διπλωματικής εργασίας, αισθάνομαι ότι απέκτησα μια νέα οπτική πάνω στο αντικείμενο της εγκληματολογίας, γεγονός που θα ήταν αδύνατο εάν δεν μου είχε δώσει τα κατάλληλα ερεθίσματα ο κος Λάζος. Γι' αυτό και θα του είμαι πάντοτε ευγνώμων.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του ΠΜΣ «Εγκληματολογία» για τις γνώσεις που μου προσέφεραν, αλλά και για τους προβληματισμούς που μου δημιούργησαν, οι οποίοι θα συνεχίσουν να με παρακινούν στην εμβάθυνση επί του αντικείμενου της εγκληματολογίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συμφοιτητές μου, αλλά κυρίως τις συμφοιτήτριες που έχω τη χαρά πλέον να τις αποκαλώ φίλες, που έκαναν αυτό το «ταξίδι» αξέχαστο.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	8
Εισαγωγή	10
Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΠΡΑΣΙΝΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ	13
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	13
1.1 Ορισμός της έννοιας «περιβάλλον».....	13
1.2 Εγκληματολογία και περιβάλλον.....	14
2. Εισαγωγή στην Πράσινη Εγκληματολογία.....	16
2.1 Ορισμός Πράσινης Εγκληματολογίας	16
2.2 Αντικείμενο της πράσινης εγκληματολογίας.....	19
2.2.1 Πράσινα εγκλήματα και πράσινες βλάβες.....	19
2.2.2 Σχέση πράσινης εγκληματολογίας και κακοποίησης ζώων.....	21
2.3 Χαρακτηριστικά της Πράσινης εγκληματολογίας.....	24
2.4 Οίκο-φιλοσοφικοί προσανατολισμοί και προσεγγίσεις της Πράσινης Εγκληματολογίας	28
2.5 Προτάσεις εντός της Πράσινης Εγκληματολογίας	35
3. Ανάδυση Πράσινης Εγκληματολογίας	38
3.1 Πώς και πότε εμφανίστηκε	38
3.2 Τα κινήματα που επηρέασαν την Πράσινη Εγκληματολογία.....	39
3.2.1 Το κίνημα Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης.....	39
3.2.2 Το κίνημα υπέρ των ζώων	40
4. Σχέση Πράσινης Εγκληματολογίας με άλλες κατευθύνσεις της εγκληματολογίας	41
4.1 Σχέση Πράσινης Εγκληματολογίας με Κριτική Εγκληματολογία.....	41
4.2 Σχέση Πράσινης Εγκληματολογίας με Πολιτιστική Εγκληματολογία.....	42
5. Κεφάλαιο: Βασικές Έννοιες της Πράσινης Εγκληματολογίας.....	44

5.1 Πράσινο ή Περιβαλλοντικό Έγκλημα	44
5.2 Πράσινη/Περιβαλλοντική βλάβη.....	48
5.3 Οικολογικό έγκλημα (Eco-crime).....	53
5.4 Περιβαλλοντικό κρατικό-εταιρικό έγκλημα.....	55
6. Προκλήσεις που αντιμετωπίζει η πράσινη εγκληματολογία	57
Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΣΤΙΑΣΕΙΣ.....	71
1. Νομοθετική προστασία περιβάλλοντος	71
1.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	71
1.2 Διεθνείς ενέργειες και διεθνή κείμενα	71
1.3 Ευρωπαϊκή Ένωση και προστασία περιβάλλοντος.....	78
1.3.1 Πρωτογενές δίκαιο.....	78
1.3.2 Παράγωγο Δίκαιο	80
2. Περιβαλλοντικά εγκλήματα κατά την ελληνική νομοθεσία	88
2.1 Άρθρο 24 Συντάγματος.....	88
2.2 Ο Ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος.....	89
2.3 Ο Ν. 4042/2012 για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος.....	97
2.4 Ο Ν. 743/1977 για την προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος	98
2.5 Ο Ν. 4037/2012 για τη ρύπανση του θαλάσσιου περιβάλλοντος από πλοία...	102
2.6 Η σχέση ειδικότητας των διατάξεων του ν. 4037/2012 με αυτές των νόμων 743/1977 και 1650/1986	108
2.7 Νομοθετήματα σχετικά με την προστασία των δασών.....	108
2.7.1 Το ν.δ. 86/1969 για το δασικό κώδικα.....	108
2.7.2 Ο Ν. 998/1979 για την προστασία των δασών	109
2.8 Νομοθετήματα σχετικά με τη διάθεση γεωργικών φαρμάκων που συνδέονται με την προστασία του περιβάλλοντος.....	111
2.9 Διεθνείς Συμβάσεις που έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική έννομη τάξη	113

3. Εφαρμογή προγράμματος LIFE NATURA THEMIS στην Κρήτη	113
4. Κεφάλαιο: Πράσινη εγκληματολογία στην Ελλάδα	119
Συμπεράσματα	119
Προτάσεις	122
Επίλογος.....	123
Βιβλιογραφία-Πηγές	125
<i>Ελληνόγλωσση</i>	125
<i>Ξενόγλωσση</i>	126
<i>Διαδικτυακές πηγές</i>	132

Περίληψη

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η παρουσίαση μιας νέας προσέγγισης στο πεδίο της εγκληματολογίας, αυτή της Πράσινης Εγκληματολογίας. Η Πράσινη Εγκληματολογία καταπιάνεται με τη μελέτη των εγκλημάτων και των βλαβών κατά των ανθρώπων, των ζώων και των οικοσυστημάτων, με την ανάδειξη των επιπτώσεων αυτών των βλαβών σε τοπικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο, καθώς και με τις διαδικασίες θέσπισης περιβαλλοντικών νόμων και ρυθμίσεων με ταυτόχρονη αξιολόγηση της εφαρμογής τους. Έχοντας τις ρίζες της στην κριτική εγκληματολογία, αμφισβητεί τους εννοιολογικούς περιορισμούς της παραδοσιακής εγκληματολογίας, γεγονός που της προσδίδει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τη φέρνει αντιμέτωπη με πολλές και ποικίλες προκλήσεις. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται και η διεθνής, ευρωπαϊκή και ελληνική νομοθεσία για την προστασία του περιβάλλοντος με σκοπό να φανεί εάν οι κοινωνικές συνθήκες που οδήγησαν στην ανάπτυξη της πράσινης εγκληματολογίας επηρέασαν ουσιαστικά και τη νομοθετική διαδικασία σε όλα τα επίπεδα. Η εξέταση της νομοθεσίας συμπληρώνεται από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων του προγράμματος «Life Natura Themis» που αφορά στην ποινική δίωξη εγκλημάτων κατά της άγριας ζωής σε περιοχές του Δικτύου NATURA 2000. Η εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσίαση συμπερασμάτων επί της θέσης της πράσινης εγκληματολογίας στο παγκόσμιο γίγνεσθαι αλλά και της θέσης της στην Ελλάδα.

Λέξεις-Κλειδιά: πράσινη εγκληματολογία, περιβαλλοντικό έγκλημα, περιβαλλοντική βλάβη, διεθνής προστασία περιβάλλοντος, ελληνική περιβαλλοντική νομοθεσία

Abstract

The aim of this postgraduate study is to present a new approach in the field of criminology, that of Green Criminology. Green Criminology deals with the study of crime and harm against humans, animals and ecosystems, highlighting the impact of these harms locally, regionally and globally, as well as the processes of enacting environmental laws and regulations with the simultaneous evaluation of their implementation. Having its roots in critical criminology, it challenges the conceptual limitations of traditional criminology, and, because of this connection, green criminology has acquired special characteristics, which «force» it to face multiple challenges. In this context, the international, European and Greek legislation for the protection of the environment is examined in order to see if the social conditions that led to the emergence of green criminology have significantly affected the legislative process at all levels. The examination of the legislation is supplemented by the presentation of the results of the "Life Natura Themis" program concerning the criminal prosecution of crimes against wildlife in areas of the NATURA 2000 Network. The study comes to an end with the conclusions of the author concerning the position of green criminology in the world and its position in Greece.

Key-words: green criminology, environmental crime, environmental harm, international environmental protection, Greek environmental legislation

Εισαγωγή

Τα θέματα που σχετίζονται με την προστασία του πλανήτη παραμένουν στο επίκεντρο και αποτελούν βασικό ζήτημα του δημόσιου πολιτικού λόγου.¹ Ήδη βιώνουμε τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, η οποία είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης παρέμβασης.² Η γη «ζεσταίνεται», ο αρκτικός πάγος όλο και «λεptaίνει», οι έρημοι επεκτείνονται και η στάθμη των θαλασσών ανεβαίνει.³ Παρόλο που σε ορισμένες περιπτώσεις η αυξητική τάση της θερμοκρασίας μπορεί να αποδοθεί σε φυσικές διαδικασίες θέρμανσης, η συντριπτική πλειοψηφία των επιστημόνων υποστηρίζει ότι η αύξηση της θερμοκρασίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε ανθρώπινες παρεμβάσεις στην ατμόσφαιρα.⁴

Ακόμη και η βιομηχανία του Hollywood έχει αντιληφθεί την αυξανόμενη ανησυχία της κοινωνίας για την προστασία του περιβάλλοντος και χρησιμοποιεί ζοφερά σενάρια σχετικά με την καταστροφή του κόσμου.⁵ Σε ταινίες όπως το «Waterworld» και το «The day after tomorrow», το λιώσιμο των πάγων και τα βίαια καιρικά φαινόμενα υπερκαλύπτουν ολόκληρες ηπείρους.⁶

Το περιβάλλον αποτελεί ένα από τα ύψιστα αγαθά για τον άνθρωπο και γι' αυτό το λόγο εντάσσεται στην κορυφή της ιεραρχίας των άξιων έννομης προστασίας αγαθών.⁷ Η ανθρώπινη ύπαρξη εξαρτάται απόλυτα από το φυσικό περιβάλλον και θα έπρεπε να αποτελεί προτεραιότητα της έννομης τάξης.⁸ Παρ' όλ' αυτά, οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι και οι περιβαλλοντικές βλάβες αποτελούν μέρος της καθημερινής ζωής.⁹ Δεν βαραίνουν μόνο τις τωρινές γενεές, αλλά και τις επόμενες, μαζί με όλα τα υπόλοιπα πλάσματα που θα κληρονομήσουν τον πλανήτη.¹⁰

¹ R. Walters, «Crime, regulation and radioactive waste in the United Kingdom», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 198.

² A. Brisman & N. South, «Introduction: Horizons, issues and relationships in green criminology», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 1.

³ S. Wachholz, «“At risk”: climate change and its bearing on women's vulnerability to male violence», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 163.

⁴ Στο ίδιο.

⁵ A. Brisman & N. South, «Introduction: ...», ό.π., σ. 1.

⁶ Στο ίδιο.

⁷ Α. Παπανεοφύτου, *Ποινικό Δίκαιο του Περιβάλλοντος στην Ελλάδα: Στο πλαίσιο της νομοθετικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σ. 13.

⁸ Στο ίδιο.

⁹ N. South, A. Brisman & P. Beirne, «A guide to a green criminology», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 37.

¹⁰ Στο ίδιο.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να εξετάσει τη συμβολή και το έργο της εγκληματολογίας σε σχέση με τις περιβαλλοντικές καταστροφές, οι οποίες προκαλούνται από τις ανθρώπινες δραστηριότητες και συνεισφέρουν στην οικολογική καταστροφή του πλανήτη. Η οπτική μέσα από την οποία μελετώνται αυτές οι επιβλαβείς δραστηριότητες ονομάζεται «Πράσινη εγκληματολογία». Η Πράσινη εγκληματολογία εστιάζει κυρίως στα περιβαλλοντικά εγκλήματα και τις περιβαλλοντικές βλάβες που συμβαίνουν σε τοπικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, στις επιπτώσεις που έχουν αυτά τόσο στους ανθρώπους, όσο και στα ζώα αλλά και σε ολόκληρο το οικοσύστημα και, τέλος, στις διαδικασίες ψήφισης και εφαρμογής των περιβαλλοντικών νόμων.

Τα βασικά ερωτήματα στα οποία καλείται να απαντήσει η παρούσα εργασία είναι τα εξής: τι είναι η πράσινη εγκληματολογία, ποια είναι η θέση της στη σύγχρονη κοινωνία, ποιες συνθήκες οδήγησαν στην ανάδυσή της και, αν και πώς αυτές οι συνθήκες επηρέασαν τη διεθνή, ευρωπαϊκή και ελληνική νομοθεσία σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος και τελικά αν όλο το σώμα της περιβαλλοντικής νομοθεσίας προστατεύει ουσιαστικά το περιβάλλον.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας είναι δευτερογενής (βιβλιογραφική). Το υλικό και τα δεδομένα αντλήθηκαν κυρίως από έναν μεγάλο αριθμό ξενόγλωσσων άρθρων και βιβλίων, χωρίς όμως να λείπουν και οι διαδικτυακές πηγές.

Το πρώτο μέρος της εργασίας αφορά την Πράσινη Εγκληματολογία. Γίνεται προσπάθεια να δοθεί κατανοητά ο ορισμός της, το πεδίο εφαρμογής της, τα βασικά χαρακτηριστικά της, οι βασικές έννοιες με τις οποίες καταπιάνεται, οι συνθήκες μέσα στις οποίες αναδύθηκε, η σχέση της με άλλες κατευθύνσεις της εγκληματολογίας, καθώς και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας εστιάζει στη διεθνή, ευρωπαϊκή και ελληνική νομοθεσία περί περιβαλλοντικών εγκλημάτων με σκοπό να εξεταστεί το πώς αποτυπώνεται στη νομοθεσία αυτή η στροφή του ενδιαφέροντος των πολιτών, των κυβερνήσεων αλλά και των διεθνών οργανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος. Επιπλέον, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του προγράμματος «LIFE NATURA THEMIS» που αφορά στην ποινική δίωξη εγκλημάτων κατά της άγριας ζωής σε περιοχές του Δικτύου NATURA 2000 στην Κρήτη.

Στο τέλος της εργασίας παρουσιάζονται κάποια γενικά συμπεράσματα σχετικά με τη φύση και το ρόλο της πράσινης εγκληματολογίας στη σύγχρονη πραγματικότητα

και εκτίθεται μια αναλυτική κριτική σχετικά με τη νομοθεσία και την εφαρμογή της. Μετά τα συμπεράσματα, ακολουθούν προβληματισμοί και προτάσεις της γράφουσας.

Η εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας δεν ήταν καθόλου εύκολη. Ο αρχικός τίτλος της εργασίας ήταν ο εξής: «Μελέτη περιβαλλοντικών βλαβών και εγκλημάτων σε ιδιαίτερα τουριστικά μέρη της Ελλάδας». Όμως, ήταν αρχικά εξαιρετικά δύσκολο να βρεθούν αξιόπιστα δεδομένα για να οριστεί το περιεχόμενο του όρου «ιδιαίτερα τουριστικά μέρη» και δεύτερον δεν υπήρχαν πηγές σχετικά με περιβαλλοντικές βλάβες σε ελληνικά τουριστικά μέρη, καθώς τέτοιες πράξεις τείνουν να «κουκουλώνονται» για να μην υποστεί πλήγμα ο τουρισμός. Γι' αυτό, μετά από συμφωνία με τον επιβλέποντα καθηγητή, προχωρήσαμε σε αλλαγή τίτλου, ώστε να μπορεί να ολοκληρωθεί επιτυχώς η παρούσα διπλωματική εργασία.

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1.1 Ορισμός της έννοιας «περιβάλλον»

Παρόλο που είναι μια λέξη που δεν λείπει από το καθημερινό μας λεξιλόγιο, ο ορισμός του περιεχομένου της είναι μάλλον περίπλοκος και δύσκολος. Η έννοια «περιβάλλον», (που σε μεγάλο βαθμό χρησιμοποιείται ως συνώνυμο του όρου «φύση»), παραμένει ασαφής. Εάν θέλαμε να δώσουμε έναν γενικό ορισμό για το περιβάλλον, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το «περιβάλλον αποτελεί ένα χώρο πολύπλοκων φυσικών, βιολογικών, κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και λοιπών σχέσεων, μέσα στον οποίο ζούμε και δραστηριοποιούμαστε και από τον οποίο εξαρτόμαστε απόλυτα».¹¹ Εισάγοντας από την άλλη πλευρά τη νομικο-εγκληματολογική διάσταση της έννοιας του περιβάλλοντος διαπιστώνουμε ότι ο όρος «περιβάλλον» χαρακτηρίζεται από πολυσημία.¹² Σύμφωνα με το άρθρο 2§1 του Ν. 1650/1986 «Νόμος-Πλαίσιο για το Περιβάλλον», ως περιβάλλον ορίζεται «το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες». Επιπλέον, κατά την §6 του ίδιου άρθρου στην έννοια του οικοσυστήματος εμπίπτει «κάθε σύνολο βιοτικών και μη βιοτικών παραγόντων και στοιχείων του περιβάλλοντος που δρουν σε ορισμένο χώρο και βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους».¹³ Στην πολυσήμαντη έννοια του περιβάλλοντος περιλαμβάνονται η αλληλεπίδραση των συστατικών στοιχείων που το απαρτίζουν και οι αναπτυσσόμενες σχέσεις μεταξύ των έμβιων όντων (ανθρώπων και ζώων), των οργανισμών και των οργανικών οικοσυστημάτων και ανόργανων υλών.¹⁴ Η πολυπλοκότητα της έννοιας του περιβάλλοντος και η δυσχέρεια απομόνωσης των διακριτών εκφάνσεων του με σκοπό τη μελέτη τους, καθιστούν αναγκαία την ενιαία σύλληψη και κατανόησή του ως αξία.¹⁵

¹¹ Γ. Κώττης, *ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ*, Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 1994, σ. 41.

¹² Ι. Τσίγκανου, «Θύματα του περιβάλλοντος ή το περιβάλλον ως θύμα;», *Εγκληματολογία*, 2021, σ. 35.

¹³ Ν. 1650/1986 ΦΕΚ Α΄ 160/15-16.10.1986.

¹⁴ Π. Ι. Παπανικολάου, «Εγκλήματα Περιβαλλοντικά/Οικολογικά/Κατά του περιβάλλοντος», στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης & Μ. Π. Κρανιδιώτη, *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 313-314.

¹⁵ Στο ίδιο.

Το περιβάλλον ως έννοια γένους περιλαμβάνει τις έννοιες είδους του φυσικού, του δομημένου (ή ανθρωπογενούς) και του κοινωνικού περιβάλλοντος,¹⁶ ενώ «σαν συστατικά του φυσικού περιβάλλοντος, νοούνται η ατμόσφαιρα, τα υπόγεια και επιφανειακά στάσιμα ή τρεχούμενα ύδατα, το έδαφος και το υπέδαφος, η θάλασσα, το δάσος, η υδρόβια και χερσαία χλωρίδα και πανίδα, τα οποία συγκροτούν εκφάνσεις του».¹⁷

1.2 Εγκληματολογία και περιβάλλον

Για χρόνια, η εγκληματολογία στεκόταν στο περιθώριο και παρατηρούσε επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων να ασχολούνται με τα περιβαλλοντικά εγκλήματα και τις περιβαλλοντικές βλάβες, καθώς και με τους περιβαλλοντικούς νόμους και τις περιβαλλοντικές (διοικητικές) ρυθμίσεις. Πράγματι, επιστήμονες έχουν φέρει στο φως την πολιτική νωθρότητα, τους ελλειπείς νόμους και την άρνηση ανάληψης ευθύνης από τα κράτη, τις πολυεθνικές εταιρείες και τους ανθρώπους ως μονάδες.¹⁸ Οι παραδοσιακοί εγκληματολόγοι εστιάζουν το ενδιαφέρον τους κυρίως στο έγκλημα του δρόμου (*street crime*),¹⁹ όπως είναι οι επιθέσεις, οι ληστείες και οι κλοπές. Πολλοί όμως «πράσινοι» εγκληματολόγοι²⁰ αλλά και εγκληματολόγοι άλλων κατευθύνσεων υποστηρίζουν ότι υπάρχει ένα μεγάλο εύρος ανθρώπινων πράξεων που προκαλούν μεγάλη βλάβη, μερικές φορές, μεγαλύτερη από αυτή που προκαλεί το έγκλημα του δρόμου.²¹

Τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι εγκληματολόγοι έχουν αρχίσει να στρέφουν το ενδιαφέρον τους στις περιβαλλοντικές βλάβες και στις περιβαλλοντικές απειλές με αποτέλεσμα να υπάρχει πλέον ένα σημαντικό σώμα μελετών επί του αντικείμενου.²² Η εγκληματολογία ως επιστήμη έχει πολλά να προσφέρει στο διάλογο σχετικά με τις αμέτρητες βλάβες που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή, τη μείωση των

¹⁶ Χρ. Ζαραφονίτου, «Εισαγωγή», στο Χρ. Ζαραφονίτου, *Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά*, Σειρά: «Τετράδια Εγκληματολογίας», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996, σ. 11-12.

¹⁷ Π. Ι. Παπανικολάου, ό.π., σ. 313-314.

¹⁸ A. Brisman & N. South, «Introduction: ...», ό.π., σ. 2.

¹⁹ E. Gaarder, «Evading responsibility for green harm: State-corporate exploitation of race, class, and gender inequality», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 272.

²⁰ Πράσινοι εγκληματολόγοι ονομάζονται αυτοί που ασχολούνται με την πράσινη εγκληματολογία. Για περισσότερα, βλέπε παρακάτω.

²¹ R. Agnew, «The ordinary acts that contribute to ecocide», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 58.

²² A. Brisman & N. South, «Introduction...», ό.π., σ. 2.

φυσικών πόρων, την απώλεια της βιοποικιλότητας, τη μόλυνση κ.ο.κ.²³ Ο South μάλιστα υποστηρίζει ότι η εγκληματολογία είναι σε θέση να επεκτείνει τη συμβολή της στη διεπιστημονική έρευνα για τοπικά και παγκόσμια περιβαλλοντικά ζητήματα.²⁴

Σύμφωνα με την Gaarder, οι εγκληματολόγοι είναι σε θέση να προωθήσουν τη θεωρία και την έρευνα σχετικά με τα περιβαλλοντικά προβλήματα (όπως π.χ. η μόλυνση των υδάτων ή η εξαφάνιση των ειδών).²⁵ Μπορούν να τεκμηριώσουν τις βλάβες που υφίσταται το περιβάλλον, ανεξάρτητα από το εάν αυτές κρίνονται ως «παράνομες» ή «εγκληματικές» από το νόμο. Μπορούν να αναλύσουν το γιατί συμβαίνει η βλάβη και το ποιος είναι υπεύθυνος. Μπορούν να διερευνήσουν τους ισχυρισμούς των «ισχυρών» μέσα στις κυβερνήσεις, τις εταιρείες και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σχετικά με τις περιβαλλοντικές βλάβες. Τέλος, μπορούν να χαράξουν την πολιτική και να σχεδιάσουν δράσεις σχετικά με τις πράσινες βλάβες.²⁶

Μια πρόσφατη εναλλακτική στην ορθόδοξη²⁷ εγκληματολογία είναι λοιπόν η «πράσινη εγκληματολογία» που διερευνά το «πράσινο έγκλημα» και την «πράσινη βλάβη» από μια οικολογική προοπτική, μέσα από την οποία μελετώνται οι βλάβες και τα εγκλήματα που διαπράττονται κατά των οικολογικών μονάδων και των ειδών που ζουν σε αυτές τις μονάδες.²⁸ Μερικές φορές, αυτά τα πράσινα εγκλήματα και οι βλάβες εξετάζονται ως άμεσες μορφές θυματοποίησης, όπως για παράδειγμα όταν ένα οικολογικό σύστημα καταστρέφεται από επιβλαβείς ανθρώπινες πράξεις.²⁹ Σε άλλες περιπτώσεις, οι πράσινοι εγκληματολόγοι διερευνούν έμμεσες μορφές θυματοποίησης, όπως είδη που ζουν σε περιοχές όπου διαπράττεται ένα πράσινο έγκλημα (π.χ. βλάβες για την υγεία που συνδέονται με τη ρύπανση του νερού).³⁰ Η πράσινη εγκληματολογία

²³ N. South, A. Brisman & P. Beirne, ό.π., σ. 27.

²⁴ N. South, «The “corporate colonization of nature”: Bio-prospecting, bio-piracy and the development of green criminology», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 231.

²⁵ E. Gaarder, ό.π., σ. 272.

²⁶ Στο ίδιο.

²⁷ Είναι σύνηθες φαινόμενο μεταξύ των ριζοσπαστικών εγκληματολόγων να χρησιμοποιούν τον όρο «ορθόδοξη εγκληματολογία» για να αναφερθούν σε κυρίαρχες ή παραδοσιακές μορφές εγκληματολογίας—δηλαδή στη γραφειοκρατική εγκληματολογία και στην εστίασή τους σε παραβάτες των εγκλημάτων του δρόμου και στον έλεγχό τους. Βλ. M. J. Lynch, M. A. Long, K. L. Barrett & P. B. Stretesky, «IS IT A CRIME TO PRODUCE ECOLOGICAL DISORGANIZATION? Why Green Criminology and Political Economy Matter in the Analysis of Global Ecological Harms», *The British Journal of Criminology*, Vol. 53, No. 6, Νοέμβριος 2013, υποσημείωση 1, σ. 997.

²⁸ M. J. Lynch, M. A. Long, K. L. Barrett and P. B. Stretesky, «IS IT A CRIME TO PRODUCE ECOLOGICAL DISORGANIZATION? Why Green Criminology and Political Economy Matter in the Analysis of Global Ecological Harms», *The British Journal of Criminology*, Vol. 53, No. 6, Νοέμβριος 2013, σ. 997.

²⁹ Στο ίδιο, σ. 998.

³⁰ Στο ίδιο.

ασχολείται επίσης με θέματα που σχετίζονται, για παράδειγμα, με τα εταιρικά εγκλήματα, τα οποία τείνουν οι πιο παραδοσιακές κατευθύνσεις εγκληματολογίας να παραβλέπουν.³¹

Οι πράσινοι στοχαστές ανακηρύσσουν μια καινοτομία στις υπάρχουσες αξίες που σηματοδοτεί μια ποιοτική ρήξη από κάθε προηγούμενη δυτική σκέψη.³² Ο βασικός ισχυρισμός αυτής της καινοτομίας είναι ότι ο μη ανθρώπινος κόσμος (*non-human world*) ή μέρη αυτού, έχουν αξία από μόνα τους, ανεξάρτητα από την ικανότητά τους να εξυπηρετούν κάποιους ανθρώπινους σκοπούς.³³ Οι πράσινοι στοχαστές ισχυρίζονται επίσης ότι μερικές φορές οι ουσιαστικές κανονιστικές αρχές μπορούν να προέρχονται από τη φύση ή από οικολογικούς χαρακτηρισμούς της.³⁴

Η πρόταση μιας πράσινης προοπτικής για την εγκληματολογία είναι κάτι περισσότερο από μια απλή προσθήκη μιας νέας προοπτικής στην εγκληματολογία, είναι ένα κάλεσμα για διεπιστημονική ευαισθητοποίηση και συνεργασία.³⁵

2. Εισαγωγή στην Πράσινη Εγκληματολογία

2.1 Ορισμός Πράσινης Εγκληματολογίας

Εάν θέλαμε να δώσουμε έναν πολύ γενικό ορισμό της πράσινης εγκληματολογίας, θα δανειζόμασταν εκείνον των Beirne και South: «Στο πιο αφηρημένο επίπεδό της, η πράσινη εγκληματολογία αναφέρεται στη μελέτη των βλαβών κατά της ανθρωπότητας, του περιβάλλοντος (συμπεριλαμβανομένου του διαστήματος) και των ζώων, οι οποίες διαπράττονται τόσο από ισχυρούς θεσμούς (π.χ. κυβερνήσεις, πολυεθνικές εταιρείες, στρατιωτικά συστήματα) όσο και από καθημερινούς ανθρώπους».³⁶ Όπως συμβαίνει με τις περισσότερες αφηρημένες έννοιες, φυσικά, έτσι και αυτή προκαλεί περισσότερες ερωτήσεις από αυτές που σχεδιάστηκε να απαντήσει.³⁷

Έναν επίσης απλοποιημένο ορισμό δίνει και ο White, υποστηρίζοντας ότι «σε γενικές γραμμές, η πράσινη εγκληματολογία ασχολείται με τη μελέτη της

³¹ Στο ίδιο.

³² T. Benton, «Ecology, community and justice: the meaning of green», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 5.

³³ Στο ίδιο.

³⁴ Στο ίδιο.

³⁵ N. South, ό.π., σ. 231.

³⁶ P. Beirne & N. South, «Introduction: approaching green criminology», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. xiii.

³⁷ Στο ίδιο.

περιβαλλοντικής βλάβης, των περιβαλλοντικών νόμων και των περιβαλλοντικών ρυθμίσεων».³⁸

Η πράσινη εγκληματολογία αναφέρεται επομένως στη μελέτη περιβαλλοντικών εγκλημάτων και περιβαλλοντικών βλαβών που επηρεάζουν την ανθρώπινη και τη μη ανθρώπινη ζωή, τα οικοσυστήματα και τη βιόσφαιρα.³⁹ Πιο συγκεκριμένα, η πράσινη εγκληματολογία διερευνά και αναλύει: α) τις αιτίες, τις συνέπειες και την επικράτηση του περιβαλλοντικού εγκλήματος και της βλάβης, β) τις αντιδράσεις και την πρόληψη του περιβαλλοντικού εγκλήματος και της περιβαλλοντικής βλάβης από το νομικό σύστημα (αστικό, ποινικό, διοικητικό), τις μη κυβερνητικές οργανώσεις και τα κοινωνικά κινήματα, καθώς και γ) το νόημα και τις αναπαραστάσεις του περιβαλλοντικού εγκλήματος και της περιβαλλοντικής βλάβης, όπως αυτά μεταφέρονται στους πολίτες μέσα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τα κοινωνικά δίκτυα.⁴⁰ Η πράσινη εγκληματολογία έχει επίσης συμπεριλάβει έρευνες και δεδομένα επιστημόνων που έχουν ασχοληθεί με το περιβαλλοντικό έγκλημα και τις περιβαλλοντικές βλάβες μέσα από την οπτική του οργανωμένου εγκλήματος, του εταιρικού εγκλήματος ή του εγκλήματος του λευκού περιλαιμίου, του κρατικού εγκλήματος και του εταιρικού-κρατικού εγκλήματος.⁴¹

Συνοψίζοντας από τα ανωτέρω, θα λέγαμε ότι σήμερα, ως ευρύς γενικός όρος, η πράσινη εγκληματολογία αναφέρεται στην εγκληματολογική μελέτη των περιβαλλοντικών βλαβών (που μπορεί να ενσωματώνουν ευρύτερες αντιλήψεις για το έγκλημα από αυτές που παρέχονται στους αυστηρά νομικούς ορισμούς), των περιβαλλοντικών νόμων (συμπεριλαμβανομένης της επιβολής, της δίωξης και των πρακτικών καταδίκες) και των περιβαλλοντικών ρυθμίσεων (συστήματα αστικού και ποινικού δικαίου που έχουν σχεδιαστεί για να προστατεύουν και να διατηρούν συγκεκριμένα περιβάλλοντα και είδη ζώων και για να διαχειρίζονται τις αρνητικές συνέπειες ειδικών βιομηχανικών διεργασιών).⁴²

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν προτάθηκε για πρώτη φορά από τον Lynch, η «πράσινη εγκληματολογία» ασχολείται με περιβαλλοντικά εγκλήματα και

³⁸ R. White, «Researching Transnational Environmental Harm: Toward an Eco-Global Criminology», *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, Vol. 33, No. 2, Φθινόπωρο 2009, σ. 229.

³⁹ A. Brisman & N. South, «Green Criminology and Environmental Crimes and Harms», *Sociology Compass*, 2018, σ. 1. Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI: 10.1111/soc4.12650

⁴⁰ Στο ίδιο.

⁴¹ N. South, A. Brisman & P. Beirne, ό.π., σ. 30.

⁴² R. White, «The Conceptual Contours of Green Criminology», στο R. Walters, D.S. Westerhuis & T. Wyatt (επιμ.), *Emerging Issues in Green Criminology*, Palgrave Macmillan, London, 2013, σ. 19.

βλάβες που επηρεάζουν την ανθρώπινη και τη μη ανθρώπινη ζωή, τα οικοσυστήματα και τον πλανήτη συνολικά.⁴³ Στα τριάντα χρόνια από τότε, οι πράσινοι εγκληματολόγοι έχουν αφιερώσει το μεγαλύτερο μέρος του ενδιαφέροντός τους στο να φέρνουν στο επίκεντρο και να περιγράφουν διαφορετικούς τύπους περιβαλλοντικής βλάβης.⁴⁴

Υπάρχει βέβαια ένας ανοιχτός διάλογος σχετικά με το κατάλληλο όνομα της πράσινης εγκληματολογίας.⁴⁵ Υπάρχουν επιστήμονες που διαφωνούν με τον χαρακτηρισμό «πράσινη εγκληματολογία», όπως ο Mark Halsey, ο οποίος υποστηρίζει ότι θα πρέπει να απορριφθεί ο όρος «πράσινο» από το διάλογο της εγκληματολογίας πρωτίστως γιατί δεν αποτυπώνει επαρκώς τις διά-υποκειμενικές, τις διαγενεακές ή τις διά-οικοσυστημικές διεργασίες που συνδυάζονται για να δημιουργήσουν σενάρια βλάβης.⁴⁶

Σε μεταγενέστερο άρθρο του εμμένει στη θέση ότι υπάρχει λόγος ανησυχίας επί του όρου «πράσινο». Και αυτό γιατί μεγάλες εταιρείες όπως η BP ή η Dow Chemicals διεκδικούν τον «πράσινο» μανδύα και παρ' όλ' αυτά επικεντρώνονται στην εκμετάλλευση του πλανήτη με αποδεδειγμένα μη βιώσιμο τρόπο.⁴⁷ Έχουν ελάχιστα, αν μη τι άλλο, κοινά με αυτούς που θα μπορούσαν να θεωρηθούν «νόμιμα» πράσινοι παράγοντες (όπως μικροκαλλιεργητές βιολογικών προϊόντων ή ντόπιοι τεχνίτες και προμηθευτές βιώσιμων ρούχων, κατοικιών και φαρμάκων).⁴⁸

Πράγματι, οι Lynch και Stretesky υποστήριξαν ότι ο όρος «πράσινο» έχει δύο διαφορετικές όψεις.⁴⁹ Η μία αφορά το πώς οι εταιρείες προσπάθησαν να παρουσιαστούν στους καταναλωτές ως «πράσινες», με σκοπό να εκμεταλλευτούν τις περιβαλλοντικές ανησυχίες του κοινού και να αποκομίσουν περισσότερο κέρδος, και η άλλη αφορά τον όρο «πράσινο», όπως αυτός κατασκευάστηκε από τα διάφορα περιβαλλοντικά κινήματα.⁵⁰

⁴³ A. Brisman, «Of Theory and Meaning in Green Criminology», *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, Vol. 3, No. 2, 2014, σ. 21.

⁴⁴ Στο ίδιο.

⁴⁵ A. Brisman & N. South, «Introduction: ...», ό.π., σ. 2.

⁴⁶ M. Halsey, «Against “Green” Criminology», *The British Journal of Criminology*, Vol. 44, No. 6, Νοέμβριος 2004, σ. 835.

⁴⁷ M. Halsey, «Conservation criminology and the “green accident” of climate change», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 107.

⁴⁸ Στο ίδιο.

⁴⁹ M. J. Lynch & P. B. Stretesky, «The meaning of green: Contrasting criminological perspectives», *Theoretical Criminology*, Vol. 7, No. 2, 2003, σ. 219-223.

⁵⁰ Στο ίδιο.

Φαίνεται λοιπόν ότι δεν υπάρχει οικουμενική συγκατάθεση για το κατάλληλο όνομα αυτής της προσέγγισης της εγκληματολογίας.⁵¹ Αυτό είναι εμφανές και στο ότι υπάρχουν αρκετοί ορισμοί για την πράσινη εγκληματολογία και στις περισσότερες περιπτώσεις, οι πράσινοι εγκληματολόγοι διαφωνούν μεταξύ τους σχετικά με αυτούς.⁵²

Παρ' όλες τις διαφορετικές προσπάθειες ορισμού, οι εννοιολογήσεις της πράσινης εγκληματολογίας που εκτέθηκαν παραπάνω περιέχουν τρεις θεμελιώδεις αρχές που μοιράζονται οι περισσότεροι πράσινοι εγκληματολόγοι:

(1) Η πράσινη εγκληματολογία εντάσσεται στον κλάδο της εγκληματολογίας,

(2) Η πράσινη εγκληματολογία ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο οι ανθρώπινες δράσεις και παρεμβάσεις επιφέρουν επιβλαβείς οικολογικές συνέπειες,

(3) Η πράσινη εγκληματολογία επεκτείνει την κατηγορία των θυμάτων για να συμπεριλάβει τα οικοσυστήματα και τη μη ανθρώπινη ζωή.⁵³

Παρ' όλ' αυτά, ο όρος «πράσινη εγκληματολογία» είναι αυτός που χρησιμοποιείται συχνότερα από τους εγκληματολόγους για να περιγράψει την έρευνα και την εξέταση των αιτιών και των (οργανωμένων) απαντήσεων στις περιβαλλοντικές βλάβες, εγκλήματα και κινδύνους.⁵⁴ Η πράσινη εγκληματολογία λειτουργεί ως μια έννοια-ομπρέλα κάτω από την οποία μπορεί να αναπτυχθεί θεωρία και να ασκηθεί κριτική στην αναδυόμενη ορολογία που σχετίζεται με τις περιβαλλοντικές βλάβες και τις βλάβες κατά των ανθρώπων και των ζώων.⁵⁵

2.2 Αντικείμενο της πράσινης εγκληματολογίας

2.2.1 Πράσινα εγκλήματα και πράσινες βλάβες

Τα βασικά θέματα με τα οποία καταπιάνεται η πράσινη εγκληματολογία είναι τα πράσινα (ή περιβαλλοντικά) εγκλήματα και οι πράσινες (ή περιβαλλοντικές βλάβες). Αυτά συνήθως περιλαμβάνουν: α) τις βλάβες που προκύπτουν από την κλιματική αλλαγή και το φαινόμενο του θερμοκηπίου, β) τα εγκλήματα μόλυνσης (π.χ. υδάτων, γης και αέρα), γ) τα διατροφικά εγκλήματα⁵⁶, δ) την παράνομη αποψίλωση των δασών

⁵¹ N. South, A. Brisman & P. Beirne, ό.π., σ. 28.

⁵² D. R. Goyes, *Southern Green Criminology: A Science to End Ecological Discrimination*, 2019, σ. 4, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, doi:10.1108/978-1-78769-229-920191001

⁵³ Στο ίδιο.

⁵⁴ A. Brisman & N. South, «Introduction: ...» ό.π., σ. 2.

⁵⁵ R. Walters, «Crime, regulation ...», ό.π., σ. 199.

⁵⁶ Δεν έχει οριστεί ακόμη με σαφήνεια το διατροφικό έγκλημα. Ωστόσο, ως διατροφικά εγκλήματα ορίζονται στην παρούσα τα διάφορα εγκλήματα που εμπλέκονται στην παραγωγή, τη διανομή, την προετοιμασία, την πώληση και την εμπορία βασικών ειδών διατροφής. Βλ. περισσότερα: H. Croall, «Food crime», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 206-229, H. Croall, «Food crime:

και την παράνομη υλοτομία, ε) την κακοποίηση των ζώων, στ) το παράνομο εμπόριο ζώων και φυτών, ζ) την παράνομη αλιεία και η) την παράνομη διάθεση απορριμμάτων.

Το πώς ορίζεται μια πράσινη βλάβη ως έγκλημα ή μη, σχετίζεται άμεσα με την προσέγγιση που ακολουθεί ο κάθε εγκληματολόγος. Για παράδειγμα, μερικοί εγκληματολόγοι ακολουθούν τη νομική-δικονομική προσέγγιση, οπότε κατά την εξερεύνηση του περιβαλλοντικού εγκλήματος μελετούν τα περιβαλλοντικά εγκλήματα όπως αυτά ορίζονται στο νόμο και τις οργανωμένες απαντήσεις σε αυτά.⁵⁷ Επομένως, η νομική-δικονομική προσέγγιση αφορά την πράσινη εγκληματολογική μελέτη των παραβιάσεων των υφιστάμενων περιβαλλοντικών νόμων (αστικές, ποινικές και διοικητικές παραβάσεις) που έχουν σχεδιαστεί για την προστασία της υγείας, της ασφάλειας και της ζωτικότητας των ανθρώπων, των φυσικών πόρων και των οικοσυστημάτων.⁵⁸

Άλλοι πράσινοι εγκληματολόγοι, βασισμένοι σε μια πιο κριτική ή ριζοσπαστική εγκληματολογική παράδοση, διευρύνουν το πεδίο εφαρμογής της πράσινης εγκληματολογίας με τη διερεύνηση και την αποκάλυψη των περιβαλλοντικών βλαβών που δεν απαγορεύονται από το νόμο.⁵⁹ Αυτή η προσέγγιση, γνωστή ως κοινωνικο-νομική προσέγγιση, μπορεί να περιλαμβάνει αιχμηρή κριτική κατά των εταιρειών και της καπιταλιστικής επέκτασης ή μπορεί να τονίζει τις καθημερινές πράξεις που συμβάλλουν στην οικολογική καταστροφή, όπως είναι οι δυσμενείς περιβαλλοντικές επιπτώσεις, μεταξύ άλλων, της υπερβολικής θέρμανσης και ψύξης μέσα στα κτήρια, της επιλογής ενός βενζινοκίνητου αυτοκινήτου για τις περισσότερες μετακινήσεις αντί των μέσων μαζικής μεταφοράς ή της αγοράς νέων καταναλωτικών προϊόντων όταν τα παλαιότερα (αλλά ακόμη λειτουργικά) έχουν γίνει «ξεπερασμένα» ή «απαρχαιωμένα» ή έχουν πέσει σε δυσμένεια.⁶⁰

Επομένως, εάν θέλαμε να συνοψίσουμε τα κύρια θέματα, ζητήματα και προβλήματα με τα οποία καταπιάνεται η πράσινη εγκληματολογία, θα καταλήγαμε στο ότι αφορούν τη ρύπανση και τη ρύθμισή της, την εταιρική και κρατική εγκληματικότητα και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις τους, την υγεία και την ασφάλεια στο χώρο εργασίας όπου οι παραβιάσεις έχουν επιζήμιες για το περιβάλλον συνέπειες,

A green criminology perspective», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 167-183.

⁵⁷ A. Brisman & N. South, «Green Criminology ...», ό.π., σ. 2.

⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 1-2.

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 2.

⁶⁰ Στο ίδιο.

τις εγκληματικές οργανώσεις και τη διαφθορά των επίσημων φορέων του κράτους στην παράνομη διάθεση τοξικών αποβλήτων, τον αντίκτυπο και την κληρονομιά των μηχανισμών επιβολής του νόμου και των στρατιωτικών επιχειρήσεων στα φυσικά τοπία, την παροχή νερού, την ποιότητα του αέρα και τους ζωντανούς οργανισμούς που κατοικούν σε αυτές τις περιοχές, καθώς και τις μορφές επιβολής του νόμου και των ρυθμίσεων που σχετίζονται με τέτοιες πράξεις.⁶¹

Τα περιβαλλοντικά καταστροφικά γεγονότα που δεν είναι προϊόν ανθρώπινης παρέμβασης δεν θεωρείται ότι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της πράσινης εγκληματολογίας.⁶² Στη συνέχεια της εργασίας θα αναλυθούν εκτενέστερα οι ορισμοί του πράσινου ή περιβαλλοντικού εγκλήματος και της πράσινης ή περιβαλλοντικής βλάβης.

2.2.2 Σχέση πράσινης εγκληματολογίας και κακοποίησης ζώων

Η κακοποίηση ζώων αφορά όλες εκείνες τις ανθρώπινες πράξεις που συνεισφέρουν στον πόνο, τα βασανιστήρια και στο θάνατό τους ή που επηρεάζουν δυσμενώς την ευημερία τους.⁶³ Η κακοποίηση μπορεί να είναι σωματική, ψυχολογική, σεξουαλική ή συναισθηματική.⁶⁴ Μπορεί να είναι ενεργητική ή παθητική (δηλαδή μπορεί να ασκείται μέσω της παραμέλησης).⁶⁵ Μπορεί η κακοποίηση να είναι εμφανής, όπως όταν καταστρέφεται το φυσικό περιβάλλον των ζώων από πολέμους, πετρελαιοκηλίδες και την αποψίλωση των δασών, ή μη εμφανής, όταν συμβαίνει μέσω κοινωνικά αποδεκτών πρακτικών, όπως είναι η χρήση των ζώων για πειραματικούς σκοπούς, ή όταν υποβαθμίζεται το περιβάλλον τους από ανθρώπινες πράξεις που οδηγούν σε μόλυνση του αέρα και των υδάτων ή σε υπερθέρμανση του πλανήτη.⁶⁶

Μια περίπτωση μη εμφανούς κακοποίησης αποτελεί η εκτροφή ζώων. Στην περίπτωση των περισσότερων ζώων που εκτρέφονται για ανθρώπινη κατανάλωση, αυτή η διαδικασία περιλαμβάνει εγκλεισμό, παροχή ορμονών για επιτάχυνση της ανάπτυξης, ενέσεις αντιβιοτικών για την αντιμετώπιση των ασθενειών που προκύπτουν

⁶¹ A. Brisman & N. South, «A green-cultural criminology: An exploratory outline», *Crime Media Culture*, Vol. 9 No. 2, 2013, σ. 116.

⁶² D. R. Goyes, *ό.π.*, σ. 5.

⁶³ N. South, A. Brisman & P. Beirne, *ό.π.*, σ. 31.

⁶⁴ Στο ίδιο.

⁶⁵ Στο ίδιο.

⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 31-32.

από τον έντονο εγκλεισμό και τις αφύσικες δίαιτες και, τελικά, σφαγή.⁶⁷ Αυτές οι διαδικασίες αποκρύπτονται σε μεγάλο βαθμό από το κοινό.⁶⁸

Οι εγκληματολόγοι δεν έχουν δώσει ιδιαίτερη σημασία στην κακοποίηση των ζώων, για λόγους όπως η άρνηση ή η αδιαφορία.⁶⁹ Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχουν ασχοληθεί καθόλου, αλλά ότι, όταν το έκαναν, το έκαναν περιορισμένα.⁷⁰ Ίσως γιατί η κρατούσα άποψη στην εγκληματολογία αντιμετωπίζει τα ζώα ως ιδιοκτησία των ανθρώπων, με αποτέλεσμα, όταν αυτά υφίστανται βλάβη, να μην θεωρούνται τα ίδια ως θύματα, αλλά ο άνθρωπος στον οποίον ανήκουν.⁷¹

Το βασικό ερώτημα είναι: τι «πράσινο» έχει η κακοποίηση ζώων;⁷² Αυτό είναι ένα δύσκολο ερώτημα προς απάντηση.⁷³ Και αυτό γιατί πρώτον δεν έχει οριστεί επακριβώς το νόημα του «πράσινου» στην πράσινη εγκληματολογία, και δεύτερον, επειδή οι πράσινοι εγκληματολόγοι δεν μοιράζονται ούτε μια ομόφωνη θεωρητική αντίληψη αλλά ούτε και μια κοινή τοποθέτηση και δέσμευση για μια ειδική μορφή προστασίας και ευημερίας των ζώων ή των δικαιωμάτων των ζώων.⁷⁴

Μια πράσινη προοπτική για την κακοποίηση των ζώων πρέπει σίγουρα να περιλαμβάνει κάτι περισσότερο από μια καλοπροαίρετη φιλανθρωπία προς τα ζώα.⁷⁵ Οι South, Brisman και Beirne υποστηρίζουν ότι η ταχέως αναπτυσσόμενη έρευνα για την κακοποίηση των ζώων είναι πράσινη, όταν βασίζεται σε μια ατζέντα υπέρ των ζώων, η οποία αντλεί τις γνώσεις της από τη θεωρία των δικαιωμάτων των ζώων και από την κριτική εγκληματολογία.⁷⁶ Μια πράσινη προοπτική για την κακοποίηση των ζώων μπορεί να δανειστεί από την κριτική εγκληματολογία την αντι-κρατιστική επιμονή της ώστε να απορρίψει το νομικιστικό ορισμό του εγκλήματος και, αντ' αυτού, να βασίσει την έρευνα στις έννοιες της βλάβης, της ανισότητας, του κοινωνικού αποκλεισμού, της ταλαιπωρίας και του πόνου.⁷⁷

Όπως ο περιβαλλοντισμός, του οποίου ο στόχος είναι να μειώσει ή να εξαλείψει το περιβαλλοντικό έγκλημα, τις βλάβες και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος μέσω

⁶⁷ E. Gaarder, ό.π., σ. 275-276.

⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 276.

⁶⁹ N. South, A. Brisman & P. Beirne, ό.π., σ. 32.

⁷⁰ Στο ίδιο.

⁷¹ Στο ίδιο.

⁷² Στο ίδιο.

⁷³ Στο ίδιο.

⁷⁴ Στο ίδιο.

⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 33.

⁷⁶ Στο ίδιο.

⁷⁷ Στο ίδιο.

των διεκδικήσεων των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων, έτσι, επίσης, μια πράσινη προοπτική για την κακοποίηση των ζώων θα πρέπει να δημιουργήσει την ατζέντα της βασιζόμενη στην πλατφόρμα των δικαιωμάτων των ζώων.⁷⁸ Το κίνημα για τα δικαιώματα των ζώων είναι μια κοινότητα στην οποία η θεωρία παίζει έναν μοναδικό κεντρικό ρόλο και –με τον κίνδυνο να ελαχιστοποιήσει λανθασμένα την έκταση της σοβαρής, σχεδόν ενδιάμεσης, θεωρητικής σύγκρουσης μέσα σε αυτή– ο στόχος του κινήματος για τα δικαιώματα των ζώων (σε αντίθεση με αυτόν του φιλοζωικού κινήματος) είναι η αποδόμηση και η εξάλειψη εκείνων των πρακτικών που προωθούν την ικανοποίηση των ανθρώπινων συμφερόντων σε βάρος των ζώων.⁷⁹

Περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο εγκληματολόγο, το έργο του Piers Beirne συνέβαλε καθοριστικά στην προέκταση των ιστορικών και φιλοσοφικών διαστάσεων των βλαβών στα ζώα και στην τοποθέτηση αυτών των αδικημάτων σε μια πράσινη εγκληματολογική προοπτική.⁸⁰ Ενώ άλλοι εγκληματολόγοι έχουν αντιμετωπίσει τα εγκλήματα κατά των ζώων ως μονοπάτι προς την ανθρώπινη βία ή ως μέσο για τη διερεύνηση της ψυχολογίας των εγκληματιών, αντίθετα, ο Beirne εξέτασε πώς ορίζονται στην πράξη τα εγκλήματα κατά των ζώων.⁸¹ Το έργο του Beirne έχει διερευνήσει τα εγκλήματα κατά των ζώων τόσο σε σύγχρονες όσο και σε ιστορικές περιστάσεις χρησιμοποιώντας μια προοπτική φυσικών δικαιωμάτων για να προωθήσει μια κριτική στις κυρίαρχες σχέσεις ανθρώπου-ζώων που χρησιμοποιούνται για να δικαιολογήσουν την κακομεταχείριση των ζώων με βάση την ανθρώπινη ανωτερότητα.⁸²

Η προσέγγιση του Beirne αντιπροσωπεύει ένα παράδειγμα εφαρμογής μιας πράσινης εγκληματολογικής άποψης στα εγκλήματα κατά των ζώων.⁸³ Όπως αναφέρει ο ίδιος, η ιδιαίτερη εστίασή του είναι να αναπτύξει έναν χώρο εντός της πράσινης εγκληματολογίας για τα δικαιώματα των ζώων.⁸⁴ Για εκείνον, είναι προφανές το πώς μπορεί να δημιουργηθεί κάποιο κοινό έδαφος μεταξύ του διαλόγου για τα δικαιώματα

⁷⁸ Στο ίδιο.

⁷⁹ Στο ίδιο.

⁸⁰ M. J. Lynch & P. Stretesky, «Green criminology in the United States», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 262.

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 262-263.

⁸² Στο ίδιο, σ. 263.

⁸³ Στο ίδιο σ. 262-263.

⁸⁴ P. Beirne, «Animal rights, animal abuse and green criminology», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 55.

των ζώων και του διαλόγου της πράσινης εγκληματολογίας.⁸⁵ Θεωρεί ότι έχουν πολλά κοινά σημεία.⁸⁶ Ο κάθε διάλογος έχει αναπτυχθεί μέσα σ' ένα πολύ μεγαλύτερο κοινωνικό κίνημα –ο πρώτος στην κοινότητα προστασίας των ζώων και ο δεύτερος σε διάφορα περιβαλλοντικά κινήματα αντίστοιχα.⁸⁷ Αυτά τα μεγαλύτερα κινήματα ξεκίνησαν περίπου την ίδια εποχή και κάτω από παρόμοιες συνθήκες, δηλαδή μέσα στις αναταραχές και τον αριστερό πολιτικό ακτιβισμό από τις αρχές έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960.⁸⁸ Επιπλέον, όσον αφορά τις ηθικές προοπτικές τους και πολλές από τις θεωρητικές τους παραδοχές, και τα δύο κινήματα έχουν μια υποβόσκουσα ανησυχία για τις σχέσεις εξουσίας και την ανισότητα και την εξάλειψη των ανεπιθύμητων συνεπειών τους.⁸⁹ Αυτές οι συνέπειες περιλαμβάνουν βλάβες, αποκλεισμό, τραυματισμούς και ταλαιπωρία.⁹⁰ Το καθένα με τον τρόπο του είναι λίγο πολύ συνειδητά αντι-κρατιστικό και αντι-εξουσιαστικό.⁹¹ Ασπάζονται και τα δύο τη συμμετοχική δημοκρατία.⁹² Οι οπαδοί του ενός κινήματος συχνά ταξιδεύουν απρόσκοπτα στο άλλο και συχνά υποστηρίζουν τους σκοπούς και των δύο, όπως είναι η αγορά τοπικών προϊόντων και η μείωση της κατανάλωσης, η επαναχρησιμοποίηση και η ανακύκλωση, η χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς και η χορτοφαγία.⁹³

Ωστόσο, το έργο της εξεύρεσης κοινού εδάφους στον τομέα της κακοποίησης των ζώων μεταξύ μιας πράσινης εγκληματολογίας και μιας θεωρίας για τα δικαιώματα των ζώων με επίκεντρο τα ζώα, όσο και αν αξίζει τον κόπο, δεν είναι καθόλου απλή.⁹⁴

2.3 Χαρακτηριστικά της Πράσινης εγκληματολογίας

Η πράσινη εγκληματολογία έχει αναδυθεί ως ένα γόνιμο πεδίο μελέτης που συνδυάζει μια ευρεία γκάμα θεμάτων έρευνας και θεωρητικών κατευθύνσεων.⁹⁵ Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα επομένως της πράσινης εγκληματολογίας είναι η ποικιλία της και είναι πιο χρήσιμο να τη δούμε ως μια προσέγγιση με ευρύχωρη και συνεχώς εξελισσόμενη οπτική, παρά ως ένα μοναδικό εγχείρημα.⁹⁶ Πρόκειται για ένα πλαίσιο

⁸⁵ Στο ίδιο.

⁸⁶ Στο ίδιο.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 55-56.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 56.

⁸⁹ Στο ίδιο.

⁹⁰ Στο ίδιο.

⁹¹ Στο ίδιο.

⁹² Στο ίδιο.

⁹³ Στο ίδιο.

⁹⁴ Στο ίδιο.

⁹⁵ N. South, A. Brisman & P. Beirne, ό.π., σ. 28.

⁹⁶ Στο ίδιο.

ή ένα σύνολο πνευματικών, εμπειρικών και πολιτικών κατευθύνσεων ως προς τα προβλήματα, δηλαδή ως προς τις βλάβες, τις παραβιάσεις και τα εγκλήματα που σχετίζονται με το περιβάλλον, τα έμβια όντα και τον πλανήτη εν γένει.⁹⁷

Η πράσινη εγκληματολογία παραμένει ρευστή και έχει τη δυνατότητα να συνδεθεί με άλλα (ανερχόμενα ή εγκαθιδρυμένα) πεδία της εγκληματολογίας.⁹⁸ Ψάχνει επίσης να δημιουργήσει δεσμούς με όλη την έκταση των κλασικών σπουδών, των κοινωνικών σπουδών και των φυσικών επιστημών.⁹⁹ Αποτελεί ταυτόχρονα ένα δίκτυο ανθρώπων που ενδιαφέρονται και ένα φόρουμ μέσα στο οποίο εξυπηρετείται η ανταλλαγή ιδεών.¹⁰⁰ Την ίδια στιγμή όμως ψάχνει ενεργά την διεπιστημονική και πολυεπιστημονική αφοσίωσή της.¹⁰¹

Δυο βασικά στοιχεία της πράσινης εγκληματολογικής αντίληψης είναι η σημασία και η σχετικότητα της.¹⁰² Όταν γίνουν αντιληπτά αυτά τα δύο στοιχεία, γίνεται προφανές πόσο ηχηρή και σχετική είναι μια πράσινη εγκληματολογία όσον αφορά τις τοπικές και παγκόσμιες τάσεις που διαμορφώνουν τον κόσμο μας σε καθημερινή βάση.¹⁰³ Για παράδειγμα, η οικονομική ανάπτυξη έχει περιβαλλοντικές συνέπειες.¹⁰⁴ Η ανάπτυξη φέρνει απόβλητα, με αποτέλεσμα να τίθεται θέμα απόρριψής τους.¹⁰⁵ Τα κράτη, στα οποία θα γίνει η απόρριψη (που συνήθως δεν είναι τα κράτη όπου γίνεται η κατανάλωση) μπορεί να αντιμετωπίζουν προβλήματα που επηρεάζουν το περιβάλλον και τους κατοίκους του.¹⁰⁶

Κατά την πράσινη άποψη, η συνεχής ύπαρξη περιβαλλοντικά καταστροφικών συμπεριφορών έχει μεγάλη σχέση με τη φύση του καπιταλισμού και την επιρροή που ασκούν οι πολυεθνικές στις πολιτικές και νομοθετικές διαδικασίες.¹⁰⁷ Η παραδοσιακή εγκληματολογία αποτυγχάνει να λάβει στα σοβαρά την περιβαλλοντικά καταστροφική συμπεριφορά των εταιρειών και αγνοεί τη σχέση μεταξύ της οικονομικής οργάνωσης της κοινωνίας, των δομών εξουσίας και της θέσπισης και της επιβολής των νόμων.¹⁰⁸ Προκειμένου να μελετηθούν οι περιβαλλοντικά καταστροφικές εταιρικές

⁹⁷ Στο ίδιο.

⁹⁸ Στο ίδιο.

⁹⁹ Στο ίδιο.

¹⁰⁰ Στο ίδιο.

¹⁰¹ Στο ίδιο.

¹⁰² Στο ίδιο, σ. 30.

¹⁰³ Στο ίδιο.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 31

¹⁰⁵ Στο ίδιο.

¹⁰⁶ Στο ίδιο.

¹⁰⁷ M. J. Lynch & P. Stretesky, «Green criminology ...», ό.π., σ. 250.

¹⁰⁸ Στο ίδιο.

συμπεριφορές ως εγκλήματα, είναι συχνά απαραίτητο να υπερβούμε τα όρια των υφιστάμενων νόμων.¹⁰⁹ Η πράσινη εγκληματολογία μάς κατευθύνει επίσης στο να θεωρούμε τις περιβαλλοντικά καταστροφικές συμπεριφορές ως εγκλήματα, επειδή προκαλούν περισσότερη βλάβη από τα εγκλήματα του δρόμου που συνήθως μελετούν οι εγκληματολόγοι.¹¹⁰

Η πράσινη εγκληματολογία δεν εξαρτάται από τους νομικούς ορισμούς του τι συνιστά έγκλημα για να σκιαγραφήσει τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα.¹¹¹ Αντίθετα, βασίζεται στην «αρχή της βλάβης» που ενδιαφέρεται για όλες τις πηγές περιβαλλοντικής καταστροφής και θυματοποίησης είτε αναγνωρίζονται νομικά ως εγκληματικές είτε όχι.¹¹² Ένας τέτοιος τρόπος ορισμού του πεδίου της εγκληματολογίας έχει την αρχή του στο ευρύτερο πεδίο της κριτικής εγκληματολογίας, η οποία έχει αποκτήσει νέα δύναμη και συνάφεια με την εμφάνιση της πράσινης εγκληματολογίας.¹¹³ Επομένως, εάν η πράσινη εγκληματολογία εξαρτιόταν από τους νομικούς ορισμούς του εγκλήματος για τον προσδιορισμό του αντικειμένου μελέτης της, πολλές από τις πιο επιβλαβείς πράξεις που διαπράττονται κατά του περιβάλλοντος θα διέφευγαν από τα ραντάρ της.¹¹⁴

Οι Beirne και South πιστεύουν ότι, εκφραζόμενη απλώς ως διάλογος που βασίζεται σε βλάβες, η πράσινη εγκληματολογία θα θεωρηθεί ως μια ευπρόσδεκτη προσθήκη στις υπάρχουσες κριτικές, δημοκρατικές και αριστερές προοπτικές για το έγκλημα και την κοινωνική βλάβη.¹¹⁵ Η πράσινη εγκληματολογία, ξεκινά με την προβληματική της φύσης του εγκλήματος: πώς ορίζεται, από ποιον και με ποιο σκοπό και αποτελέσματα.¹¹⁶ Ποιες βλάβες ορίζονται ως εγκλήματα; Ποιες δεν είναι; Ποιες βλάβες ορίζονται τόσο ως επιβλαβείς όσο και ως εγκληματικές; Ποιες δεν ορίζονται ως τίποτα από τα δύο;¹¹⁷ Ως εκ τούτου, η άποψή τους είναι ότι η πράσινη εγκληματολογία πρέπει να είναι ένας διάλογος βασισμένος στην αρχή της βλάβης που αντιμετωπίζει παραβιάσεις αυτού που ορισμένοι έχουν ονομάσει ποικιλοτρόπως ως περιβαλλοντική ηθική, περιβαλλοντική δεοντολογία και δικαιώματα των ζώων.¹¹⁸

¹⁰⁹ Στο ίδιο.

¹¹⁰ Στο ίδιο.

¹¹¹ D. R. Goyes, *ό.π.*, σ. 6.

¹¹² Στο *ίδιο*.

¹¹³ Στο *ίδιο*.

¹¹⁴ Στο *ίδιο*.

¹¹⁵ P. Beirne & N. South, «Introduction: ...», *ό.π.*, σ. xiv.

¹¹⁶ Στο ίδιο.

¹¹⁷ Στο ίδιο.

¹¹⁸ Στο ίδιο.

Προσπαθεί να αποκαλύψει σχετικές πηγές και μορφές εξουσίας, συμπεριλαμβανομένης της προθυμίας ή της απροθυμίας του κράτους να κατασκευάσει ορισμένες μορφές βλάβης ως εγκλήματα, καθώς και κοινωνικές ανισότητες και τις αρνητικές επιπτώσεις τους.¹¹⁹

Οι Heckenberg και White υποστηρίζουν ότι η μελέτη των περιβαλλοντικών εγκλημάτων και των περιβαλλοντικών βλαβών απαιτεί νέους τρόπους θεώρησης του κόσμου.¹²⁰ Περιλαμβάνει τη μελέτη της θέσης μας στον κόσμο, την αναγνώριση ανταγωνιστικών συμφερόντων από το τοπικό στο παγκόσμιο επίπεδο, τη διαμόρφωση νέας γνώσης μαζί με επιστήμονες άλλων κλάδων, την κατανόηση του αντίκτυπου της αποικιοκρατίας, την υπερκέραση των ορίων της εγκληματολογίας και των εννοιολογικών περιορισμών, την αντιμετώπιση του ρυθμού αλλαγής (ιδιαίτερα τις νέες τεχνολογίες), τη χαρτογράφηση τοποθεσιών βλάβης και την ανακάλυψη «χαμένων» φωνών.¹²¹

Η επέκταση του πεδίου και του οράματος της έρευνας της πράσινης εγκληματολογίας ώστε να συμπεριλάβει παγκόσμιους θεσμούς, κοινωνικές διαδικασίες και αγωγούς εξουσίας, είναι ουσιαστικής σημασίας για τη σύγχρονη πράσινη εγκληματολογία.¹²² Το σημαντικό είναι ότι η έρευνα πρέπει να πραγματοποιηθεί σε διαφορετικά επίπεδα κλίμακας, από το τοπικό έως το παγκόσμιο.¹²³ Ο διεθνής χαρακτήρας των θεμάτων, των τάσεων, των συγκρίσεων και των δικτύων είναι ζωτικής σημασίας και πρέπει να συμπληρώνουν τη δουλειά που γίνεται σε τοπικό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.¹²⁴

Η πράσινη εγκληματολογία παρ' όλ' αυτά παραμένει ένα περιθωριοποιημένο πεδίο της εγκληματολογικής έρευνας.¹²⁵ Η περιθωριοποίηση αυτή οφείλεται στην ασυνήθιστη –κατά τους εγκληματολόγους– εστίαση και προσανατολισμό της.¹²⁶ Η περιθωριοποίηση της πράσινης εγκληματολογίας αντανakλά στην πράξη την έλλειψη της προσαρμοστικότητας της εγκληματολογίας ως επιστημονικού κλάδου και δεν

¹¹⁹ Στο ίδιο.

¹²⁰ D. Heckenberg & R. White, «Innovative approaches to researching environmental crime», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 85.

¹²¹ Στο ίδιο.

¹²² Στο ίδιο, σ. 90.

¹²³ Στο ίδιο.

¹²⁴ Στο ίδιο.

¹²⁵ M. J. Lynch, «Reflections on green criminology and its boundaries: Comparing environmental and criminal victimization and considering crime from an eco-city perspective», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 45.

¹²⁶ Στο ίδιο.

σχετίζεται με το γεγονός ότι τα περιβαλλοντικά ζητήματα δεν έχουν μεγάλη σημασία για το περιβάλλον και τα έμβια όντα.¹²⁷

Το γιατί πρέπει να προχωρήσει η έρευνα στο πεδίο της πράσινης εγκληματολογίας, εδράζεται στις εξής αρχές: α) της πρόληψης, το να αποτρέψουμε δηλαδή μελλοντικές περιβαλλοντικές βλάβες, β) της ισότητας μεταξύ των γενεών, το να εξασφαλίσουμε δηλαδή την ευημερία των μελλοντικών γενεών και γ) της αποκατάστασης και της επανόρθωσης των ζημιών.¹²⁸

Υπάρχει ακόμη πολλή δουλειά να γίνει στο ερευνητικό πεδίο της πράσινης εγκληματολογίας, αλλά τουλάχιστον πρόκειται για μια στρατηγική υπό επέκταση, η οποία ανοίγει τη συζήτηση για το έγκλημα και τη δικαιοσύνη δοθέντα από μια περιβαλλοντική οπτική.¹²⁹ Η πράσινη εγκληματολογία προσφέρει επίσης την ευκαιρία ενσωμάτωσης στην εγκληματολογική βιβλιογραφία ερευνητικών δεδομένων από επιστήμες όπως η βιολογία, η τοξικολογία, η περιβαλλοντική επιστήμη και η χημεία ώστε να συζητηθεί το έγκλημα από την οπτική της έκθεσης και των ασθενειών και να προταθούν νέες εναλλακτικές μέτρησης του εγκλήματος.¹³⁰ Η πράσινη εγκληματολογία προσφέρει μια πιο ευρεία θεωρητική αντίληψη του κόσμου από τις άλλες κατευθύνσεις της εγκληματολογίας και μπορεί έτσι να καταπιαστεί με μια ευρύτερη σειρά κοινωνικών προβλημάτων υπό νέα πλαίσια.¹³¹ Ως αποτέλεσμα, η πράσινη εγκληματολογία μπορεί να ιδωθεί ως μια στρατηγική που επεκτείνει την επίδραση και τη σημασία της εγκληματολογίας στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, παρέχοντας ένα μεγαλύτερο κοινό για την πράσινη εγκληματολογική έρευνα.¹³²

2.4 Οίκο-φιλοσοφικοί προσανατολισμοί και προσεγγίσεις της Πράσινης

Εγκληματολογίας

Τα διάφορα θέματα μελέτης της πράσινης εγκληματολογίας προσεγγίζονται συχνά από μία από τις ακόλουθες οπτικές γωνίες σχετικά με τη σχέση μεταξύ των ανθρώπων, του φυσικού περιβάλλοντος και των ζώων: 1) τον ανθρωποκεντρισμό 2) τον βιοκεντρισμό και 3) τον οικοκεντρισμό.¹³³ Αυτές οι φιλοσοφίες επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο

¹²⁷ Στο ίδιο.

¹²⁸ D. Heckenberg & R. White, ό.π., σ. 86.

¹²⁹ M. J. Lynch, «Reflections ...», ό.π., σ. 55.

¹³⁰ Στο ίδιο.

¹³¹ Στο ίδιο.

¹³² Στο ίδιο.

¹³³ A. Brisman & N. South, ό.π., σ. 4.

οι πράσινοι εγκληματολόγοι κατανοούν ή ορίζουν τη βλάβη ως «έγκλημα», καθώς και την εκτίμησή τους για τη φύση της θυματοποίησης των ανθρώπων, των ζώων, συγκεκριμένων περιβαλλόντων και των οικοσυστημάτων.¹³⁴

1) Μια ανθρωποκεντρική προοπτική τοποθετεί τον άνθρωπο στο κέντρο, «δίνοντας έμφαση στη βιολογική, διανοητική και ηθική υπεροχή του ανθρώπου πάνω σε άλλες ζωντανές και μη ζωντανές οντότητες».¹³⁵ Όπως εξηγούν οι Halsey και White, για τους ανθρωποκεντρικούς, «η μη ανθρώπινη φύση θεωρείται εργαλειακή – ως κάτι που πρέπει να οικειοποιηθεί, να επεξεργαστεί, να καταναλωθεί και να διατεθεί με τον καλύτερο τρόπο ώστε να ταιριάζει στις άμεσες ανθρώπινες ανάγκες».¹³⁶ Από μια ανθρωποκεντρική προοπτική, οι άνθρωποι θεωρούνται ως ξεχωριστό κομμάτι των παγκόσμιων οικοσυστημάτων αντί μέρος αυτών και η ακεραιότητα αυτών των μη ανθρώπινων οικοσυστημάτων ή οντοτήτων (π.χ. αέρας, φυτά, χώμα, νερό) ενδιαφέρουν μόνο στο βαθμό που μπορούν να ωφελήσουν το ανθρώπινο είδος.¹³⁷ Υπό τον ανθρωποκεντρισμό, λαμβάνεται ελάχιστα υπόψη η ιδέα ότι η ανθρώπινη ευημερία εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τη μακροπρόθεσμη επιβίωση των μη ανθρώπινων οντοτήτων.¹³⁸ Έτσι, όπου τα όρια στις ανθρώπινες δραστηριότητες αναγνωρίζονται ως απαραίτητα, η ανθρώπινη δημιουργικότητα, η εφευρετικότητα και η τεχνολογική καινοτομία θεωρούνται ως ο καταλληλότερος τρόπος για να εξασφαλιστεί η εκμετάλλευση της φύσης (π.χ. βιογενετική έρευνα σε σχέση με την παραγωγή τροφίμων, γεωμηχανική ως απάντηση στην υπερθέρμανση του πλανήτη και την κλιματική αλλαγή).¹³⁹ Συνολικά, ο ανθρωποκεντρισμός είναι μια θεώρηση του κόσμου που αντανακλά το ανθρώπινο συμφέρον.¹⁴⁰

2) Μια βιοκεντρική προοπτική «βλέπει τους ανθρώπους απλώς ως ένα “άλλο είδος” στο οποίο αποδίδεται η ίδια ηθική αξία με οργανισμούς όπως τα πουλιά, οι φάλαινες και οι λύκοι».¹⁴¹ Όπως εξηγούν οι Halsey και White, οι βιοκεντριστές θεωρούν ότι «τα μη ανθρώπινα είδη έχουν εγγενή αξία, δηλαδή έχουν ηθική αξία και θα συνεχίσουν να έχουν ηθική αξία, ανεξάρτητα από το πόσο ασήμαντη μπορεί οι

¹³⁴ Στο ίδιο.

¹³⁵ M. Halsey & R. White, «Crime, ecophilosophy and environmental harm», *Theoretical Criminology*, Vol. 3, No. 2, 1998, σ. 349.

¹³⁶ Στο ίδιο.

¹³⁷ Στο ίδιο.

¹³⁸ Στο ίδιο.

¹³⁹ Στο ίδιο.

¹⁴⁰ Στο ίδιο.

¹⁴¹ Στο ίδιο, σ. 352.

άνθρωποι να θεωρούν την ύπαρξή τους ή την “αξία χρήσης” τους». ¹⁴² Επειδή η ιδεολογική βάση του βιοκεντρισμού είναι «η διατήρηση και η πραγμάτωση όλων των ειδών», οι ουσιαστικές ανισότητες μεταξύ διαφορετικών ομάδων ανθρώπων δεν παρουσιάζουν ηθικό πρόβλημα. ¹⁴³ Πράγματι, συγκεκριμένα είδη βλάβης (π.χ. ασθένεια, πρόωρος θάνατος) μεταξύ των ανθρώπων μπορούν να θεωρηθούν ωφέλιμα για μεγαλύτερους αριθμούς μορφών ζωής και ιδιαίτερα για το ανθρώπινο είδος, στο βαθμό που οδηγούν σε σημαντική μείωση του πληθυσμού». ¹⁴⁴ Υπό αυτή την οπτική, ο βιοκεντρισμός μπορεί να φτάσει να θεωρείται ότι είναι κάπως μισανθρωπικός. ¹⁴⁵

3) Μια οικοκεντρική προοπτική «αρνείται να τοποθετήσει την ανθρωπότητα είτε πάνω είτε κάτω από την υπόλοιπη φύση». ¹⁴⁶ Αντίθετα, βασίζεται στην ιδέα ότι οι άνθρωποι και οι δραστηριότητές τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το υπόλοιπο του φυσικού κόσμου. ¹⁴⁷ Τούτου λεχθέντος, «η μοναδική ικανότητα των ανθρώπων να αναπτύσσουν και να αξιοποιούν μεθόδους παραγωγής που έχουν παγκόσμιες συνέπειες σημαίνει ότι οι άνθρωποι έχουν επίσης ρητή ευθύνη να διασφαλίσουν ότι τέτοιες μέθοδοι παραγωγής δεν ξεπερνούν τα οικολογικά όρια του πλανήτη — μια ευθύνη που εκτείνεται τόσο στον άνθρωπο όσο και στη μη ανθρώπινη ζωή». ¹⁴⁸

Αυτοί οι τρεις οίκο-φιλοσοφικοί προσανατολισμοί δεν επηρεάζουν μόνο τις ερευνητικές ατζέντες των πράσινων εγκληματολόγων και τους τρόπους με τους οποίους επιλέγουν και προσεγγίζουν τα θέματα μελέτης τους, αλλά και τη φύση και το εύρος των προτεινόμενων πολιτικών και (ρυθμιστικών) πρακτικών. ¹⁴⁹ Με άλλα λόγια, αυτοί οι τρεις οίκο-φιλοσοφικοί προσανατολισμοί σχετίζονται με τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις που βασίζονται στη δικαιοσύνη, οι οποίες εκτίθενται ευθύς αμέσως. ¹⁵⁰

Τρεις είναι οι βασικές θέσεις δικαιοσύνης: η περιβαλλοντική, η οικολογική και η δικαιοσύνη των ειδών. ¹⁵¹

A) Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη, ως αναλυτικός πυλώνας της πράσινης εγκληματολογίας, αναπτύχθηκε από το κοινωνικό κίνημα της δεκαετίας του 1980 στις

¹⁴² Στο ίδιο.

¹⁴³ Στο ίδιο, σ. 352, 353.

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 353.

¹⁴⁵ A. Brisman & N. South, ό.π., σ. 5.

¹⁴⁶ B. Tokar, «Exploring the New Ecologies: Social Ecology, Deep Ecology and the Future of Green Political Thought», *Alternatives*, Vol. 15, No. 4, 1988, σ. 41.

¹⁴⁷ A. Brisman & N. South, ό.π., σ. 5.

¹⁴⁸ M. Halsey & R. White, ό.π., σ. 355.

¹⁴⁹ A. Brisman & N. South, ό.π., σ. 5.

¹⁵⁰ Στο ίδιο.

¹⁵¹ Στο ίδιο.

Ηνωμένες Πολιτείες, το οποίο αμφισβήτησε τον περιβαλλοντικό ρατσισμό που έβλεπε τις μαύρες κοινότητες να υφίστανται τις περιβαλλοντικές συνέπειες (μολυσμένες περιοχές) ενώ οι λευκές κοινότητες απολάμβαναν τα «περιβαλλοντικά καλά».¹⁵² Οι πράσινοι εγκληματολόγοι που εργάζονται υπό τη σκοπιά της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης έχουν επισημάνει εύστοχα ότι οι πλούσιοι και ισχυροί παράγουν τη μεγαλύτερη περιβαλλοντική υποβάθμιση μέσω βιομηχανικών πρακτικών, συχνά σε φτωχές και περιθωριοποιημένες κοινότητες.¹⁵³ Για τους υποστηρικτές της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, η πρόσβαση σε ένα υγιές περιβάλλον είναι θεμελιώδες δικαίωμα και οι υποστηρικτές της απαιτούν όλες οι ανθρώπινες κοινότητες, ανεξαρτήτως τάξης, φύλου ή εθνικότητας να έχουν ίση πρόσβαση σε ένα υγιές περιβάλλον και να φροντίζουν αυτές οι κοινότητες τα οικοσυστήματα για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των σημερινών και των μελλοντικών γενεών.¹⁵⁴

Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη αναφέρεται επίσης στην κατανομή των περιβαλλόντων μεταξύ των λαών όσον αφορά την πρόσβαση και τη χρήση συγκεκριμένων φυσικών πόρων σε καθορισμένες γεωγραφικές περιοχές και τις επιπτώσεις συγκεκριμένων κοινωνικών πρακτικών και περιβαλλοντικών κινδύνων σε συγκεκριμένους πληθυσμούς.¹⁵⁵ Με άλλα λόγια, ο προβληματισμός έχει τον άνθρωπο ως κέντρο ανάλυσης.¹⁵⁶ Ως εκ τούτου, η ανάλυση εστιάζει στην ανθρώπινη υγεία και ευημερία και στο πώς αυτές επηρεάζονται από συγκεκριμένους τύπους παραγωγής και κατανάλωσης.¹⁵⁷ Ο διάλογος για την περιβαλλοντική δικαιοσύνη τοποθετεί τις ανισότητες στην κατανομή της περιβαλλοντικής ποιότητας στην κορυφή της περιβαλλοντικής ατζέντας.¹⁵⁸

Για τους πράσινους εγκληματολόγους, οι μελέτες περιβαλλοντικής δικαιοσύνης δείχνουν ότι οι επιδράσεις και οι επιπτώσεις της περιβαλλοντικής ρύπανσης δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένες μεταξύ των πληθυσμών και ότι οι επιπτώσεις της δεν μπορούν να θεωρηθούν καθολικές.¹⁵⁹ Πράγματι, η βιβλιογραφία για την περιβαλλοντική δικαιοσύνη παράγει αρκετά επίμονα αποτελέσματα που συσχετίζουν

¹⁵² D. R. Goyes, *ό.π.*, σ. 23.

¹⁵³ Στο ίδιο.

¹⁵⁴ Στο ίδιο.

¹⁵⁵ R. White, «Green criminology and the pursuit of social and ecological justice», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 37.

¹⁵⁶ Στο ίδιο.

¹⁵⁷ Στο ίδιο.

¹⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 38.

¹⁵⁹ M. J. Lynch & P. Stretesky, «Green criminology ...», *ό.π.*, σ. 258.

τα φυλετικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των κατοίκων μιας περιοχής με την εγγύτητα σε τοποθεσίες επικίνδυνων αποβλήτων με τρόπους που μπορεί να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στη ζωή τους.¹⁶⁰ Πολλές μελέτες επίσης έχουν επιστήσει την προσοχή στην περιβαλλοντική θυματοποίηση φτωχών και ανίσχυρων κοινοτήτων λόγω της συχνότητας με την οποία οι τοποθεσίες τους είναι επίσης τοποθεσίες, για παράδειγμα, ρυπογόνων βιομηχανιών ή άλλων περιβαλλοντικά επικίνδυνων εγκαταστάσεων.¹⁶¹ Οι περιβαλλοντικές ανισότητες περιλαμβάνουν επίσης περιπτώσεις που τοπικοί, αυτόχθονες πληθυσμοί απομακρύνθηκαν βίαια από τη γη στην οποία ήταν εγκατεστημένοι ή που η γη τους έγινε προϊόν εκμετάλλευσης για στρατιωτικούς, αγροτικούς ή άλλους σκοπούς υπό συνθήκες που τους στέρησαν κάθε έλεγχο.¹⁶²

Ωστόσο, παρόλο που η περιβαλλοντική δικαιοσύνη συγκεντρώνει πολύτιμες γνώσεις και δημιουργεί μια αποτελεσματική βάση για ενημερωμένο περιβαλλοντικό ακτιβισμό, η ευρύτερη εφαρμογή της είναι περιορισμένη, κυρίως για τους εξής λόγους.¹⁶³

Πρώτον, η περιβαλλοντική δικαιοσύνη βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε υποκειμενικούς ορισμούς της θυματοποίησης.¹⁶⁴ Αυτό μπορεί να εξυπηρετεί τον ακτιβισμό, αλλά τελικά η ανάπτυξη προοπτικών δικαιοσύνης, νομικής ή κοινωνικής, απαιτεί αντικειμενικά σημεία αναφοράς.¹⁶⁵ Χωρίς αντικειμενικούς ορισμούς, πώς εφαρμόζουμε την έννοια των θυμάτων όταν τα θύματα δεν αυτοπροσδιορίζονται ως τέτοια;¹⁶⁶ Πώς αναγνωρίζουμε το θύμα όταν τα θύματα δεν μπορούν να αυτοπροσδιοριστούν, για παράδειγμα, όπως στην περίπτωση ενός αγέννητου παιδιού, ή πώς ταυτιζόμαστε επίσημα ως θύματα όταν οι εθνικοί ή περιφερειακοί ηγέτες δεν αναγνωρίζουν τη θυματοποίηση αυτών που κυβερνούν;¹⁶⁷

Δεύτερον, η περιβαλλοντική δικαιοσύνη βασίζει τα βασικά της επιχειρήματα σε υποθέσεις σχετικά με τις σχέσεις εξουσίας και στις ομαδικές ταυτότητες που αντικατοπτρίζουν τις φυλετικές, ταξικές και εθνοτικές δομές της κοινωνίας των Η.Π.Α.¹⁶⁸ Η θεώρηση του ανίσχυρου ως θύματος και του ισχυρού ως δράστη μπορεί

¹⁶⁰ Στο ίδιο.

¹⁶¹ N. South, ό.π., σ. 231.

¹⁶² Στο ίδιο.

¹⁶³ C. Williams, «An Environmental Victimology», *Social Justice*, Vol. 23, No. 4, 1996, σ. 16.

¹⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 17.

¹⁶⁵ Στο ίδιο.

¹⁶⁶ Στο ίδιο.

¹⁶⁷ Στο ίδιο.

¹⁶⁸ Στο ίδιο.

να οδηγήσει σε μια στερεοτυπική άποψη που παραλείπει τη θυματοποίηση αυτών που έχουν εξουσία και πλούτο. Σε ορισμένα περιβάλλοντα, οι τυπικές υποθέσεις σχετικά με την ευπάθεια των μειονοτικών ομάδων φαίνονται εσφαλμένες.¹⁶⁹

Τρίτον, επειδή η περιβαλλοντική δικαιοσύνη υιοθετεί συνήθως μια ακτιβιστική στάση, συχνά στερείται ακαδημαϊκής αντικειμενικότητας.¹⁷⁰ Αυτό την καθιστά αδύναμη ως προς το να αντιμετωπίσει τους εννοιολογικούς γρίφους που είναι γνωστοί στην παραδοσιακή θυματολογία, όπως, για παράδειγμα, η «συμμετοχή του θύματος».¹⁷¹ Το πιο σημαντικό είναι ότι η θέση του ακτιβιστή, συχνά εκδηλώνεται ως «μη βίαιη άμεση δράση» και οδηγεί σε αποφυγή οποιασδήποτε συζήτησης για βίαιη αντίσταση των θυμάτων.¹⁷² Μπορεί οι περισσότερες απαντήσεις στις Η.Π.Α. να μην υπήρξαν βίαιες, αλλά αυτό δεν ισχύει παγκοσμίως.¹⁷³ Η κατανόηση των βίαιων εξάρσεων γύρω από την περιβαλλοντική θυματοποίηση είναι ζωτικής σημασίας, και, κατά την άποψη του Williams, πιθανότατα θα είναι στην πορεία το πλέον διακριτικό χαρακτηριστικό της οπτικής της θυματολογίας.¹⁷⁴

Τέλος, παρά τη σημαντική συνεισφορά της, αυτή η προσέγγιση δίνει προβάδισμα στους ανθρώπους έναντι όλων των άλλων ειδών, καταγράφοντας μόνο ανησυχία για την εκμετάλλευση και την καταστροφή του περιβάλλοντος όταν επηρεάζει τις ανθρώπινες κοινότητες.¹⁷⁵ Γι' αυτό και η περιβαλλοντική δικαιοσύνη έχει επικριθεί για τη μεταχείριση των ανθρώπων ως ξεχωριστών σε σχέση με άλλα όντα στη φύση.¹⁷⁶

Β) Η οικολογική δικαιοσύνη ξεφεύγει από την αναμφίβολα ανθρωποκεντρική λογική που χαρακτηρίζει την περιβαλλοντική δικαιοσύνη και ασχολείται με την ακεραιότητα των οικοσυστημάτων με ολιστικό τρόπο.¹⁷⁷ Η οικολογική δικαιοσύνη αποτελεί έμπνευση του διεθνούς κινήματος Βαθιάς Οικολογίας (*Deep Ecology*)¹⁷⁸ της

¹⁶⁹ Στο ίδιο.

¹⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 18.

¹⁷¹ Στο ίδιο.

¹⁷² Στο ίδιο.

¹⁷³ Στο ίδιο.

¹⁷⁴ Στο ίδιο.

¹⁷⁵ D. R. Goyes, *ό.π.*, σ. 23.

¹⁷⁶ Στο ίδιο.

¹⁷⁷ Στο ίδιο.

¹⁷⁸ Ο όρος «Deep Ecology» επινοήθηκε από τον Νορβηγό φιλόσοφο Arne Naess και περιγράφει τις απόψεις ορισμένων περιβαλλοντικών στοχαστών. Οι εκπρόσωποι της Βαθιάς Οικολογίας εκφράζουν την ηθική ανησυχία για τις μη ανθρώπινες διαστάσεις της φύσης και θεωρούν ότι τα ανθρωποκεντρικά ήθη είναι ηθικά ελαττωματικά. Πολλοί συμπεραίνουν ότι η μοντέρνα κοινωνία είναι οικολογικά μη βιώσιμη και μη ηθική. Υποστηρίζουν ότι οι αρχές του σύγχρονου φιλελευθερισμού είναι εγγενώς ανίκανες να αντιμετωπίσουν επαρκώς τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Βλ. περισσότερα: G. diZerega,

δεκαετίας του 1970.¹⁷⁹ Τόσο η Βαθιά Οικολογία όσο και η οικολογική δικαιοσύνη βλέπουν τα οικοσυστήματα ως εγγενώς πολύτιμα, με τέτοιο τρόπο που το σύνολο του οικοσυστήματος της γης είναι πιο σημαντικό από το άθροισμα των μερών του.¹⁸⁰ Με άλλα λόγια, τα ανθρώπινα όντα δεν είναι περισσότερο ή λιγότερο σημαντικά από οποιοδήποτε άλλο ον στον πλανήτη και όλα τα άτομα είναι λιγότερο σημαντικά από το οικοσύστημα της γης.¹⁸¹ Οι υποστηρικτές της οικολογικής δικαιοσύνης αγωνίζονται για τη διατήρηση των οικοσυστημάτων σε μια ανέγγιχτη κατάσταση.¹⁸² Ωστόσο, η οικολογική δικαιοσύνη έχει επικριθεί για την ελιτίστικη απαλλοτρίωση της γης από τις αυτόχθονες κοινότητες στο όνομα της διατήρησης του περιβάλλοντος.¹⁸³

Η οικολογική δικαιοσύνη αναφέρεται στη σχέση των ανθρώπων γενικά με τον υπόλοιπο φυσικό κόσμο και περιλαμβάνει ανησυχίες που σχετίζονται με την υγεία της βιόσφαιρας, και πιο συγκεκριμένα των φυτών και των πλασμάτων που κατοικούν επίσης στη βιόσφαιρα.¹⁸⁴ Το κύριο μέλημα είναι η ποιότητα του πλανητικού περιβάλλοντος (που συχνά θεωρείται ότι έχει τη δική του εγγενή αξία) και τα δικαιώματα άλλων ειδών (ιδιαίτερα των ζώων) για μια ζωή απαλλαγμένη από βασανιστήρια, κατάχρηση και καταστροφή των ενδιαιτημάτων τους.¹⁸⁵ Συγκεκριμένες πρακτικές και επιλογές στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν με συγκεκριμένα περιβάλλοντα παρουσιάζουν άμεσους και δυνητικούς κινδύνους για όλες τις μορφές ζωής που κατοικούν σε αυτά.¹⁸⁶

Γ) Τέλος, η δικαιοσύνη των ειδών είναι μια προσέγγιση που έχει ως στόχο την προστασία μεμονωμένων ζώων και φυτών από καταχρήσεις και βλάβες.¹⁸⁷ Η δικαιοσύνη των ειδών εμπνέεται από φιλοσοφικές εξελίξεις όπως ο ωφελιμισμός, οι φιλελεύθερες θεωρίες για τα δικαιώματα των ζώων και ο οίκο-φεμινισμός.¹⁸⁸ Οι υποστηρικτές της δικαιοσύνης των ειδών αναγνωρίζουν τα δικαιώματα των ζώων ως ατόμων που έχουν συμφέρον να ζήσουν και να αποφύγουν το θάνατο και είναι ικανά

«Deep Ecology and Liberalism: The Greener Implications of Evolutionary Liberal Theory», *The Review of Politics*, Vol. 58, No. 4, Φθινόπωρο 1996, σ. 699-734.

¹⁷⁹ D. R. Goyes, *ό.π.*, σ. 24.

¹⁸⁰ Στο ίδιο.

¹⁸¹ Στο ίδιο.

¹⁸² Στο ίδιο, σ. 23.

¹⁸³ Στο ίδιο, σ. 24.

¹⁸⁴ R. White, «Green criminology ...», *ό.π.*, σ. 38.

¹⁸⁵ Στο ίδιο.

¹⁸⁶ Στο ίδιο.

¹⁸⁷ D. R. Goyes, *ό.π.*, σ. 24.

¹⁸⁸ Στο ίδιο.

να αισθάνονται φόβο, ευχαρίστηση και ευτυχία.¹⁸⁹ Οι πράσινοι εγκληματολόγοι που ασχολούνται με τη δικαιοσύνη των ειδών έχουν προσδιορίσει τον ειδικό ή αλλιώς σπισισμό, ως την ανθρώπινη προκατάληψη που οδηγεί τους ανθρώπους να καταπιέζουν, να κάνουν διακρίσεις και να εκμεταλλεύονται τα ζώα.¹⁹⁰ Σαφώς, ο αγώνας αυτών των εγκληματολόγων είναι για την αναγνώριση της εγγενούς αξίας των ζώων.¹⁹¹

2.5 Προτάσεις εντός της Πράσινης Εγκληματολογίας

Μέσα στο πεδίο έρευνας της πράσινης εγκληματολογίας, έχουν αναπτυχθεί διάφορες προσεγγίσεις, οι εκπρόσωποι των οποίων έχουν προτείνει και τους αντίστοιχους όρους.¹⁹² Ο White είχε αρχικώς προτείνει τον όρο «περιβαλλοντική εγκληματολογία»¹⁹³, αλλά ο όρος αυτός μπορεί να συγχέεται πολύ εύκολα με την πιο καθιερωμένη περιγραφή των εγκληματικών προτύπων και των χαρακτηριστικών του αστικού περιβάλλοντος.¹⁹⁴ Έχει επίσης προταθεί από άλλους επιστήμονες ο όρος «Εγκληματολογία διατήρησης», ενώ ο White επανήλθε αργότερα προτείνοντας τον όρο «οικολογική-παγκόσμια εγκληματολογία».¹⁹⁵

Η εγκληματολογία διατήρησης (*Conservation Criminology*), όπως υποδηλώνει και το όνομά της, εστιάζει στη δέσμευση για την προστασία ή/και τη διατήρηση των ειδών και των περιβαλλόντων όπου αυτά ζουν.¹⁹⁶ Η «εγκληματολογία διατήρησης» έχει αναδειχθεί ως πιθανό πλαίσιο για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών ζητημάτων.¹⁹⁷ Αυτή είναι μια προοπτική που αναγνωρίζει έως ένα βαθμό τη διαφωνία ως προς το κατάλληλο όνομα της πράσινης εγκληματολογίας και η οποία προσπαθεί να φέρει σε επαφή την εγκληματολογία με τους επιστημονικούς κλάδους που σχετίζονται με τους φυσικούς πόρους και τις επιστήμες κινδύνου και αποφάσεων.¹⁹⁸ Ένα βασικό υποτιθέμενο πλεονέκτημα της εγκληματολογίας διατήρησης είναι ότι

¹⁸⁹ Στο ίδιο.

¹⁹⁰ Στο ίδιο.

¹⁹¹ Στο ίδιο.

¹⁹² A. Brisman & N. South, «A green-cultural ...», ό.π., σ. 116.

¹⁹³ «Η μελέτη της τέταρτης διάστασης, δηλαδή της διάστασης του χώρου ή του τόπου τέλεσης του εγκλήματος συνιστά την περιβαλλοντική εγκληματολογία, όπως την όρισαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 οι δύο Brantingham». Για περισσότερα βλ. Κ. Δ. Σπινέλλη, *Εγκληματολογία-Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014. σ. 48-52.

¹⁹⁴ A. Brisman & N. South, «A green-cultural ...», ό.π., σ. 116.

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 116.

¹⁹⁶ M. Halsey, «Conservation criminology ...», ό.π., σ. 115.

¹⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 107.

¹⁹⁸ C. Gibbs, M. L. Gore, E. F. McGarrell & L. Rivers III, «INTRODUCING CONSERVATION CRIMINOLOGY: Towards Interdisciplinary Scholarship on Environmental Crimes and Risks», *The British Journal of Criminology*, Vol. 50, No. 1, Ιανουάριος 2010, σ. 125.

υπερασπίζεται την «εστίαση σε στενά καθορισμένα προβλήματα για την προώθηση της θεωρητικής κατανόησης και την ενημέρωση για προληπτικές πολιτικές αποφάσεις, ενώ αξιολογεί τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των προβλημάτων για την οικοδόμηση γενικότερης γνώσης».¹⁹⁹ Περαιτέρω, «επηρεάζεται από μια μεταθετικιστική επιστημολογία [και επομένως] ενθαρρύνει ρητά την εξέταση των πολιτικών, πολιτιστικών, οικονομικών και κοινωνικών επιρροών στον ορισμό του περιβαλλοντικού εγκλήματος και του περιβαλλοντικού κινδύνου».²⁰⁰

Ο White εισήγαγε τον όρο «οικολογική-παγκόσμια εγκληματολογία» (*Eco-global Criminology*) για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής βλάβης.²⁰¹ Η οικολογική-παγκόσμια εγκληματολογία δίνει έμφαση σε θέματα που σχετίζονται με την οικολογία, τη διεθνή²⁰² φύση των περιβαλλοντικών εγκλημάτων και τα ζητήματα δικαιοσύνης.²⁰³ Το επίκεντρο είναι οι παραβάσεις κατά των οικοσυστημάτων, των ανθρώπων και των ζώων.²⁰⁴ Η βάση της οικολογικής παγκόσμιας εγκληματολογικής ανάλυσης είναι η αναγνώριση ότι οι σύγχρονες κοινωνικές ρυθμίσεις συγκροτούνται ως σχέσεις εξουσίας και τομεακών συμφερόντων.²⁰⁵

Η οικολογική-παγκόσμια εγκληματολογία δεν είναι μια θεωρία αυτή καθ' εαυτή, επειδή δεν έχει σκοπό να προσφέρει μια γενική αιτιώδη εξήγηση για το διακρατικό περιβαλλοντικό έγκλημα.²⁰⁶ Δεν επιδιώκει να απαντήσει στο ερώτημα γιατί συμβαίνουν οι περιβαλλοντικές βλάβες, αλλά ενδιαφέρεται για ερωτήματα σχετικά με το πώς είναι τα πράγματα έτσι όπως είναι και πώς μπορούν να είναι διαφορετικά στο μέλλον.²⁰⁷

¹⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 131.

²⁰⁰ Στο ίδιο.

²⁰¹ R. White, «Eco-global criminology and the political economy of environmental harm», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 243.

²⁰² Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 του ν. 3875/2010 (Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων αυτής και συναφείς διατάξεις), «ένα έγκλημα είναι διεθνικής φύσης εάν: α) τελείται σε περισσότερα του ενός Κράτη, β) τελείται σε ένα Κράτος, αλλά σημαντικό τμήμα της προπαρασκευής, του σχεδιασμού, της καθοδήγησης ή του ελέγχου του λαμβάνει χώρα σε άλλο Κράτος, γ) τελείται σε ένα Κράτος από οργανωμένη εγκληματική ομάδα που συμμετέχει σε εγκληματικές δραστηριότητες σε περισσότερα του ενός Κράτη, δ) τελείται σε ένα Κράτος, αλλά έχει σημαντικές επιπτώσεις σε άλλο Κράτος». Αποδίδεται επίσης ως υπερεθνικό, διακρατικό και υπερσυνοριακό έγκλημα. Βλ. περισσότερα: Γ. Χλούπης, «Εγκλήματα διεθνικά», στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης & Μ. Π. Κρανιδιώτη, *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 272.

²⁰³ R. White, «Eco-global criminology ...», ό.π., σ. 243.

²⁰⁴ Στο ίδιο.

²⁰⁵ Στο ίδιο.

²⁰⁶ Στο ίδιο.

²⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 243-244.

Ως προοπτική, η οικολογική-παγκόσμια εγκληματολογία εξυπηρετεί το να βλέπουμε και να αναλύουμε τον κόσμο γύρω μας με συγκεκριμένους τρόπους.²⁰⁸ Αυτό που κάνει την οικολογική-παγκόσμια εγκληματολογία ξεχωριστή είναι η προσοχή που δίνεται σε ειδικές οικολογικές εκτιμήσεις της βλάβης, παρά στους εγκληματικούς ορισμούς καθ' εαυτούς, καθώς και το ενδιαφέρον της για μια σφαιρική προοπτική πάνω στα σχετικά ζητήματα και γεγονότα.²⁰⁹ Οι κύριες απειλές για την πλανητική ευημερία που θέτει το κλίμα, η μειωμένη βιοποικιλότητα και η ρύπανση, για παράδειγμα, θεωρούνται βασικά ζητήματα.²¹⁰

Οι ανωτέρω προτάσεις δείχνουν τη δυσκολία ορισμού της πράσινης εγκληματολογίας.²¹¹ Ωστόσο, σημαίνουν επίσης ότι η πράσινη εγκληματολογία δεν είναι απλώς μια θεωρητική προσέγγιση, αλλά μάλλον μια προσέγγιση που κατευθύνει τη μελέτη των παραγόντων, των κινητήριων δυνάμεων και των συνεπειών των επιζήμιων ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων με το φυσικό τους περιβάλλον.²¹² Αναμφισβήτητα, αυτό οφείλεται στο ότι η πράσινη εγκληματολογία είναι πρωτίστως μια προσέγγιση και όχι μια θεωρία που λογοδοτεί για τη χρησιμότητα της.²¹³ Επειδή δεν έχει μόνο μια γενική εξήγηση για κάθε περιβαλλοντική βλάβη, δανείζεται εννοιολογικά εργαλεία από όλα τα πεδία και τα είδη γνώσης για να αναπτύξει μια βαθύτερη και πιο περίπλοκη κατανόηση του ζητήματος.²¹⁴

Πέρα από τις μικροδιαφοροποιήσεις όσον αφορά το όνομα της πράσινης εγκληματολογίας, όλοι αυτοί οι όροι αντιπροσωπεύουν παρόμοια πλαίσια και μοιράζονται ένα κοινό ενδιαφέρον για τις βιοφυσικές και κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις των διαφόρων πηγών απειλών και καταστροφών στο περιβάλλον, είτε δηλαδή πρόκειται για μόλυνση, μείωση φυσικών πόρων, μείωση της βιοποικιλότητας ή κλιματική αλλαγή.²¹⁵ Οποιαδήποτε και αν είναι η παράμετρος περιγραφής υπάρχει συμφωνία ως προς αρκετά σημαντικά ζητήματα, θέματα και προβλήματα, όπως είναι η μόλυνση του περιβάλλοντος και η ρύθμισή της, η εγκληματικότητα των νομικών προσώπων και ο αντίκτυπος που έχει αυτή στο περιβάλλον, η παραβίαση των όρων

²⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 244.

²⁰⁹ Στο ίδιο.

²¹⁰ Στο ίδιο.

²¹¹ D. R. Goyes, *ό.π.*, σ. 4.

²¹² Στο ίδιο.

²¹³ Στο ίδιο.

²¹⁴ Στο ίδιο.

²¹⁵ N. South, A. Brisman & P. Beirne, *ό.π.*, σ. 29.

ασφαλείας και υγείας στο χώρο εργασίας, η οποία έχει καταστροφικές επιπτώσεις για το περιβάλλον, η πολιτική διαφθορά για την διαχείριση των τοξικών αποβλήτων κ.α.²¹⁶

3. Ανάδυση Πράσινης Εγκληματολογίας

3.1 Πώς και πότε εμφανίστηκε

Η πράσινη εγκληματολογία εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 για να περιγράψει μια κριτική προσέγγιση στη μελέτη του περιβαλλοντικού εγκλήματος.²¹⁷ Ωστόσο, αρκετοί εγκληματολόγοι είχαν μελετήσει περιβαλλοντικούς κινδύνους πριν από τη δεκαετία του 1990.²¹⁸ Η κριτική μελέτη του περιβαλλοντικού εγκλήματος προϋπάρχει επομένως της πράσινης εγκληματολογίας ως τέτοιας.²¹⁹

Το 1990, ο Lynch (ο οποίος θεωρείται πατέρας της πράσινης εγκληματολογίας) δημοσίευσε την πρώτη συζήτηση για την πράσινη εγκληματολογία, υποστηρίζοντας ότι θα έπρεπε να βασίζεται σε πράσινες πολιτικές θεωρίες που επικρατούσαν στην Ευρώπη και οι οποίες έβλεπαν την καταστροφή του περιβάλλοντος ως αποτέλεσμα της δομής της σύγχρονης βιομηχανικής καπιταλιστικής παραγωγής και κατανάλωσης.²²⁰ Υιοθετώντας αυτή την άποψη, τοποθέτησε την πράσινη εγκληματολογία στη ριζοσπαστική εγκληματολογία και κατέβαλε προσπάθειες να διερευνήσει το πώς οι δομές της τάξης, της φυλής και του φύλου επηρέασαν συμπεριφορές που βλάπτουν το περιβάλλον, τα είδη νόμων και μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου που προέκυψαν για την προστασία του περιβάλλοντος και το εάν αυτές οι βλάβες αντιμετωπίζονταν ή έστω αναγνωρίζονταν ως εγκλήματα στο πλαίσιο των υφιστάμενων οικονομικών ρυθμίσεων.²²¹

Όπως ισχυρίζεται ο ίδιος, η προσέγγισή του, η οποία βασίστηκε στην περιβαλλοντική επιστήμη, την τοξικολογία, τον μαρξισμό και την πράσινη πολιτική, δεν αντιπροσώπευε το είδος της σκέψης που συνηθιζόταν τότε στην εγκληματολογία.²²² Η ιδέα ότι οι επιστημονικές μέθοδοι για τη μέτρηση της παρουσίας τοξικών βλαβών στο περιβάλλον θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη συζήτηση των πράσινων εγκλημάτων και της πράσινης θυματοποίησης και για την απεικόνιση

²¹⁶ Στο ίδιο.

²¹⁷ R. White, «The Conceptual Contours ...», ό.π., σ. 17.

²¹⁸ Στο ίδιο.

²¹⁹ Στο ίδιο.

²²⁰ M. J. Lynch, «The greening of criminology: A perspective on the 1990s», *Critical Criminologist*, Vol. 2, No. 3, Φθινόπωρο 1990, σ. 1.

²²¹ M. J. Lynch & P. Stretesky, «Green criminology ...», ό.π., σ. 249.

²²² M. J. Lynch, «Reflections ...», ό.π., σ. 44.

ταξικών και φυλετικών προκαταλήψεων στην έκθεση σε τοξίνες και περιβαλλοντικών προτύπων επιβολής του νόμου σίγουρα δεν ήταν μια κατεύθυνση προς την οποία κατευθυνόταν η εγκληματολογία τη δεκαετία του 1980.²²³

3.2 Τα κινήματα που επηρέασαν την Πράσινη Εγκληματολογία

3.2.1 Το κίνημα Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης

Το κίνημα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ως έκφραση παραπόνων που σχετίζονταν με την άνιση κατανομή των περιβαλλοντικών κινδύνων μεταξύ διαφορετικών φυλών και τάξεων.²²⁴ Σε αντίθεση με το πρωταρχικό φιλοπεριβαλλοντικό κίνημα που αύξησε την ευαισθητοποίηση του κοινού για περιβαλλοντικά ζητήματα κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, το κίνημα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης αντανάκλα τις εμπειρίες των μειονοτήτων και των φτωχών.²²⁵

Ξεκινώντας στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το περιβαλλοντικό κίνημα απέκτησε ορατότητα και δύναμη καθώς ακτιβιστές ήρθαν αντιμέτωποι με μια σειρά τοπικά ανεπιθύμητων τοξικών χρήσεων γης που εντοπίζονταν δυσανάλογα σε κοινότητες έγχρωμων και σε εργατικές γειτονίες.²²⁶ Αυτό το κίνημα εστίασε σε συζητήσεις για τη δημόσια υγεία, τα ατομικά και ανθρώπινα δικαιώματα, τον αντιρατσισμό, την κοινωνική δικαιοσύνη και την οικολογική βιωσιμότητα με τακτικές όπως η πολιτική ανυπακοή, οι δημόσιες διαμαρτυρίες και η νομική δράση για την πρόληψη της κατασκευής ή επέκτασης ανεπιθύμητων και αμφιλεγόμενων εγκαταστάσεων, όπως εργοστάσια χημικών, αποτεφρωτήρες, χωματερές και ορυχεία.²²⁷ Οι ακτιβιστές ζήτησαν επίσης από τους ιδιοκτήτες των υφιστάμενων εγκαταστάσεων να τις κλείσουν ή να βελτιώσουν τη λειτουργική τους ασφάλεια, να μειώσουν τα επίπεδα ρύπανσης και να παράσχουν οικονομικά οφέλη στους κατοίκους της περιοχής.²²⁸

Το κίνημα αυτό ενσαρκώνει μια ουσιαστική συγχώνευση της κοινωνικής δικαιοσύνης και των αρχών των πολιτικών δικαιωμάτων με τα φαινομενικά ανόμοια

²²³ Στο ίδιο.

²²⁴ M. J. Lynch & P. Stretesky, «Green criminology ...», ό.π., σ. 256.

²²⁵ Στο ίδιο.

²²⁶ D. N. Pellow, «Environmental justice, animal rights, and total liberation-From conflict and distance to points of common focus», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 332.

²²⁷ Στο ίδιο.

²²⁸ Στο ίδιο.

πεδία περιβαλλοντικού δικαίου και πολιτικής.²²⁹ Βασισμένο στην ιδέα ότι κάθε άτομο έχει εγγενές δικαίωμα στην προστασία του περιβάλλοντός του, το κίνημα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης επιδιώκει να εντοπίσει, να εξετάσει και να καταπολεμήσει τους τρόπους με τους οποίους το περιβάλλον επηρεάζει αρνητικά και δυσανάλογα ορισμένα τμήματα του πληθυσμού.²³⁰ Τις περισσότερες φορές αυτό περιλαμβάνει κοινότητες χαμηλού εισοδήματος και κοινότητες μειονοτήτων που έχουν περισσότερες πιθανότητες έκθεσης σε περιβαλλοντικούς ρύπους και τοξίνες σε σχέση με τις εύπορες κοινότητες.²³¹

3.2.2 Το κίνημα υπέρ των ζώων

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, η υποστήριξη για τα δικαιώματα των ζώων είχε εξελιχθεί σε ένα κοινωνικό κίνημα μεγάλης κλίμακας, το οποίο είχε λάβει αρκετή δημοσιότητα και ήταν θεωρητικά ενημερωμένο.²³² Το κίνημα υπέρ των ζώων δεν έχει στην πραγματικότητα έναν συμφωνημένο θεωρητικό πυρήνα.²³³ Αντιθέτως, περιλαμβάνει πολυάριθμες και συχνά εσωτερικά αντικρουόμενες θεωρητικές υποθέσεις και τάσεις.²³⁴ Ανάλογα με το πώς χαρακτηρίζονται αυτές οι υποθέσεις, από ποιον και με ποια πρόθεση, είναι γνωστές ποικιλοτρόπως ως «δικαιώματα των ζώων» (*animal rights*), «απελευθέρωση των ζώων» (*animal liberation*), «ευημερία των ζώων» (*animal welfare*), «άμυνα των ζώων» (*animal defense*) και «προστασία των ζώων» (*animal protection*).²³⁵ Πίσω από αυτές τις διάφορες ταμπέλες υπέρ των ζώων κρύβονται διαφορές (π.χ. πολιτικές, ηθικές) σχετικά με τις υποχρεώσεις των ανθρώπων απέναντι στα ζώα και τα δικαιώματα των τελευταίων.²³⁶ Αυτά που για κάποιους είναι νομοθετικές νίκες, είναι ηθικές ήττες για άλλους.²³⁷

Οι βασικές θεωρητικές προοπτικές εντός του κινήματος υπέρ των ζώων προέκυψαν από τα γραπτά μιας μικρής ομάδας ηθικών φιλοσόφων (π.χ. Godlovitch, Godlovitch and Harris, Singer, Clark, Regan).²³⁸ Οι κύριοι στόχοι τους ήταν, πρώτον,

²²⁹ M. F. Heagerty, «Crime and the Environment—Expanding the Boundaries of Environmental Justice», *Tulane Environmental Law Journal*, Vol. 23, No. 2, Καλοκαίρι 2010, σ. 517.

²³⁰ Στο ίδιο.

²³¹ Στο ίδιο.

²³² P. Beirne, ό.π., σ. 65.

²³³ Στο ίδιο, σ. 66.

²³⁴ Στο ίδιο.

²³⁵ Στο ίδιο.

²³⁶ Στο ίδιο.

²³⁷ Στο ίδιο.

²³⁸ Στο ίδιο.

να τερματίσουν τις πρακτικές και τις ιδεολογίες του ειδισμού/σπισισμού²³⁹ και δεύτερον, σε μεγάλο βαθμό μέσω του ωφελιμισμού και της θεωρίας των δικαιωμάτων να δημιουργήσουν έναν ανεξάρτητο από τον ειδισμό διάλογο για τη δίκαιη διακυβέρνηση της σχέσης μας με τα ζώα.²⁴⁰

4. Σχέση Πράσινης Εγκληματολογίας με άλλες κατευθύνσεις της εγκληματολογίας

4.1 Σχέση Πράσινης Εγκληματολογίας με Κριτική Εγκληματολογία

Η Κριτική Εγκληματολογία είναι «το θεωρητικό παράδειγμα που εφαρμόζει την κριτική θεωρία στην ανάλυση και τη μεθοδολογία έρευνας του εγκλήματος με στόχο να αναδείξει τη σχέση ανάμεσα στο έγκλημα και τη λειτουργία των κοινωνικών δομών, των θεσμών και γενικά των κοινωνικών σχέσεων».²⁴¹

Όπως γράφει η Βιδάλη, η κριτική εγκληματολογία «θέτει υπό έρευνα τον ίδιο τον ορισμό και την έκταση του εγκλήματος και περιλαμβάνει στο πεδίο της έρευνάς της, τον δράστη, το θύμα, την ίδια τη λειτουργία και τις συνέπειες της λειτουργίας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, την επίδραση έξω-ποινικών φορέων εξουσίας και κοινωνικού ελέγχου στη διαμόρφωση του ποινικού φαινομένου, και τη σχέση εξουσίας και γνώσης».²⁴² Η κριτική εγκληματολογία, επηρεασμένη από τη Μαρξιστική θεωρία, τείνει να απορρίπτει τη θέση ότι έγκλημα είναι ό,τι ο νόμος ορίζει ως τέτοιο και συνδέει το έγκλημα με την κοινωνική βλάβη και τη βαρβαρότητα.²⁴³

Όσον αφορά την εγκληματολογική καταγωγή, η πράσινη εγκληματολογία προέρχεται σαφώς από τις παραδόσεις της κριτικής εγκληματολογίας, ενώ ενστερνίζεται ενεργά προσεγγίσεις που βασίζονται στην επιστήμη, τις τέχνες, τον πολιτισμό ή τις κοινωνικές επιστήμες και αναζητά εναγωνίως διεπιστημονική και πολυεπιστημονική δέσμευση.²⁴⁴ Μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύνολο έργων και επίσης ως ένα ενεργό δίκτυο ενδιαφερόμενων ατόμων που μοιράζονται και συζητούν ιδέες

²³⁹ Ο σπισισμός/ειδισμός αναφέρεται στην πρακτική της διάκρισης σε βάρος μη ανθρώπινων ζώων επειδή θεωρούνται κατώτερα από το ανθρώπινο είδος. Βλ. R. White, «Green criminology and the pursuit of social and ecological justice», στο P. Beirne & N. South (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 38.

²⁴⁰ P. Beirne, ό.π., σ. 66.

²⁴¹ Σ. Βιδάλη, «Εγκληματολογία Κριτική», στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης & Μ. Π. Κρανιδιώτη, *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 380.

²⁴² Στο ίδιο, σ. 381.

²⁴³ Γ. Λάζος, *Κριτική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007, σ. 39.

²⁴⁴ A. Brisman & N. South, «A green-cultural ...», ό.π., σ. 116.

που εκτείνονται από περιβαλλοντικά εγκλήματα σε ατομικό επίπεδο, επιχειρηματικές/εταιρικές παραβάσεις έως κρατικές παραβάσεις.²⁴⁵

Κατά την άποψη του Pellow, ίσως η μεγαλύτερη υπόσχεση της πράσινης εγκληματολογίας είναι ότι αντλεί έμπνευση από το αξιοθαύμαστο έργο κριτικών εγκληματολόγων και εφαρμόζει αυτές τις γνώσεις στις αμέτρητες διεπαφές μεταξύ ανθρώπων και ζώων εκτός από τις διεπαφές μεταξύ ανθρώπων και οικοσυστημάτων.²⁴⁶ Οι κριτικοί εγκληματολόγοι έχουν ιστορικά αμφισβητήσει τους κυρίαρχους ορισμούς, τις ετικέτες, τις εξηγήσεις και τις θεωρίες του εγκλήματος, διερευνώντας με συνέπεια όχι μόνο τις αιτίες και τις συνέπειες του εγκλήματος, αλλά ρωτώντας πώς η ίδια η ποινικοποίηση εξυπηρετεί συγκεκριμένα συμφέροντα και λειτουργεί εναντίον άλλων.²⁴⁷ Ο τρόπος με τον οποίο το «έγκλημα» γίνεται πεδίο ισχύος αφηγείται μια πολύ πιο ενδιαφέρουσα ιστορία από τις υπό αμφισβήτηση πράξεις.²⁴⁸

4.2 Σχέση Πράσινης Εγκληματολογίας με Πολιτιστική Εγκληματολογία

Η πολιτιστική εγκληματολογία είναι «μια θεωρητική, μεθοδολογική και παρεμβατική εγκληματολογική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία επιχειρείται η διεύρυνση και η εξήγηση του εγκλήματος στο πλαίσιο του πολιτιστικού περιβάλλοντος».²⁴⁹ «Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, το έγκλημα, οι φορείς του και τα θεσμικά όργανα του ελέγχου του εγκλήματος αποτελούν πολιτισμικά προϊόντα και κατασκευάσματα».²⁵⁰ Η συγκεκριμένη εγκληματολογική προσέγγιση τονίζει τη σημασία της εικόνας, της αναπαράστασης και του νοήματος του εγκλήματος, τόσο εντός του πλαισίου των παράνομων υποπολιτισμικών ομάδων όσο και στη διαδικασία διαμεσολάβησης και κατασκευής του [εγκλήματος] και του ελέγχου του.²⁵¹

Συγκεκριμένα, η πολιτιστική εγκληματολογία επιχειρεί να θεωρητικοποιήσει τη συνεχή αλληλεπίδραση της λαϊκής κουλτούρας, των υποκουλτούρων, του εγκλήματος και του ελέγχου του εγκλήματος στην καθημερινή ζωή.²⁵² Σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτιστική εγκληματολογία υποστηρίζει ότι τόσο το έγκλημα όσο και ο

²⁴⁵ Στο ίδιο.

²⁴⁶ D. N. Pellow, ό.π., σ. 343-344.

²⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 344.

²⁴⁸ Στο ίδιο.

²⁴⁹ Π. Κ. Γιαννακοπούλου, «Εγκληματολογία Πολιτισμική», στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης & Μ. Π. Κρανιδιώτη, *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 386.

²⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 386.

²⁵¹ J. Ferrell, «Cultural criminology», στο E. McLaughlin & J. Muncie, *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage, London, 2010, σ. 75.

²⁵² J. Ferrell, «Tangled up in green: Cultural criminology and green criminology», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 349.

έλεγχος του εγκλήματος λειτουργούν ως πολιτισμικές διαδικασίες – διαδικασίες των οποίων οι συνέπειες προκύπτουν από αμφισβητούμενους συμβολισμούς και συλλογική ερμηνεία.²⁵³ Μια ανάλυση του εγκλήματος ή της ποινικής δικαιοσύνης απαιτεί επίσης ανάλυση των διαμεσολαβούμενων αντι-εγκληματικών εκστρατειών, των εναλλακτικών εννοιών δικαιοσύνης που κυκλοφορούν στις υποκουλτούρες και στα κοινωνικά κινήματα, των δημόσιων επιδείξεων νόμου και αστυνόμευσης και των πολιτισμικών συμβάσεων της καθημερινής ζωής.²⁵⁴

Αρνούμενοι να αποδεχθούν την αντικειμενική πραγματικότητα του νόμου και του εγκλήματος, οι πολιτιστικοί εγκληματολόγοι ερευνούν τους τρόπους με τους οποίους οι πολιτικοί θεσμοί καθορίζουν ποιες πράξεις θα παραμείνουν νόμιμες ή παράνομες, με ποιους τρόπους οι θεσμοί των μέσων ενημέρωσης απεικονίζουν (ή αγνοούν) συγκεκριμένες πράξεις με τέτοιο τρόπο ώστε να προκαλούν περισσότερο ή λιγότερο φόβο για αυτές και με ποιους τρόπους οι υπηρεσίες επιβολής του νόμου διαπραγματεύονται κοινωνικές καταστάσεις με τρόπους που καθορίζουν τα ποσοστά σύλληψης, φυλάκισης και καταδίκης και, επομένως, τις συνεχείς ταυτότητες όσων χαρακτηρίζονται εγκληματίες.²⁵⁵ Από αυτή την άποψη, η πολιτισμική δυναμική κατασκευάζει την πραγματικότητα του εγκλήματος, δημιουργώντας το νόημα και τις συνέπειές του και συνδέοντας το έγκλημα και τον έλεγχο του εγκλήματος με την ενέργεια της δύναμης, της σύγκρουσης και της αντίστασης.²⁵⁶

Σε αυτό το φάσμα ανησυχιών, η πολιτιστική εγκληματολογία φαίνεται ότι μοιράζεται με την πράσινη εγκληματολογία επίσης μια βαθύτερη ατζέντα: την αναζωογόνηση της εγκληματολογικής φαντασίας.²⁵⁷ Τόσο για τους πολιτιστικούς όσο και για τους πράσινους εγκληματολόγους, λοιπόν, η εγκληματολογική φαντασία σημαίνει την τοποθέτηση του προσωπικού στο κοινωνικό και ιστορικό και του τοπικού στο παγκόσμιο – αλλά σημαίνει εξίσου μια ευφάνταστη επανεξέταση του σύγχρονου αντικειμένου της εγκληματολογίας και των τρόπων ανάλυσης.²⁵⁸ Ως αναδυόμενες προοπτικές, η πράσινη εγκληματολογία και η πολιτιστική εγκληματολογία φαίνεται να είναι σε θέση να βοηθήσουν στην αναβίωση αυτής της εγκληματολογικής φαντασίας και στην αποκατάσταση της εγκληματολογικής ικανότητας για έκπληξη, ανάλυση και

²⁵³ Στο ίδιο.

²⁵⁴ Στο ίδιο.

²⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 350.

²⁵⁶ Στο ίδιο.

²⁵⁷ Στο ίδιο.

²⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 350-351.

κριτική.²⁵⁹ Και οι δύο παραμένουν αναδυόμενες προοπτικές, ακόμη σε διαδικασία όξυνσης της θεωρητικής και ουσιαστικής εστίασής τους.²⁶⁰

Από τη φύση του αντικειμένου τους, τόσο η πράσινη εγκληματολογία όσο και η πολιτιστική εγκληματολογία προκαλούν τα συμβατικά όρια της εγκληματολογίας και έτσι τείνουν να ανατρέπουν τους ορισμούς και τη γνωσιολογική τάξη του κλάδου.²⁶¹ Ομοίως, και οι δύο είναι ανοιχτές στη διερεύνηση μιας σειράς κοινωνικών βλαβών και κοινωνικών συνεπειών, είτε αυτές οι βλάβες ορίζονται συμβατικά ως «εγκληματικές», που επί του παρόντος μένουν εκτός της τροχιάς του νόμου και της εγκληματικότητας, είτε ακόμη αναπαράγονται από τη διαδικασία ποινικοποίησης.²⁶² Στην καλύτερη περίπτωση, και οι δύο συνδέουν την απροκάλυπτη ουσιαστική ανησυχία τους –την περιβαλλοντική βλάβη στην περίπτωση της πράσινης εγκληματολογίας, το νόημα και την αντιπροσώπευση στην περίπτωση της πολιτιστικής εγκληματολογίας– με ευρύτερα ζητήματα εξουσίας και ανισότητας.²⁶³ Και σίγουρα και οι δύο προσπαθούν να τοποθετήσουν το αντικείμενό τους ιστορικά, τόσο από την άποψη της μακροπρόθεσμης ανάπτυξής του, όσο και από την άποψη της τρέχουσας τοποθέτησής του μέσα στην κρίση της ύστερης νεωτερικότητας και του ύστερου καπιταλισμού.²⁶⁴

5. Κεφάλαιο: Βασικές Έννοιες της Πράσινης Εγκληματολογίας

5.1 Πράσινο ή Περιβαλλοντικό Έγκλημα

Το «πράσινο έγκλημα» προτάθηκε για πρώτη φορά το 1990 από τον Lynch.²⁶⁵ Τριάντα χρόνια αργότερα, δεν υπάρχει ακόμη συμφωνία σχετικά με τον ορισμό του όρου «πράσινο έγκλημα». ²⁶⁶ Έχουν προταθεί αρκετοί ορισμοί μέσα στα χρόνια από τους πράσινους στοχαστές. ²⁶⁷ Στη βιβλιογραφία αλλά και στο δημόσιο λόγο συνηθίζεται να χρησιμοποιούνται οι όροι «Περιβαλλοντικά εγκλήματα», «Οικολογικά Εγκλήματα» (*Eco-crimes*) και «Πράσινα Εγκλήματα» (*Green Crimes*) ως συνώνυμοι. ²⁶⁸

²⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 351.

²⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 349.

²⁶¹ Στο ίδιο.

²⁶² Στο ίδιο.

²⁶³ Στο ίδιο.

²⁶⁴ Στο ίδιο.

²⁶⁵ M. J. Lynch, «Green Criminology and Environmental Crime: Criminology That Matters in the Age of Global Ecological Collapse», *Journal of White Collar and Corporate Crime*, 2019, σ. 3, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, <https://doi.org/10.1177%2F2631309X19876930>

²⁶⁶ Στο ίδιο.

²⁶⁷ Στο ίδιο.

²⁶⁸ Π. Ι. Παπανικολάου, ό.π., σ. 313.

Για ορισμένους συγγραφείς το περιβαλλοντικό έγκλημα ορίζεται στενά εντός αυστηρών νομικών ορισμών: Είναι αυτό που λέει ο νόμος ότι είναι.²⁶⁹ Για άλλους, η περιβαλλοντική βλάβη θεωρείται η ίδια ως κοινωνικό και οικολογικό έγκλημα, ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος.²⁷⁰ Εάν προκληθεί βλάβη σε ανθρώπους ή περιβάλλοντα ή ζώα, τότε υποστηρίζεται ότι αυτό θα πρέπει να θεωρείται «έγκλημα» από τη σκοπιά του κριτικού πράσινου εγκληματολόγου.²⁷¹

Σίγουρα, ορισμένα πράσινα εγκλήματα αναγνωρίζονται ήδη ως παραβιάσεις των περιβαλλοντικών κανονισμών.²⁷² Οι περισσότεροι εγκληματολόγοι, ωστόσο, αγνοούν τη μελέτη αυτών των νόμων και τις συμπεριφορικές παραβιάσεις που συνδέονται με αυτούς, επειδή οι εν λόγω νόμοι δεν είναι ποινικοί νόμοι.²⁷³ Για τον πράσινο εγκληματολόγο, η διάκριση μεταξύ ποινικού και ρυθμιστικού δικαίου μπορεί να αγνοηθεί επειδή είναι μια κοινωνική κατασκευή.²⁷⁴ Δηλαδή, η διαφορά μεταξύ εγκλήματος και διοικητικής ρύθμισης είναι θέμα ορισμού, που προκύπτει από μια πολιτική διαδικασία που αντανάκλα την εφαρμογή της δύναμης με την οποία κατασκευάζονται κοινωνικοί ορισμοί της βλάβης, και ως τέτοια δεν αποτελεί χρήσιμο δείκτη βλάβης.²⁷⁵ Με άλλα λόγια, η διαφορά μεταξύ ενός ρυθμιστικού νόμου και ενός εγκλήματος δεν εντοπίζεται στον βαθμό βλάβης, αλλά στο πόσο αποτελεσματικά οργανώνονται τα αντίθετα συμφέροντα για να εκπροσωπήσουν μια ερμηνεία που επιθυμούν να κωδικοποιήσουν.²⁷⁶ Και, επειδή το δίκαιο είναι μια πολιτική διαδικασία που εκπροσωπεί άνισα τα συμφέροντα διαφόρων ομάδων στην κοινωνία, δεν μπορεί να ληφθεί ως αντικειμενικό μέτρο βλάβης.²⁷⁷

Ο νόμος αντιπροσωπεύει μόνο έναν τρόπο εννοιολόγησης των περιβαλλοντικών εγκλημάτων.²⁷⁸ Ευρείς ορισμοί των περιβαλλοντικών εγκλημάτων που ξεπερνούν τα δικαστικά όρια και τις άκαμπτα ανθρωποκεντρικές θέσεις που ενσωματώνονται σε αυτά αντικατοπτρίζουν μια πιο ακριβή εικόνα της φύσης, του πεδίου και της έκτασης της ανθρωπογενούς περιβαλλοντικής βλάβης.²⁷⁹ Όταν οι

²⁶⁹ R. White, «The Conceptual Contours ...», ό.π., σ. 19.

²⁷⁰ Στο ίδιο.

²⁷¹ Στο ίδιο.

²⁷² M. J. Lynch & P. Stretesky, «Green criminology ...», ό.π., σ. 250.

²⁷³ Το ίδιο.

²⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 250-251.

²⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 251.

²⁷⁶ Στο ίδιο.

²⁷⁷ Στο ίδιο.

²⁷⁸ L. Natali, «The contemporary horizon of green criminology», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 81.

²⁷⁹ Στο ίδιο.

ενέργειες βλάπτουν τις διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες ή τους εθνικούς νόμους, αναφέρονται συχνότερα ως «παραβιάσεις» ή «αδικήματα», παρά ως «εγκλήματα».²⁸⁰ Από καθαρά νομική άποψη, αυτό εξηγείται καλύτερα από το γεγονός ότι τα περιβαλλοντικά αδικήματα συχνά δεν περιλαμβάνονται ούτε στο διεθνές ούτε στο εθνικό ποινικό δίκαιο.²⁸¹ Ως εκ τούτου, αντιμετωπίζονται ως διοικητικά αδικήματα και διώκονται σε αστικές δικαιοδοσίες.²⁸²

Ο ορισμός του πράσινου εγκλήματος προς τον οποίο τείνουν οι περισσότεροι συγγραφείς περιλαμβάνει πράξεις ή συμπεριφορές που μπορεί κάλλιστα να μην απαγορεύονται στο ποινικό, αστικό ή διοικητικό δίκαιο.²⁸³ Η αποδοχή ενός τέτοιου ορισμού σημαίνει ότι δεν υποθέτει άκριτα την κανονιστική εικόνα όπως έχει δοθεί, αλλά μάλλον συμβάλλει στην ερμηνεία της –στην αξιολόγηση και στην κατασκευή της– ξεκινώντας από την κοινωνική πραγματικότητα που σκοπεύει να ρυθμίσει ή να υπερασπιστεί.²⁸⁴ Από την οπτική του ποινικού συστήματος, σημαίνει επίσης ότι αυτές οι συμπεριφορές πρέπει να θεωρούνται ως εγκληματικές ενέργειες εξαιτίας της βλάβης που προκαλούν.²⁸⁵

Ωστόσο, μέσα στην πράσινη εγκληματολογία υπάρχει και ένας πιο ευρύς ορισμός του περιβαλλοντικού εγκλήματος ή της βλάβης που περιλαμβάνει α) παραβάσεις που είναι επιβλαβείς για τον άνθρωπο, το περιβάλλον και τα μη ανθρώπινα ζώα, ανεξάρτητα από τη νομιμότητα αυτή καθ' εαυτή και β) περιβαλλοντικές βλάβες που διευκολύνονται επίσης από το κράτος, τις εταιρείες και άλλους ισχυρούς παράγοντες, στο βαθμό που αυτοί οι θεσμοί έχουν την ικανότητα να διαμορφώνουν επίσημους ορισμούς του περιβαλλοντικού εγκλήματος με τρόπους που επιτρέπουν, συγχωρούν ή δικαιολογούν επιβλαβείς για το περιβάλλον πρακτικές.²⁸⁶

Κατά την άποψη των Lynch και Stretesky, τα πράσινα εγκλήματα περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα ενεργειών και αποτελεσμάτων που βλάπτουν το περιβάλλον και πηγάζουν από εταιρικές συμπεριφορές, όπως αποφάσεις σχετικά με το τι παράγεται και πώς παράγεται.²⁸⁷ Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τις χαρτοβιομηχανίες, οι οποίες παράγουν ένα ευρέως χρησιμοποιούμενο και απαραίτητο

²⁸⁰ R. Walters, «Air crimes and atmospheric justice», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 140.

²⁸¹ Στο ίδιο.

²⁸² Στο ίδιο.

²⁸³ L. Natali, ό.π., σ. 75.

²⁸⁴ Στο ίδιο.

²⁸⁵ Στο ίδιο.

²⁸⁶ R. White, «The Conceptual Contours ...», ό.π., σ. 19-20.

²⁸⁷ M. J. Lynch & P. Stretesky, «Green criminology ...», ό.π., σ. 249.

προϊόν, εξηγούν ότι, παρόλο που οι χαρτοβιομηχανίες δεν επιδίδονται σε παράνομες συμπεριφορές, η παραγωγή χαρτιού προκαλεί βλάβες που μπορούν να αναλυθούν χρησιμοποιώντας μια πράσινη προοπτική.²⁸⁸ Αυτές οι βλάβες, όπως είναι η ανεξέλεγκτη ή η ήπια ρυθμιζόμενη συγκομιδή δέντρων, η καταστροφή των ζωικών ενδιαιτημάτων, η ρύπανση του νερού και του αέρα και η έκθεση των ανθρώπινων πληθυσμών σε τοξικά απόβλητα που σχετίζονται με τη δημιουργία χαρτιού, εμπίπτουν στο πεδίο μελέτης της πράσινης εγκληματολογίας.²⁸⁹ Υπό την πράσινη οπτική, αυτά τα αποτελέσματα μπορούν να θεωρηθούν εγκλήματα επειδή είναι περιττές συνέπειες της παραγωγής χαρτιού.²⁹⁰ Εναλλακτικές τεχνικές παραγωγής χαμηλής ρύπανσης που προκαλούν λιγότερη περιβαλλοντική και ανθρώπινη βλάβη, αν και ευρέως διαθέσιμες, δεν απαιτούνται νομικά.²⁹¹

Διάφορες τυπολογίες έχουν προσφερθεί για να μας βοηθήσουν να εμβαθύνουμε στα περιβαλλοντικά εγκλήματα και τις περιβαλλοντικές βλάβες.²⁹² Αυτές είναι σημαντικές ως τρόποι εντοπισμού και οργάνωσης ομάδων θεμάτων και προβλημάτων που μπορούν να βοηθήσουν στη διαμόρφωση μελλοντικής έρευνας, πολιτικής και πρακτικών έργων.²⁹³

Μία από αυτές είναι η διάκριση σε πρωταρχικά και δευτερεύοντα ή συμβολικά εγκλήματα.²⁹⁴ Μπορούμε να αναγνωρίσουμε τέσσερα πρωταρχικά περιβαλλοντικά εγκλήματα, στα οποία το περιβάλλον και άλλα είδη πέραν του ανθρώπου υφίστανται βλάβη, καταστροφή ή υπονόμευση μέσω των ανθρώπινων ενεργειών.²⁹⁵ Αυτά είναι: τα εγκλήματα μόλυνσης του αέρα (*crimes of air pollution*), τα εγκλήματα αποψίλωσης δασών (*crimes of deforestation*), εγκλήματα κατά των ζώων (*crimes against animals*) και τα εγκλήματα μόλυνσης των υδάτων (*crimes of water pollution*).²⁹⁶ Ως δευτερεύοντα ή συμβολικά περιβαλλοντικά εγκλήματα θεωρούνται αυτά που προκύπτουν από την εκμετάλλευση των συνθηκών που ακολουθούν την περιβαλλοντική κρίση ή καταστροφή (π.χ. παράνομη αγορά φαρμάκων, φαγητών, νερού) και/ή από την παραβίαση των κανόνων που προσπαθούν να ρυθμίσουν την

²⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 249, 250.

²⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 250.

²⁹⁰ Στο ίδιο.

²⁹¹ Στο ίδιο.

²⁹² A. Brisman & N. South, «A green-cultural ...», ό.π., σ. 116.

²⁹³ Στο ίδιο.

²⁹⁴ N. South, A. Brisman & P. Beirne, ό.π., σ. 29.

²⁹⁵ Στο ίδιο.

²⁹⁶ Στο ίδιο.

περιβαλλοντική βλάβη και να ανταποκριθούν στην καταστροφή.²⁹⁷ Αυτά περιλαμβάνουν την παραβίαση των κρατικών κανόνων από τα ίδια τα κράτη μέσω πράξεων ή παραλείψεων.²⁹⁸

5.2 Πράσινη ή Περιβαλλοντική βλάβη

Τι είναι η πράσινη ή περιβαλλοντική βλάβη; Οι ορισμοί της περιβαλλοντικής βλάβης είναι ύποπτα απόντες.²⁹⁹ Το πώς θα απαντήσουμε σε αυτή την ερώτηση αντικατοπτρίζει μια σειρά από ιδεολογικές θέσεις μεταξύ των ανθρώπων, του εμπορίου και της φύσης.³⁰⁰ Για τους φιλελεύθερους οικολόγους, οι τεχνολογίες και οι τρόποι ζωής που προκαλούν περιβαλλοντική ζημιά θα πρέπει να τυγχάνουν διαχείρισης και παρακολούθησης, αλλά όχι να εξαιρεθούν.³⁰¹ Αυτή είναι η ανθρωποκεντρική θέση που αποδέχεται τις περιβαλλοντικές βλάβες προς όφελος της ανθρώπινης προόδου, αν και αναγνωρίζεται ότι πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για την ελαχιστοποίηση αυτής της βλάβης.³⁰² Το επίπεδο της αποδεκτής ζημίας εξαρτάται από την επιστημονική εμπειρογνωμοσύνη που συνδέεται με τις έννοιες της «βιωσιμότητας».³⁰³

Η βλάβη, όπως έχει οριστεί από τους κριτικούς πράσινους εγκληματολόγους, για παράδειγμα, απαιτεί περισσότερο συμπεριληπτικούς ορισμούς από εκείνους που προσφέρονται από το κυρίαρχο δίκαιο και την παραδοσιακή εγκληματολογία.³⁰⁴ Αυτό συμβαίνει γιατί μερικές από τις πιο οικολογικά καταστροφικές δραστηριότητες, όπως η υλοτομία παλαιών δασών, είναι νόμιμη, ενώ καλοήθειες πρακτικές, όπως η καλλιέργεια κλωστικής κάνναβης (μιας εξαιρετικά ισχυρής ίνας), ποινικοποιούνται.³⁰⁵

Οι μορφές αυτών των πράσινων βλαβών είναι πολυάριθμες και μόνο το οικονομικό τους κόστος είναι εκπληκτικά μεγάλο.³⁰⁶ Κυμαίνονται από καθημερινές έως εξαιρετικές.³⁰⁷ Οι πράσινες βλάβες περιλαμβάνουν την κατάχρηση και την εκμετάλλευση οικολογικών συστημάτων, συμπεριλαμβανομένης της ζωής των ζώων, την εταιρική αδιαφορία για τις ζημιές στη γη, τον αέρα και την ποιότητα του νερού, την ωφέλεια από εμπορικές συναλλαγές και πρακτικές που καταστρέφουν ζωές και που

²⁹⁷ Στο ίδιο.

²⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 30.

²⁹⁹ R. Walters, «Air crimes ...», ό.π., σ. 141.

³⁰⁰ Στο ίδιο.

³⁰¹ Στο ίδιο.

³⁰² Στο ίδιο.

³⁰³ Στο ίδιο.

³⁰⁴ R. White, «The Conceptual Contours ...», ό.π., σ. 22.

³⁰⁵ Στο ίδιο.

³⁰⁶ P. Beirne & N. South, «Introduction: ...», ό.π., σ. xiv.

³⁰⁷ Στο ίδιο.

αφήνουν μια κληρονομιά ζημιών για τις επόμενες γενιές, στρατιωτικές ενέργειες κατά τον πόλεμο που επηρεάζουν αρνητικά το περιβάλλον και τα ζώα, νέες προκλήσεις στις διεθνείς συνθήκες και στον αναδυόμενο τομέα της βιοηθικής, όπως η βίο-πειρατεία, οι παράνομες αγορές πυρηνικών υλικών και το νόμιμο μονοπώλιο των φυσικών πόρων (π.χ. ιδιωτικοποίηση νερού, κατοχύρωση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας φυσικών προϊόντα, κ.λπ.) που οδηγούν σε διαχωρισμούς μεταξύ των πλούσιων πόρων και των φτωχών πόρων και των προοπτικών νέων μορφών σύγκρουσης, βλάβης, τραυματισμού, ζημίας και εγκλήματος.³⁰⁸ Περιλαμβάνουν, επίσης, μεμονωμένες πράξεις σκληρότητας προς τα ζώα και τη θεσμική, κοινωνικά αποδεκτή ανθρώπινη κυριαρχία επί των ζώων στη γεωργία και τα σφαγεία, στους λεγόμενους επιστημονικούς πειραματισμούς και, με λιγότερο προφανώς άμεσους τρόπους, στον αθλητισμό, τα κολέγια και τα σχολεία, σε ζωολογικούς κήπους, ενυδρεία και τσίρκο.³⁰⁹

Τα κύρια ζητήματα που σχετίζονται με την περιβαλλοντική βλάβη περιλαμβάνουν τον ορισμό της με εγκληματολογικούς όρους και τη φύση των απαντήσεων σε μια τέτοια βλάβη.³¹⁰ Η πολιτική του ορισμού περιπλέκεται από την πολιτική της «άρνησης», στην οποία συγκεκριμένες εκδηλώσεις κοινωνικής βλάβης και περιβαλλοντικής ζημίας περιπλέκονται, παραβλέπονται ή επαναπροσδιορίζονται με τρόπους που τις αντιπροσωπεύουν ως μικρής σημασίας για την ακαδημαϊκή εγκληματολογική μελέτη ή την κρατική ποινική δικαιοσύνη.³¹¹ Παρόμοια με την άρνηση των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα περιβαλλοντικά ζητήματα απαιτούν μια σειρά τεχνικών εξουδετέρωσης από την πλευρά των κρατών και των εταιρειών που τελικά νομιμοποιούν και δικαιολογούν ορισμένους τύπους μη φιλικών προς το περιβάλλον δραστηριοτήτων.³¹²

Στο επίκεντρο αυτών των διαδικασιών άρνησης βρίσκεται μια κουλτούρα που θεωρείται δεδομένη, αλλά σπάνια θεωρείται ως προβληματική, δηλαδή η πρόταση ότι η συνεχής επέκταση της κατανάλωσης υλικών είναι από τη μια εφικτή και από την άλλη δεν θα βλάψει τη βιόσφαιρα με κανένα θεμελιώδη τρόπο.³¹³ Ορισμένες πτυχές της άρνησης συνδέονται συνειδητά και άμεσα με τους εργαλειακούς σκοπούς (όπως στις εκστρατείες των εταιρειών ή των βιομηχανιών για την νομιμοποίηση της

³⁰⁸ Στο ίδιο.

³⁰⁹ Στο ίδιο.

³¹⁰ R. White, «Environmental Harm and the Political Economy of Consumption», *Social Justice*, Vol. 29, No. 1/2, 2002, σ. 82.

³¹¹ Στο ίδιο, σ. 82-83.

³¹² Στο ίδιο, σ. 83.

³¹³ Στο ίδιο.

περιβαλλοντικής δράσης γύρω από γεγονότα ή εξελίξεις που είναι εμφανώς επιβλαβείς για το τοπικό περιβάλλον).³¹⁴ Σε γενικότερο όμως επίπεδο, η άρνηση είναι ριζωμένη στην ηγεμονική κυριαρχία ανθρωποκεντρικών, και συγκεκριμένα καπιταλιστικών, αντιλήψεων για τη σχέση μεταξύ ανθρώπου και φύσης.³¹⁵ Βασικές παραδοχές για την οικονομική ανάπτυξη και την παραγωγή εμπορευμάτων –κεντρικές συνιστώσες της κυρίαρχης κοσμοθεωρίας– καθιστούν δύσκολο για πολλούς ανθρώπους να δουν ότι η ουσία του προβλήματος βρίσκεται στο ίδιο το σύστημα.³¹⁶

Η ιδέα ότι υπάρχει συνοχή μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου, του εταιρικού, του κρατικού εγκλήματος και των εγκλημάτων των ισχυρών γενικότερα.³¹⁷ Αυτή η ιδέα μπορεί να χρησιμοποιηθεί εποικοδομητικά όταν αναλύεται η περιβαλλοντική βλάβη, επειδή αυτή η βλάβη μπορεί να προκληθεί τόσο από εγκληματική συμπεριφορά όσο και από απολύτως νόμιμες δραστηριότητες.³¹⁸ Η μελέτη της περιβαλλοντικής βλάβης, με άλλα λόγια, παρουσιάζει την ίδια δύσκολη θεωρητική κατάσταση που βιώνουν οι σπουδαστές των εγκλημάτων των ισχυρών και οι αγωνιστές που κινητοποιούνται εναντίον τους.³¹⁹

Η πράσινη εγκληματολογία παρέχει μια ομπρέλα κάτω από την οποία μπορούμε να αναπτύξουμε θεωρία και να ασκήσουμε κριτική και στα δύο είδη παράνομων περιβαλλοντικών βλαβών (δηλαδή τις περιβαλλοντικές βλάβες που επί του παρόντος ορίζονται ως παράνομες και ως εκ τούτου τιμωρούνται) και τις νόμιμες περιβαλλοντικές βλάβες (δηλαδή, περιβαλλοντικές βλάβες που επί του παρόντος θεωρούνται νόμιμες αλλά που είναι ωστόσο επιβλαβείς κοινωνικά και οικολογικά).³²⁰ Ο τρόπος με τον οποίο νοείται η βλάβη διαμορφώνεται εν μέρει από το πώς ερμηνεύεται το δίπολο μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας μέσα στη συγκεκριμένη έρευνα και ανάλυση.³²¹

Η περιβαλλοντική βλάβη υπόκειται σε εκτιμήσεις κινδύνου που περιλαμβάνουν πολιτικές και πρακτικές που στοχεύουν στη μείωση ή τη διαχείριση δραστηριοτήτων

³¹⁴ Στο ίδιο.

³¹⁵ Στο ίδιο.

³¹⁶ Στο ίδιο.

³¹⁷ V. Ruggiero, «The environment and the crimes of the economy», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 261.

³¹⁸ Στο ίδιο.

³¹⁹ Στο ίδιο.

³²⁰ R. White, «The Conceptual Contours ...», ό.π., σ. 22.

³²¹ Στο ίδιο.

που βλάπτουν ή καταστρέφουν φυσικούς οικοτόπους.³²² Υπό αυτή την έννοια, η περιβαλλοντική βλάβη θεωρείται αναπόφευκτη και αναπόδραστη στην επιδίωξη πιο πράσινων και αποτελεσματικότερων τεχνολογιών και για το συμφέρον της ανθρώπινης προόδου.³²³ Η Βαθιά Οικολογία, από την άλλη πλευρά, υποστηρίζει μια πιο βιοκεντρική ανάλυση της βλάβης που περιλαμβάνει ανθρώπινα και μη είδη.³²⁴ Με αυτόν τον τρόπο, αναγνωρίζει τη διασύνδεση της εμπορικής δραστηριότητας και του τρόπου ζωής του ανθρώπου με τη φύση.³²⁵ Η κατάσταση των ζώων τονίζεται ως περιβαλλοντική βλάβη, όπως και η υποβάθμιση του αέρα, της γης και του νερού.³²⁶

Οι διαστάσεις της περιβαλλοντικής βλάβης θέτουν επίσης ιδιαίτερες προκλήσεις για τους ερευνητές στο βαθμό που απαιτούνται διαφορετικοί τύποι γνώσης για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων ειδών περιβαλλοντικής βλάβης.³²⁷

Η περιβαλλοντική βλάβη συνδέεται συχνά με δραστηριότητες που συμβαίνουν σε συγκεκριμένα μέρη που παρουσιάζουν ορισμένες τοπικές πολιτιστικές ή ιστορικές παραδόσεις.³²⁸ Σε τέτοιες περιπτώσεις, αυτές οι δραστηριότητες μπορεί απλώς να θεωρηθούν λαϊκό έγκλημα (όλοι το κάνουν, όλοι απολαμβάνουν τα οφέλη) και να εκληφθούν ως ακίνδυνη διασκέδαση στο πλαίσιο αθλητικών και ψυχαγωγικών επιδιώξεων.³²⁹

Ως περιβαλλοντικές βλάβες όμως μπορούν να θεωρηθούν και οι καθημερινές και συνηθισμένες ενέργειες των ανθρώπων.³³⁰ Ο Agnew αναφέρεται σε τέτοιους είδους πράξεις (*ordinary acts*), γράφοντας ότι πρόκειται για εκείνες τις καθημερινές πράξεις που συμβάλλουν στην οικολογική καταστροφή και έχουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά: Διαπράττονται ευρέως και τακτικά από τα άτομα ως μέρος της καθημερινότητάς τους.³³¹ Είναι συνήθως αποδεκτές ή ακόμη και επιθυμητές και συλλογικά έχουν ουσιώδη επίδραση στα περιβαλλοντικά προβλήματα.³³² Μια τέτοια πράξη είναι η χρήση αυτοκινήτου σε καθημερινή βάση.³³³ Αυτές οι πράξεις

³²² R. Walters, «Air crimes ...», ό.π., σ. 141.

³²³ Στο ίδιο.

³²⁴ Στο ίδιο.

³²⁵ Στο ίδιο.

³²⁶ Στο ίδιο.

³²⁷ D. Heckenberg & R. White, ό.π., σ. 85-86.

³²⁸ Στο ίδιο, σ. 90.

³²⁹ Στο ίδιο.

³³⁰ R. Agnew, ό.π., σ. 58.

³³¹ Στο ίδιο.

³³² Στο ίδιο.

³³³ Στο ίδιο.

ονομάζονται και καθημερινές βλάβες (*ordinary harms*).³³⁴ Συμβάλλουν στην οικολογική καταστροφή αυξάνοντας τη ρύπανση του αέρα, των υδάτων και του εδάφους, καταστρέφοντας τους φυσικούς οικοτόπους και τη ζωή των ζώων, εξαντλώνοντας τους φυσικούς πόρους και συμβάλλοντας στην όξυνση της κλιματικής αλλαγής.³³⁵

Αυτού του είδους οι βλάβες δεν έχουν τραβήξει το ενδιαφέρον των εγκληματολόγων, ούτε των παραδοσιακών αλλά ούτε και των πράσινων, καθώς οι τελευταίοι επικεντρώνονται στη μελέτη των περιβαλλοντικών βλαβών από τα κράτη, τις εταιρείες και τις οργανωμένες εγκληματικές ομάδες.³³⁶

Αλλά οι συνηθισμένες βλάβες προκαλούν επίσης μεγάλη ζημιά.³³⁷ Επιπλέον, η πλήρης κατανόηση της περιβαλλοντικής βλάβης απαιτεί να λαμβάνουμε υπόψη τόσο τις ενέργειες των ατόμων όσο και των μεγαλύτερων ομάδων, καθώς σχετίζονται συμβιωτικά.³³⁸ Οι καθημερινές βλάβες που διαπράττονται από άτομα παρέχουν πολλά κίνητρα για εκείνες τις κρατικές και εταιρικές συμπεριφορές που συμβάλλουν στην οικολογική καταστροφή, όπως η αποψίλωση των δασών και η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας σε μονάδες που κινούνται με άνθρακα.³³⁹ Ταυτόχρονα, τα κράτη και οι εταιρείες ενθαρρύνουν και διευκολύνουν τη διάπραξη συνηθισμένων βλαβών.³⁴⁰

Μια πρόσφατη και ενδιαφέρουσα οπτική για τον καθορισμό της περιβαλλοντικής βλάβης είναι και η έρευνα για την εξερεύνηση των περιβαλλοντικών διαστάσεων των ασθενειών και την παράβλεψη των γενετικών ελαττωμάτων.³⁴¹ Τα γενετικά ελαττώματα, για παράδειγμα, έχουν συνδεθεί ειδικά με την έκθεση σε τοξίνες του περιβάλλοντος.³⁴² Αυτή η ανασκόπηση των περιβαλλοντικά προκαλούμενων ασθενειών και νοσημάτων που σχετίζονται με την υγεία έχει εξερευνήσει μόνο ένα μέρος της διαθέσιμης βιβλιογραφίας για αυτά τα ζητήματα.³⁴³ Η ύπαρξη αυτής της βιβλιογραφίας αποδεικνύει ότι είναι λογικό να υποθέσουμε ότι τα εταιρικά προϊόντα

³³⁴ Στο ίδιο.

³³⁵ Στο ίδιο.

³³⁶ Στο ίδιο.

³³⁷ Στο ίδιο.

³³⁸ Στο ίδιο, σ. 58-59.

³³⁹ Στο ίδιο, σ. 59.

³⁴⁰ Στο ίδιο.

³⁴¹ M. J. Lynch & P. Stretesky, «Toxic Crimes: Examining Corporate Victimization of the General Public Employing Medical and Epidemiological Evidence», *Critical Criminology*, Vol. 10, No. 3, Οκτώβριος 2001, σ. 156.

³⁴² Στο ίδιο.

³⁴³ Στο ίδιο, σ. 164.

και οι εταιρικές πρακτικές απειλούν τη δημόσια υγεία.³⁴⁴ Υπάρχει μια πιθανή σχέση μεταξύ των αυξανόμενων ποσοστών ασθενειών και νοσημάτων, ιδιαίτερα του καρκίνου, και της αυξημένης έκθεσης σε ανόργανες χημικές ουσίες και απόβλητα.³⁴⁵

Ο Lynch έχει προσπαθήσει να συγκρίνει την έκθεση των ανθρώπων στην ατμοσφαιρική και υδάτινη μόλυνση και στις τοξίνες με βίαιες επιθέσεις που δέχονται οι άνθρωποι, τα ζώα και το περιβάλλον.³⁴⁶ Υποστηρίζει ότι οι περιβαλλοντικές τοξίνες που υπάρχουν στο νερό και τον αέρα, αλλά και οι τοξίνες των επικίνδυνων αποβλήτων (και ειδικά οι χώροι που αυτά απορρίπτονται) στις οποίες οι άνθρωποι εκτίθενται καθημερινά προκαλούν μια ευρεία ποικιλία ασθενειών με μακροπρόθεσμες επιπτώσεις, συμπεριλαμβανομένων διάφορων ειδών καρκίνου, καρδιολογικών ασθενειών, ασθενειών του αναπνευστικού συστήματος, ασθένειες του θυροειδή, του ήπατος, των νεφρών και του παγκρέατος, καθώς και δερματικές ασθένειες και αλλεργικές αντιδράσεις.³⁴⁷

5.3 Οικολογικό έγκλημα (Eco-crime)

Είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται συχνά ως συνώνυμο των όρων «πράσινο έγκλημα» ή «περιβαλλοντικό έγκλημα».³⁴⁸ Για τη Westra, το οικολογικό έγκλημα είναι «απρόκλητη επιθετικότητα, που διαπράττεται για την επιδίωξη άλλων στόχων και “αναγκαιοτήτων”, όπως το οικονομικό πλεονέκτημα».³⁴⁹ Υποστηρίζει ότι οι επιβλαβείς περιβαλλοντικές ενέργειες που διαπράττονται για την επιδίωξη του ελεύθερου εμπορίου ή της προόδου είναι «επιθέσεις στον άνθρωπο» που στερούν τα κοινωνικά, πολιτιστικά και οικονομικά οφέλη του περιβάλλοντος από τους αμάχους.³⁵⁰ Μια τέτοια άποψη, η οποία θα πρέπει να επεκταθεί σε όλα τα έμβια όντα, είναι σημαντική γιατί εντοπίζει τις περιβαλλοντικές βλάβες στις ευρύτερες έννοιες της βλάβης, της δύναμης και της δικαιοσύνης.³⁵¹ Η Westra υποστηρίζει επίσης ότι οι περιβαλλοντικές παραβιάσεις προκαλούν βλάβες που είναι παρόμοιες με εκείνες που

³⁴⁴ Στο ίδιο.

³⁴⁵ Στο ίδιο.

³⁴⁶ Βλ. γενικά M. J. Lynch, «Reflections on green criminology and its boundaries: Comparing environmental and criminal victimization and considering crime from an eco-city perspective», στο N. South & A. Brisman (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 45-49.

³⁴⁷ Στο ίδιο.

³⁴⁸ R. Walters, «Eco-crime», στο E. McLaughlin & J. Munchie (επιμ.), *The Sage Dictionary of Criminology*, 2nd edition, Sage, London, 2005, σ. 146.

³⁴⁹ L. Westra, *EcoViolence and the Law – Supranational Normative foundations Of Ecocrime*, Transnational Publishers, Ardsley, New York, 2004, σ. 309.

³⁵⁰ R. Walters, «Air crimes ...», ό.π., σ. 140.

³⁵¹ Στο ίδιο.

προκαλούνται από άλλες ενέργειες που θεωρούμε εγκληματικές.³⁵² Αυτές οι παραβιάσεις, ή αυτό που η Westra αποκαλεί οικολογικά εγκλήματα, διαπράττονται συχνότερα από εταιρείες, οι οποίες πρέπει να λογοδοτήσουν, κατά την άποψη της, εάν πρόκειται να προστατευθεί η κοινωνία από τις βλάβες που συνεπάγεται η δραστηριότητά τους.³⁵³ Ως εκ τούτου, η Westra θέλει να επιβάλει ποινική ευθύνη σε άτομα, εταιρείες και κυβερνητικούς αξιωματούχους που συμμετέχουν σε δραστηριότητες που σχετίζονται με την οικολογική βία.³⁵⁴ Η Westra λογάριάζε επίσης ως οικολογικά εγκλήματα εκείνες τις ενέργειες που παράγουν αρνητικές περιβαλλοντικές συνέπειες παρόλο που είναι νόμιμες.³⁵⁵ Το έργο της Westra επεκτείνει τον ορισμό του οικολογικού εγκλήματος πέρα από την οικολογική υποβάθμιση στην ανθρώπινη υγεία, την παγκόσμια ασφάλεια και τη δικαιοσύνη.³⁵⁶

Ο Walters βασισμένος στο έργο της L. Westra, ανέπτυξε ένα αναλυτικό πλαίσιο οικολογικού εγκλήματος που επεκτείνει τις υπάρχουσες χρήσεις του κυβερνητικού όρου «περιβαλλοντικό έγκλημα» ώστε να περιλαμβάνει αδειοδοτημένες ή νόμιμες πράξεις οικολογικής υποβάθμισης που διαπράττονται από κράτη και εταιρείες.³⁵⁷

Οι Situ και Emmons τοποθετούν το οικολογικό έγκλημα εντός των εγχώριων και διεθνών νομικών πλαισίων, υποστηρίζοντας ότι είναι «μια μη εξουσιοδοτημένη πράξη ή παράλειψη που παραβιάζει το νόμο και ως εκ τούτου υπόκειται σε ποινική δίωξη και ποινική κύρωση».³⁵⁸

Αντίθετα, ο van Solinge υποστηρίζει ότι ο όρος «οικολογικό έγκλημα» έχει κάποια αλληλεπικάλυψη με το παράνομο εμπόριο άγριας ζωής και τους πιο γενικούς ορισμούς «πράσινο έγκλημα» ή «περιβαλλοντικό έγκλημα», αλλά το οικολογικό έγκλημα αναφέρεται πιο άμεσα σε παράνομες δραστηριότητες που αφορούν στοιχεία των οικοσυστημάτων, συγκεκριμένα της χλωρίδας και της πανίδας.³⁵⁹

³⁵² L. Westra, *ό.π.*, σ. 55.

³⁵³ Στο *ίδιο*, σ. 121.

³⁵⁴ Στο *ίδιο*, σ. 21.

³⁵⁵ R. Bratspies, A Review of: «“Ecoviolence and the Law: Supranormative Foundations of Ecocrime”», *Journal of International Wildlife Law & Policy*, Vol. 9, No. 1, 2006, σ. 141, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI: 10.1080/13880290500531566

³⁵⁶ R. Walters, «Crime, regulation ...», *ό.π.*, σ. 187.

³⁵⁷ R. Walters, «Air crimes ...», *ό.π.*, σ. 140.

³⁵⁸ Y. Situ & D. Emmons, *Environmental Crime: The Criminal Justice System's Role in Protecting the Environment*, SAGE Publications, 2000, σ. 3.

³⁵⁹ T. B. van Solinge, «Eco-Crime: The Tropical Timber Trade», στο D. Siegel & H. Nelen (επιμ.), *Organized Crime: Culture, Markets and Policies*, Springer, 2008, σ. 98-99.

5.4 Περιβαλλοντικό κρατικό-εταιρικό έγκλημα

Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα ορίζεται ως οι «παράνομες ή κοινωνικά ζημιογόνες ενέργειες που συμβαίνουν όταν ένας ή περισσότεροι θεσμοί πολιτικής διακυβέρνησης επιδιώκουν έναν στόχο σε άμεση συνεργασία με έναν ή περισσότερους θεσμούς οικονομικής παραγωγής και διανομής».³⁶⁰ Οι εταιρείες εξαρτώνται από το κράτος για τη μείωση του κόστους και την αύξηση των κερδών, κάτι που θα μπορούσε να περιλαμβάνει τη μείωση των φορολογικών βαρών, τον έλεγχο του κόστους εργασίας, τον καθορισμό χαμηλών περιβαλλοντικών προτύπων και την ελάχιστη επιβολή της περιβαλλοντικής ή εργατικής νομοθεσίας.³⁶¹ Με τη σειρά τους, οι κυβερνήσεις βασίζονται στις εταιρείες ώστε να παρέχουν τα απαραίτητα αγαθά και υπηρεσίες και να παρέχουν φορολογικά έσοδα μέσω των μισθών των εργαζομένων και του εταιρικού κέρδους.³⁶² Οι πολιτικοί και τα πολιτικά κόμματα βασίζονται σε εταιρικούς χορηγούς για να χρηματοδοτήσουν τις εκστρατείες τους.³⁶³ Σε αντάλλαγμα, υποστηρίζουν τη δημόσια πολιτική που ωφελεί τους δωρητές τους.³⁶⁴ Αυτή η προσέγγιση της πολιτικής οικονομίας τονίζει την αλληλεξάρτηση των εταιρειών και της κυβέρνησης στον καπιταλισμό.³⁶⁵ Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα διακρίνεται από τα κρατικά εγκλήματα³⁶⁶ ή τα εταιρικά εγκλήματα³⁶⁷ επειδή περιλαμβάνει μια σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.³⁶⁸ Οι αναλύσεις του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος μπορούν να αποκαλύψουν ένα ευρύτερο πεδίο εγκληματικών διαπραγματεύσεων και δραστηριοτήτων που είναι σε μεγάλο βαθμό κρυμμένες από την κοινή θέα.³⁶⁹

Καθώς τα πεδία του εταιρικού εγκλήματος και του κρατικού εγκλήματος προχωρούσαν με παράλληλο τρόπο για τόσο καιρό χωρίς να συγκλίνουν στο υβρίδιο

³⁶⁰ R. C. Kramer & R. J. Michalowski, «State-Corporate Crime», στο K. Tunnell (επιμ.), *Political Crime in Contemporary America: A Critical Approach*, Garland, New York, 1993, σ. 174.

³⁶¹ E. Gaarder, ό.π., σ. 274.

³⁶² Στο ίδιο.

³⁶³ Στο ίδιο.

³⁶⁴ Στο ίδιο.

³⁶⁵ Στο ίδιο.

³⁶⁶ «Ως εγκλήματα του κράτους ορίζονται εκείνες οι πράξεις που διαπράττονται από κράτη ή κυβερνήσεις με σκοπό να προωθήσουν μια ποικιλία πολιτικών στο εσωτερικό τους ή στο εξωτερικό, οι οποίες επιφέρουν φυσική, υλική ή κοινωνική βλάβη στους πολίτες ή στους πολίτες ξένων κρατών». Βλ. περισσότερα: Σ. Βιδάλη, «Εγκλήματα του κράτους», στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης & Μ. Π. Κρανιδιώτη, *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 330.

³⁶⁷ «Εταιρικά εγκλήματα είναι εκείνα που τελούνται είτε από μία εταιρεία που έχει ξεχωριστή νομική προσωπικότητα από τα φυσικά πρόσωπα που διαχειρίζονται τις δραστηριότητές της, είτε από άτομα τα οποία ενεργούν αντί της επιχείρησης με σκοπό κυρίως οικονομική ωφέλεια παρανόμως κτηθείσα». Βλ. περισσότερα: Ν. Ι. Θεοδωράκης, «Εγκλήματα Εταιρικά», στο Κ. Δ. Σπινέλλη, Ν. Ε. Κουράκης & Μ. Π. Κρανιδιώτη, *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 280.

³⁶⁸ E. Gaarder, ό.π., σ. 274.

³⁶⁹ Στο ίδιο.

κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, η μελέτη του περιβαλλοντικού εγκλήματος έχει επίσης διανύσει μια παρόμοια διαδρομή με το πεδίο του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος χωρίς να διασταυρώνεται ρητά.³⁷⁰ Αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει τις ζημιογόνες ενέργειες των οργανωτικών παραγόντων και εδραιωμένο στις ίδιες συζητήσεις για το τι συνιστά έγκλημα, το περιβαλλοντικό έγκλημα βρίσκεται σε συγκρίσιμη θέση με το κρατικό-εταιρικό έγκλημα στον κλάδο της εγκληματολογίας.³⁷¹ Ανιχνεύοντας την πνευματική του καταγωγή πίσω στην έννοια του Sutherland για το έγκλημα του λευκού περιλαιμίου, το περιβαλλοντικό έγκλημα είναι συχνά ταυτόχρονα και εταιρικό έγκλημα.³⁷² Ωστόσο, ενώ οι ενέργειες του κράτους και της κυβέρνησης συχνά αναλύονται στη μελέτη του περιβαλλοντικού εγκλήματος, σπάνια αυτές οι ενέργειες προσδιορίζονται ως κρατικά ή κρατικά-εταιρικά εγκλήματα.³⁷³

Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα στρέφει την προσοχή προς τη συχνότητα με την οποία συνεργάζονται τόσο οι κρατικοί όσο και οι εταιρικοί φορείς στην παραγωγή κοινωνικής βλάβης.³⁷⁴ Όπως ορίζουν οι Michalowski και Kramer «Τα κρατικά-εταιρικά εγκλήματα είναι παράνομες ή κοινωνικά βλαβερές ενέργειες που προκύπτουν: α) από αμοιβαία ενίσχυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ πολιτικών ή/και πρακτικών για την επιδίωξη των στόχων ενός ή περισσότερων θεσμών πολιτικής διακυβέρνησης και β) από πολιτικές ή/και πρακτικές σε επιδίωξη των στόχων ενός ή περισσότερων ιδρυμάτων οικονομικής παραγωγής και διανομής».³⁷⁵

Αυτός ο ορισμός του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος περιλαμβάνει τόσο νομικά κριτήρια όσο και κοινωνικά επιζήμιες ενέργειες ενώ επικεντρώνεται στον δεσμό μεταξύ κυβέρνησης και επιχείρησης.³⁷⁶

Συνήθως, η οργανωτική μορφή μέσα στην οποία κυβερνούν οι κυρίαρχες τάξεις είναι αυτή της εταιρείας.³⁷⁷ Η «φυσικότητα» του καπιταλιστικού εγκλήματος —ο τρόπος με τον οποίο οι κοινωνικές βλάβες, η οικονομική εκμετάλλευση και η περιβαλλοντική καταστροφή ενσωματώνονται στον ιστό της καθημερινής, συνηθισμένης ζωής ως «κανονικά» χαρακτηριστικά του τρόπου παραγωγής και

³⁷⁰ E. A. Bradshaw, «State-Corporate Environmental Cover-Up: The Response to the 2010 Gulf of Mexico Oil Spill», *State Crime Journal*, Vol. 3, No. 2, Φθινόπωρο 2014, σ. 164.

³⁷¹ Στο ίδιο.

³⁷² Στο ίδιο.

³⁷³ Στο ίδιο.

³⁷⁴ Στο ίδιο.

³⁷⁵ R. J. Michalowski & R. C. Kramer, *State-corporate Crime: Wrongdoing at the Intersection of Business and Government*, NJ: Rutgers University Press, New Brunswick, 2006, σ. 20.

³⁷⁶ E. A. Bradshaw, ό.π., σ. 165.

³⁷⁷ R. White, «Eco-global criminology ...», ό.π., σ. 255.

κατανάλωσης– το κάνει πολύ πιο δύσκολο να αμφισβητηθεί αυτή η φυσικότητα.³⁷⁸ Αυτό επιδεινώνεται από το γεγονός ότι πολλά από αυτά που συμβαίνουν γίνονται με έναν πλήρως «νόμιμο» τρόπο (ανεξάρτητα από την πραγματική βλάβη).³⁷⁹ Επιπλέον, όπου οι εξωτερικοί έλεγχοι (υλικά και ιδεολογικά) για τη μεγιστοποίηση των κερδών είναι αποδυναμωμένοι, μπορούμε εύλογα να αναμένουμε ότι θα δούμε αυξημένη εμφάνιση παράνομων εταιρικών δραστηριοτήτων και, γενικότερα, μεγαλύτερη τάση για κοινωνική βλάβη ανεξάρτητα από το νομικό ορισμό.³⁸⁰

Με την αυξανόμενη έμφαση στην περιβαλλοντική βλάβη στο πλαίσιο της μελέτης του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, καθίσταται επιτακτική ανάγκη να αναγνωριστούν ρητά οι συνδέσεις μεταξύ των δύο.³⁸¹ Η έννοια των περιβαλλοντικών κρατικών-εταιρικών εγκλημάτων αναγνωρίζει το γεγονός ότι πολλά περιβαλλοντικά εγκλήματα είναι συχνά αποτέλεσμα κρατικών και εταιρικών αλληλεπιδράσεων, παρά μόνο κρατικά ή μόνο εταιρικά.³⁸² Όσο η έρευνα για το περιβαλλοντικό κρατικό-εταιρικό έγκλημα αυξάνεται, καθίσταται σημαντικό να εντοπιστούν τα μέσα με τα οποία οι κυβερνήσεις και οι επιχειρήσεις συνεργάζονται για να παράγουν και να αποκρύψουν τα περιβαλλοντικά εγκλήματα.³⁸³

6. Προκλήσεις που αντιμετωπίζει η πράσινη εγκληματολογία

Η πρώτη πρόκληση που αντιμετωπίζει η πράσινη εγκληματολογία αφορά τον ίδιο τον ορισμό της ως έννοια, την ιδέα ότι η πράσινη εγκληματολογία είναι μια προοπτική, όχι μια θεωρία.³⁸⁴ Το αν η πράσινη εγκληματολογία είναι μια θεωρία ή περιέχει θεωρία, εξαρτάται από το πώς αντιλαμβάνεται κανείς τη θεωρία.³⁸⁵ Εάν αντιληφθεί κανείς τη θεωρία ως μια ομάδα ιδεών που υποτίθεται ότι προσφέρει μια γενική αιτιώδη εξήγηση για ένα φαινόμενο –όπως γιατί άτομα και ομάδες (για παράδειγμα, κρατικές-εταιρικές οντότητες) εμπλέκονται σε δραστηριότητες που προκαλούν περιβαλλοντική υποβάθμιση– τότε η πράσινη εγκληματολογία ως θεωρία είναι λίγο αναιμική και η συμβολή της στην απάντηση τέτοιων αιτιολογικών ερωτημάτων είναι ελάχιστη.³⁸⁶ Αν, όμως, αναλογιστούμε τη θεωρία ως τέτοια που περιλαμβάνει ιδέες και εργαλεία για την

³⁷⁸ R. White, «Eco-global criminology ...», ό.π., σ. 255.

³⁷⁹ Στο ίδιο.

³⁸⁰ Στο ίδιο.

³⁸¹ E. A. Bradshaw, ό.π., σ. 167.

³⁸² Στο ίδιο.

³⁸³ Στο ίδιο.

³⁸⁴ R. White, «The Conceptual Contours ...», ό.π., σ. 19.

³⁸⁵ A. Brisman, ό.π., σ. 23.

³⁸⁶ Στο ίδιο.

περιγραφή και την ανάλυση του τι και πώς είναι τα πράγματα, ποιος εμπλέκεται σε διάφορες συμπεριφορές, μοτίβα και πρακτικές και πώς ερμηνεύουμε –ή πώς θα μπορούσαμε– να ερμηνεύσουμε και να αποδώσουμε νόημα σε αυτές τις συμπεριφορές, τα μοτίβα και τις πρακτικές και στις συνέπειες αυτών, τότε η πράσινη εγκληματολογία είναι πολύ πιο περίτεχνη και πλούσια και η επιρροή και ο αντίκτυπός της πολύ μεγαλύτερα.³⁸⁷

Βάσει της κυρίαρχης έννοιας του τι συνιστά θεωρία, δεν υπάρχει θεωρία πράσινης εγκληματολογίας ως τέτοια.³⁸⁸ Μάλλον, όπως παρατηρείται από τον South, υπάρχει αυτό που μπορεί χαλαρά να περιγραφεί ως «πράσινη προοπτική».³⁸⁹ Στοιχεία αυτής της προοπτικής περιλαμβάνουν το ενδιαφέρον για συγκεκριμένα περιβαλλοντικά θέματα, για την κοινωνική δικαιοσύνη, την οικολογική συνείδηση, την καταστροφική φύση του παγκόσμιου καπιταλισμού, το ρόλο του κράτους (και των περιφερειακών και παγκόσμιων ρυθμιστικών φορέων), την ανισότητα και τις διακρίσεις, όπως αυτές σχετίζονται με την τάξη, το φύλο, τη φυλή και τη μη ανθρώπινη ζωή.³⁹⁰

Μια δεύτερη δυσκολία στο πεδίο μελέτης της πράσινης εγκληματολογίας είναι ο ορισμός των περιβαλλοντικών εγκλημάτων και των περιβαλλοντικών βλαβών.³⁹¹ Οι περιβαλλοντικές βλάβες είναι δύσκολο να προσδιοριστούν με όρους της παραδοσιακής εγκληματολογίας, καθώς οι όροι «βλάβη» και «έγκλημα» συχνά δεν αντιστοιχούνται ή αλληλοκαλύπτονται,³⁹² όπως αναλύθηκε εκτενώς ανωτέρω. Αυτοί που καθορίζουν και διαμορφώνουν το νόμο είναι πολύ συχνά εκείνοι των οποίων οι δραστηριότητες πρέπει να ελεγχθούν και μερικές φορές να ποινικοποιηθούν για χάρη της πλανητικής ευημερίας.³⁹³ Η περιβαλλοντική βλάβη είναι επομένως εξαιρετικά αμφισβητήσιμη, τόσο σε επίπεδο ορισμού, όσο και σε ό,τι αφορά τις «θεραπείες» που απαιτούνται για την επιθυμητή κοινωνική και οικολογική αλλαγή.³⁹⁴ Η ανάλυση των γενικών τάσεων δείχνει ότι οι συστημικές επιταγές και οι ιστορικοί μετασχηματισμοί που συνδέονται με τον παγκόσμιο καπιταλισμό είναι εκείνοι που, στο σημερινό κόσμο, διαμορφώνουν τελικά τη ζωή των ατόμων και τις δραστηριότητες που ασκούν στο περιβάλλον τους.³⁹⁵

³⁸⁷ Στο ίδιο.

³⁸⁸ R. White, «The Conceptual Contours ...», ό.π., σ. 22.

³⁸⁹ Στο ίδιο.

³⁹⁰ Στο ίδιο.

³⁹¹ N. South, A. Brisman & P. Beirne, ό.π., σ. 27.

³⁹² Στο ίδιο.

³⁹³ R. White, «Eco-global criminology ...», ό.π., σ. 245.

³⁹⁴ Στο ίδιο.

³⁹⁵ Στο ίδιο.

Επειδή συνήθως οι παραβάτες των περιβαλλοντικών εγκλημάτων και βλαβών είναι ισχυροί, προσπαθούν να απορρίψουν τους εγκληματολογικούς ορισμούς που μπορεί να έχουν εφαρμογή στους ίδιους (και κατ' επέκταση στις πράξεις τους) και να αποφύγουν τις ρυθμίσεις σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων ασφαλείας σχετικά με τα προϊόντα και τους εργάτες, μετακυλίνοντας τις επιπτώσεις σε τρίτους.³⁹⁶ Δεύτερον, συχνά απορρίπτουν την πρόταση ότι οι ποινικοί ορισμοί θα πρέπει να ισχύουν γι' αυτούς, ενώ προσπαθούν διαρκώς να πείσουν τους νομοθέτες ότι η επιβολή κανόνων συμπεριφοράς σε αυτούς θα ήταν επιζήμια για όλους.³⁹⁷ Ισχυροί φορείς των οποίων η συμπεριφορά έχει αντίκτυπο στο περιβάλλον χρησιμοποιούν το επιχείρημα ότι ένας νόμος που επιβάλλει όρια στη βλάβη που προκαλούν θα έθετε έμμεσα σε κίνδυνο τις βασικές αξίες που στηρίζουν την οικονομική ανάπτυξη και ως εκ τούτου θα ήταν επιζήμιο για τη συλλογική ευημερία.³⁹⁸

Οι εταιρείες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική κατασκευή ή την έννοια του όρου «πράσινο».³⁹⁹ Αυτή η επιρροή έχει γίνει ολοένα και πιο σαφής στο σύγχρονο πλαίσιο.⁴⁰⁰ Για παράδειγμα, η δεκαετία του 1990 ήταν υποτίθεται η δεκαετία του περιβάλλοντος.⁴⁰¹ Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, τα μέσα ενημέρωσης και οι επιστήμονες είχαν προβλέψει ότι το περιβάλλον θα γινόταν μείζον πολιτικό ζήτημα την επόμενη δεκαετία, αφυπνίζοντας εκ νέου την περιβαλλοντική συνείδηση των ανθρώπων και ενθαρρύνοντας τον εκτεταμένο πολιτικό ακτιβισμό με στόχο τον περιβαλλοντικό προστατευτικό χαρακτήρα που θύμιζε τις αρχές της δεκαετίας του 1970.⁴⁰² Στην πραγματικότητα, αυτή η πρόβλεψη αποδείχθηκε ανακριβής. Ενώ ένας ικανοποιητικός αριθμός περιβαλλοντικών κινημάτων κέρδισαν κάποια υποστήριξη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, κάποια επηρεάστηκαν από τις εταιρικές συνδρομές και τις εταιρικές δωρεές.⁴⁰³

Πράγματι, η συμμετοχή των εταιρειών σε περιβαλλοντικά κινήματα διευκόλυνε τη μείωση του ανανεωμένου ενδιαφέροντος για το περιβάλλον.⁴⁰⁴ Ο εταιρικός

³⁹⁶ N. South, A. Brisman & P. Beirne, ό.π., σ. 27.

³⁹⁷ V. Ruggiero & N. South, «Critical Criminology and Crimes Against the Environment», *Critical Criminology*, Vol. 28, No. 4, Δεκέμβριος 2010, σ. 246.

³⁹⁸ Στο ίδιο.

³⁹⁹ M. J. Lynch & P. B. Stretesky, «The meaning of green: ...», ό.π., σ. 219.

⁴⁰⁰ Στο ίδιο.

⁴⁰¹ Στο ίδιο.

⁴⁰² Στο ίδιο.

⁴⁰³ Στο ίδιο, σ. 219-220.

⁴⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 220.

μετασχηματισμός της ιδέας του «πράσινου» κατά τη δεκαετία του 1990 είναι σημαντικός γιατί δείχνει την ικανότητα των εταιρειών να επηρεάσουν την κοινωνική κατασκευή του «πράσινου» και να επηρεάζουν τα λαϊκά πολιτικά κινήματα μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης.⁴⁰⁵ Οι εταιρικές κατασκευές του πράσινου έχουν οδηγήσει σε ευρέως διαδεδομένες ερμηνείες του τι σημαίνει να είσαι «πράσινος» και να παίρνεις μια «πράσινη» θέση.⁴⁰⁶ Για παράδειγμα, εταιρείες που απελευθερώνουν στο περιβάλλον ουσίες που προκαλούν καρκίνο σε ποσοστά που πληρούν τα καθορισμένα ρυθμιστικά όρια επαινούνται ως «υποδειγματικοί περιβαλλοντικοί πολίτες», παρόλο που οι πρακτικές παραγωγής τους είναι συχνά μη βιώσιμες, εκμεταλλευτικές και ακόμη και εγκληματικές σε ορισμένες χώρες.⁴⁰⁷

Στις μέρες μας, ωστόσο, η «πράσινη επιχείρηση» αποτελεί σημαντικό στοιχείο του εταιρικού οράματος των περισσότερων.⁴⁰⁸ Οι μεγάλες ρυπογόνες εταιρείες στις βιομηχανίες πετρελαίου και ηλεκτρικής ενέργειας και οι αυτοκινητοβιομηχανίες έχουν χρησιμοποιήσει αυτή την προσέγγιση (το όραμα δηλαδή για μια πράσινη επιχείρηση) αποτελεσματικά για να κερδίσουν την εύνοια των καταναλωτών, των κυβερνήσεων και των ξένων αγορών.⁴⁰⁹ Εδώ, οι υποσχέσεις του πλούτου και της υγιεινής ζωής παρουσιάζονται μέσα από φιλικές προς το περιβάλλον εικόνες.⁴¹⁰ Η διαφήμιση και η προώθηση συνθημάτων τέτοιων βιομηχανιών αποτυπώνουν τη διεθνή ρητορική στον περιβαλλοντισμό για τη δημιουργία πράσινων εικόνων εταιρικής καινοτομίας.⁴¹¹

Αυτό το «πράσινο ξέπλυμα» (*Greenwashing*) των εταιρικών δραστηριοτήτων, που μπορεί να περιλαμβάνει τη χρηματοδότηση πρωτοβουλιών διατήρησης, δρα για να εξουδετερώσει την κριτική με τρόπο παρόμοιο με τη θεωρία της άρνησης του Cohen.⁴¹² Εδώ οι ρυπογόνες βιομηχανίες διαψεύδουν, αρνούνται ή υποβαθμίζουν τους ισχυρισμούς ότι οι δραστηριότητές τους είναι κάθε άλλο παρά μέρος καλοπροαίρετων, επιστημονικά βασισμένων προοδευτικών βιομηχανιών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς, διασφαλίζοντας παράλληλα την ευημερία των καταναλωτών και του περιβάλλοντος.⁴¹³

⁴⁰⁵ Στο ίδιο.

⁴⁰⁶ Στο ίδιο.

⁴⁰⁷ Στο ίδιο.

⁴⁰⁸ R. Walters, «Air crimes ...», ό.π., σ. 140.

⁴⁰⁹ Στο ίδιο.

⁴¹⁰ Στο ίδιο.

⁴¹¹ Στο ίδιο.

⁴¹² Στο ίδιο, σ. 141.

⁴¹³ Στο ίδιο.

Το «πράσινο ξέπλυμα» είναι ένα κεντρικό εμπειρικό φαινόμενο στις αλληλεπιδράσεις των οργανισμών με το φυσικό περιβάλλον επειδή είναι δύσκολο για τους ενδιαφερόμενους να αξιολογήσουν άμεσα την περιβαλλοντική επίδοση των επιχειρήσεων.⁴¹⁴ Αυτό οδηγεί τις εταιρείες στο να σηματοδοτούν την περιβαλλοντική τους ποιότητα μέσω περιβαλλοντικών εκθέσεων, διαφημίσεων, εταιρικών ιστοσελίδων ή συστημάτων οικολογικής πιστοποίησης.⁴¹⁵ Η αυξημένη γνωστοποίηση των φιλικών προς το περιβάλλον δραστηριοτήτων χωρίς προφανείς ουσιαστικές βελτιώσεις στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις τροφοδότησε ένα δικαιολογημένο σκεπτικισμό σχετικά με το χάσμα μεταξύ του τι λένε και τι κάνουν οι εταιρείες σε περιβαλλοντικά ζητήματα.⁴¹⁶

Γίνονται ερευνητικές προσπάθειες για να αποκαλυφθεί η δυναμική των εταιρικών εκστρατειών του «πράσινου ξεπλύματος», όπου οι επικίνδυνες εταιρικές πρακτικές αναδιατυπώνονται ως περιβαλλοντικά επωφελείς ή ο γνήσιος περιβαλλοντικός ακτιβισμός οικειοποιείται για την εξυπηρέτηση του εταιρικού κέρδους και νομιμοποίησης.⁴¹⁷ Σε καθένα από αυτά τα πεδία, το καθήκον της πράσινης εγκληματολογίας είναι να συνδέσει τις συγκεκριμένες εταιρικές πρακτικές και τις αναπαραστάσεις τους –απόκτηση κερδών, ιδιωτικοποιήσεις, μη ρυθμισμένες παραγωγικές διαδικασίες– με τις συγκεκριμένες περιβαλλοντικές βλάβες που αποτελούν συνέπειές τους.⁴¹⁸

Ένα άλλο ισχυρό μήνυμα που χρησιμοποιείται από εταιρείες και κράτη για να αποφύγουν την ευθύνη για τις πράσινες βλάβες είναι η εξατομίκευση του προβλήματος.⁴¹⁹ Αυτό επιτυγχάνεται με δύο τρόπους: είτε αποδίδοντας πράξεις βλάβης σε μεμονωμένους δράστες, είτε αναθέτοντας την ευθύνη για τη βλάβη στα άτομα (δηλαδή στους καταναλωτές), συμπεριλαμβανομένης της προώθησης της ιδέας ότι η πράσινη βλάβη είναι ένα πρόβλημα που μπορεί να επιλυθεί σε ατομικό επίπεδο (π.χ. με ανακύκλωση).⁴²⁰ Η πράσινη βλάβη συχνά πλαισιώνεται ως πρόβλημα μεμονωμένων παραβατών.⁴²¹ Οι κρατικοί και εταιρικοί παράγοντες υπαινίσσονται επίσης ότι τα ίδια

⁴¹⁴ F. Bowen & J. A. Aragon-Correa, «Greenwashing in Corporate Environmentalism Research and Practice: The Importance of What We Say and Do», *Organization & Environment*, Vol. 27, No. 2, 2014, σ. 107.

⁴¹⁵ Στο ίδιο.

⁴¹⁶ Στο ίδιο.

⁴¹⁷ J. Ferrell, «Tangled up in green: ...», ό.π., σ. 351.

⁴¹⁸ Στο ίδιο.

⁴¹⁹ E. Gaarder, ό.π., σ. 276.

⁴²⁰ Στο ίδιο.

⁴²¹ Στο ίδιο.

τα άτομα πρέπει να είναι υπεύθυνα ελαχιστοποιώντας τον κίνδυνο πράσινης βλάβης που μπορεί να τους επηρεάσει.⁴²²

Άλλη μια σοβαρή πρόκληση που αντιμετωπίζει η πράσινη εγκληματολογία είναι αυτή του ορισμού της θυματοποίησης. Ποια είναι τα περιβαλλοντικά θύματα; Η ανάλυση της πράσινης εγκληματολογίας πρέπει να λάβει υπόψη της τη σημαντική ποικιλία ως προς το ποιο είναι το θύμα (ανθρώπινο ή άλλο είδος), ως προς το πού εκδηλώνεται η βλάβη (από τοπικό μέχρι παγκόσμιο επίπεδο), ως προς το βασικό χώρο που γίνεται εμφανής η βλάβη (φυσικό ή δομημένο περιβάλλον) και ως προς το χρονικό περιθώριο μέσα στο οποίο οι επιπτώσεις της βλάβης μπορούν να αναλυθούν (άμεσο, ετεροχρονισμένο και ανάμεσα σε γενεές).⁴²³

Η πράσινη εγκληματολογία έχει κάνει πολλές ενέργειες για να επιστήσσει την προσοχή στις ευρέως διαδεδομένες μορφές της πράσινης θυματοποίησης ανθρώπων, ζώων και οικολογικών συστημάτων.⁴²⁴ Η περιβαλλοντική θυματοποίηση μπορεί να οριστεί ως συγκεκριμένες μορφές βλάβης που προκαλούνται από πράξεις (π.χ. απόρριψη τοξικών αποβλήτων) ή από παραλείψεις (π.χ. αδυναμία παροχής ασφαλούς κατανάλωσης νερού) που οδηγούν στην παρουσία ή απουσία περιβαλλοντικών παραγόντων (π.χ. δηλητήρια, θρεπτικά συστατικά).⁴²⁵ Η διαχείριση αυτών των μορφών θυματοποίησης, ιδίως από την πλευρά του κράτους, είναι γενικά αναδρομική (μετά το γεγονός) και περιλαμβάνει ποικίλες νομικές και κοινωνικές απαντήσεις.⁴²⁶

Τα πράσινα θύματα είναι, επομένως, ζωντανές οντότητες (άνθρωποι, ζώα, φυτά, οικοσυστήματα) που βλάπτονται από το πράσινα εγκλήματα.⁴²⁷ Αυτές οι βλάβες και οι μορφές θυματοποίησης που προκαλούν είναι σχεδόν πάντα βίαιες επειδή περιλαμβάνουν έκθεση σε χημικές ουσίες που έχουν παραμορφωτικές φυσικές επιπτώσεις ή περιλαμβάνουν συμπεριφορές που «βίαια» αναδιατάσσουν τα οικοσυστήματα ή προκαλούν θάνατο, τραυματισμούς και ασθένειες.⁴²⁸

⁴²² Στο ίδιο, σ. 277.

⁴²³ D. Heckenberg & R. White, ό.π., σ. 86.

⁴²⁴ M. J. Lynch, «Acknowledging Female Victims of Green Crimes: Environmental Exposure of Women to Industrial Pollutants», *Feminist Criminology*, 2016, σ. 1, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI: 10.1177/1557085116673172

⁴²⁵ R. White, «Environmental Victims and Resistance to State Crime Through Transnational Activism», *Social Justice*, Vol. 36, No. 3, 2009-2010, σ. 47.

⁴²⁶ Στο ίδιο.

⁴²⁷ M. J. Lynch, «Acknowledging Female Victims ...», ό.π., σ. 3.

⁴²⁸ Στο ίδιο.

Η περιβαλλοντική θυματοποίηση μπορεί να είναι άμεση ή έμμεση, στιγμιαία ή μακροχρόνια, τοπική ή περιφερειακή.⁴²⁹ Μπορεί να περιλαμβάνει μόλυβδο στα εδάφη, διοξίνες στο νερό ή ραδιενέργεια στην ατμόσφαιρα.⁴³⁰ Μπορεί να βασίζεται σε συνήθεις βιομηχανικές πρακτικές ή να προέρχεται από συγκεκριμένα γεγονότα.⁴³¹ Η απειλή μπορεί να πραγματοποιηθεί (λόγω της παρουσίας κάποιου βλαπτικού στοιχείου στο περιβάλλον) ή να είναι πιθανή (όπως, για παράδειγμα, σε μια προτεινόμενη ιδιωτικοποίηση του πόσιμου νερού ή σε αναπτυξιακά σχέδια για την κατασκευή ενός φράγματος ή ενός εργοστασίου χαρτιού).⁴³² Τα παιδιά είναι πιο ευάλωτα σε ορισμένους τύπους περιβαλλοντικής βλάβης (π.χ. τοξικές χημικές ουσίες) από τους ενήλικες.⁴³³ Σε άλλες περιπτώσεις, η θυματοποίηση είναι περισσότερο ζήτημα εγγύτητας με τη βλάβη (π.χ. θάνατος και ακρωτηριασμός που σχετίζεται με εκρήξεις).⁴³⁴

Τα θύματα του πράσινου εγκλήματος συνήθως αποκλείονται από την εγκληματολογία και έτσι «οι φωνές και οι απόψεις των θυμάτων περιβαλλοντικής βλάβης σε μεγάλο βαθμό απουσιάζουν από τη σχετική βιβλιογραφία, και μάλιστα από πολιτικές συζητήσεις».⁴³⁵ Αυτός ο αποκλεισμός μπορεί να υπάρχει πρώτον, επειδή τα θύματα περιβαλλοντικής βλάβης δεν αναγνωρίζονται κοινώς ως «νόμιμα» θύματα εγκληματικών πράξεων, ή γιατί το περιβαλλοντικό έγκλημα «δεν έχει θύματα» ή «δεν έχει θύματα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά»,⁴³⁶ είτε έχει «αόρατα θύματα»,⁴³⁷ ή στην περίπτωση του εγκλήματος άγριας ζωής, θεωρείται αβλαβές.⁴³⁸ Δεύτερον, τα θύματα πράσινων εγκλημάτων συχνά δεν είναι σε θέση να μιλήσουν για τον πόνο τους.⁴³⁹ Ο Spapens σημειώνει ότι «η χλωρίδα και η πανίδα δεν καταγγέλλουν

⁴²⁹ R. White, «Environmental Victims ...», ό.π., σ. 49.

⁴³⁰ Στο ίδιο.

⁴³¹ Στο ίδιο.

⁴³² Στο ίδιο.

⁴³³ Στο ίδιο.

⁴³⁴ Στο ίδιο.

⁴³⁵ M. Hall, «Environmental harm and environmental victims: Scoping out a “green victimology”», *International Review of Victimology*, Vol. 20, No. 1, 2014, σ. 135.

⁴³⁶ E. Skinnider, *Victims of environmental crime: Mapping the issues*, International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, Vancouver, 2011, σ. 23.

⁴³⁷ T. Spapens, «Invisible victims: The problems of policing environmental crime», στο T. Spapens, R. White & M. Kluin (επιμ.), *Environmental crime and its victims: Perspectives within green criminology*, Ashgate, Surrey, 2014, σ. 221.

⁴³⁸ A. N. Cao & T. Wyatt, «The Conceptual Compatibility Between Green Criminology and Human Security: A Proposed Interdisciplinary Framework for Examinations into Green Victimization», *Critical Criminology*, Vol. 24, 2016, σ. 420, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI 10.1007/s10612-016-9318-7

⁴³⁹ Στο ίδιο.

εγκλήματα – το ίδιο ισχύει συχνά και για τους ανθρώπους». ⁴⁴⁰ Τρίτον, μεγάλος αριθμός περιβαλλοντικών εγκλημάτων δεν αποτελούν εγκλήματα βάσει νόμου ή είναι «νόμιμα και λαμβάνουν χώρα με τη συναίνεση της κοινωνίας», που σημαίνει ότι η πράσινη θυματοποίηση δεν ταιριάζει απόλυτα στις τυπικές αντιλήψεις που έχουν υιοθετηθεί από τα περισσότερα συστήματα ποινικής δικαιοσύνης. ⁴⁴¹ Ως συνέπεια του αποκλεισμού, η εγκληματολογία έχει αποκλείσει «αυτούς, των οποίων τα δικαιώματα χρήζουν μεγαλύτερης προστασίας». ⁴⁴²

Κατά την επίσημη σύλληψη της έννοιας του όρου «περιβαλλοντικό θύμα», είναι χρήσιμο να εξαιρούνται εκείνοι που περιγράφονται ακριβέστερα ως «περιβαλλοντικές απώλειες», εκείνοι δηλαδή που υποφέρουν από φυσικές καταστροφές. ⁴⁴³ Υπονοείται ότι ο όρος «απώλειες» εμπεριέχει την έννοια της τύχης, ενώ η έννοια «θύματα» ενσαρκώνει την ιδέα του πόνου που προκαλείται από σκόπιμη ή απερίσκεπτη ανθρώπινη πράξη (συμπεριλαμβανομένης της ανθρώπινης παράλειψης). ⁴⁴⁴ Μερικές καταστροφές βέβαια που φαίνονται φυσικές μπορεί, εάν αναλυθούν σε μεγαλύτερο βάθος, να αποδειχθεί ότι είναι απόρροια των ανθρώπινων πράξεων. ⁴⁴⁵

Πολλές μορφές περιβαλλοντικής βλάβης είναι αξιοσημείωτες για την τάση τους να διασχίζουν τα σύνορα. ⁴⁴⁶ Αυτές μπορεί να αφορούν όλα τα κράτη του πλανήτη, όπως στην περίπτωση της καταστροφής της στοιβάδας του όζοντος ή της υπερθέρμανσης του πλανήτη. ⁴⁴⁷ Μπορεί να περιλαμβάνουν τη διεθνή μεταφορά τοξικών αποβλήτων από ανεπτυγμένες χώρες του Βορρά σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες του Νότου. ⁴⁴⁸ Η ρύπανση του αέρα και των υδάτων ξεπερνά τα εθνικά σύνορα και οι επιπτώσεις τους εκτείνονται πέρα από το τοπικό επίπεδο. ⁴⁴⁹ Συγκεκριμένες περιοχές του κόσμου υπόκεινται σε συγκεκριμένους τύπους εγκληματικότητας (π.χ. αποψίλωση δασών στον Αμαζόνιο) που συμβαίνουν αποκλειστικά σε αυτές τις

⁴⁴⁰ T. Spapens, ό.π., σ. 224.

⁴⁴¹ A. N. Cao & T. Wyatt, ό.π., σ. 420.

⁴⁴² M. J. Lynch & P. Stretesky, *Exploring green criminology: Toward a green criminological revolution*, Ashgate Publishing, Farnham, 2014, σ. 81.

⁴⁴³ C. Williams, ό.π., σ. 19.

⁴⁴⁴ Στο ίδιο.

⁴⁴⁵ Στο ίδιο.

⁴⁴⁶ D. Heckenberg & R. White, ό.π., σ. 90.

⁴⁴⁷ Στο ίδιο.

⁴⁴⁸ Στο ίδιο.

⁴⁴⁹ Στο ίδιο.

περιοχές.⁴⁵⁰ Η εξέταση της κλίμακας και η εστίαση είναι εγγενείς στο πλαίσιο της έρευνας για το διακρατικό περιβαλλοντικό έγκλημα.⁴⁵¹

Η μελέτη των περιβαλλοντικών εγκλημάτων και των βλαβών σε παγκόσμιο πλαίσιο είναι μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι πράσινοι εγκληματολόγοι.⁴⁵² Ορισμένα ζητήματα είναι πλανητικής κλίμακας (π.χ. κλιματική αλλαγή), άλλα περιφερειακά (π.χ. ωκεανοί και αλιεία), ορισμένα είναι εθνικά σε συγκεκριμένη γεωγραφική θέση (π.χ. ξηρασίες στην Αυστραλία), ενώ άλλα είναι τοπικά (π.χ. συγκεκριμένες πετρελαιοκηλίδες).⁴⁵³

Όταν μιλάμε για κλίμακα, σημασία δεν έχει μόνο η γεωγραφία.⁴⁵⁴ Η έννοια της κλίμακας ισχύει επίσης για το μέγεθος, τη φύση και την κοινωνική οργάνωση συγκεκριμένων εγκληματικών δραστηριοτήτων.⁴⁵⁵ Η παράνομη αλιεία, για παράδειγμα, μπορεί να περιλαμβάνει τεράστια εργοστάσια-πλοία που δραστηριοποιούνται στην ανοιχτή θάλασσα και τα οποία επεξεργάζονται χιλιάδες τόνους ψαριών ανά πάσα στιγμή.⁴⁵⁶ Εναλλακτικά, μπορεί να οργανωθεί γύρω από δεκάδες μικρότερα σκάφη, καθένα από τα οποία έχει δεσμευτεί για την παροχή αλιευμάτων που τελικά ανταμείβει τον αρχικό ανάδοχο.⁴⁵⁷ Με άλλα λόγια, η παράνομη παραγωγή μπορεί να οργανωθεί σύμφωνα με οικονομίες κλίμακας (π.χ. πλοία-εργοστάσια) ή οικονομίες εμβέλειας (π.χ. μικροί ανεξάρτητοι ψαράδες). Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, πρέπει να υπάρχει σύνδεση με νόμιμες αγορές (π.χ. για τους αστακούς) για να πραγματοποιηθεί η αξία του εμπορεύματος σε χρηματικούς όρους.⁴⁵⁸ Σε κάθε περίπτωση, επίσης, η ζημιά είναι έκδηλη σε φαινόμενα όπως η υπεραλίευση και η καταστροφή των οικοτόπων που, με τη σειρά τους, επηρεάζουν τις μετέπειτα τιμές της αγοράς για το εν λόγω εμπόρευμα.⁴⁵⁹

Για να μελετηθούν τα διακρατικά περιβαλλοντικά εγκλήματα και οι βλάβες, απαιτείται επομένως γνώση της γεωγραφίας (πού βρίσκονται οι χώρες) και

⁴⁵⁰ Στο ίδιο.

⁴⁵¹ Στο ίδιο.

⁴⁵² Στο ίδιο.

⁴⁵³ Στο ίδιο.

⁴⁵⁴ Στο ίδιο.

⁴⁵⁵ Στο ίδιο.

⁴⁵⁶ Στο ίδιο.

⁴⁵⁷ Στο ίδιο.

⁴⁵⁸ Στο ίδιο.

⁴⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 90-91.

συνειδητοποίηση του τρόπου με τον οποίο ο κόσμος διαιρείται πολιτικά, περιφερειακά και οικολογικά.⁴⁶⁰

Αυτό που συμβαίνει σε τοπικό επίπεδο έχει επίσης συνέπειες και για όσους βρίσκονται στην άλλη άκρη του πλανήτη.⁴⁶¹ Αυτό που συμβαίνει σε οποιοδήποτε μέρος είναι επομένως εγγενώς σημαντικό για αυτό που συμβαίνει παγκοσμίως.⁴⁶² Η βλάβη μπορεί να μετακινηθεί από το ένα μέρος στο άλλο.⁴⁶³ Η ατμοσφαιρική ρύπανση για παράδειγμα ξεπερνά τα σύνορα, καθιστώντας την ένα διακρατικό ζήτημα με παγκόσμιες συνέπειες.⁴⁶⁴ Η πρόσφατη κατάρρευση του πυρηνικού σταθμού της Φουκουσίμα μετά το τσουνάμι που έπληξε τη βόρεια Ιαπωνία αποτελεί μια έντονη υπενθύμιση του ότι ο μολυσμένος αέρας δεν μπορεί να περιοριστεί εντός των εθνικών συνόρων.⁴⁶⁵

Ένα γεγονός που είναι ξεκάθαρο για την πράσινη εγκληματολογία είναι ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα ευρύ φάσμα πηγών δεδομένων για να τεκμηριωθούν οι ισχυρισμοί σχετικά με τις περιβαλλοντικές βλάβες, τα περιβαλλοντικά εγκλήματα και τις αιτίες τους.⁴⁶⁶ Έχει γίνει όμως ελάχιστη προσπάθεια για τη συγκέντρωση επίσημων και εναλλακτικών πηγών πληροφοριών και πολύ λιγότερες προσπάθειες συλλογής δεδομένων μεταξύ διαφορετικών κυβερνητικών υπηρεσιών και υπηρεσιών ποινικής δικαιοσύνης (όπως αστυνομικοί φάκελοι, δεδομένα που συλλέγονται από μη κυβερνητικές οργανώσεις και ομάδες ακτιβιστών, φιλοζωικές υπηρεσίες, δημοσιογραφικές έρευνες).⁴⁶⁷

Το γεγονός ότι συγκεκριμένα δεδομένα παράγονται με μεταβλητούς τρόπους από μια σειρά φορέων σημαίνει αναπόφευκτα ότι υπάρχουν μεγάλες διαφορές στη λεπτομέρεια, τη γεωγραφική κάλυψη, την κλίμακα, τα χρονικά πλαίσια και το εύρος των δεδομένων.⁴⁶⁸ Επομένως, η συλλογή δεδομένων είναι πάντα μια κοινωνική διαδικασία σε κίνηση, ένα συνεχές «έργο σε εξέλιξη».⁴⁶⁹ Στο επίκεντρο αυτής της διαδικασίας βρίσκονται μια σειρά αλληλένδετων θεμάτων: δηλαδή ποιες ερωτήσεις και ποιες πληροφορίες θα παρέχουν τα πιο σημαντικά δεδομένα, από ποιον και ποιες πηγές

⁴⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 91.

⁴⁶¹ R. White, «Eco-global criminology ...», ό.π., σ. 244.

⁴⁶² Στο ίδιο.

⁴⁶³ Στο ίδιο.

⁴⁶⁴ R. Walters, «Air crimes ...», ό.π., σ. 134.

⁴⁶⁵ Στο ίδιο.

⁴⁶⁶ D. Heckenberg & R. White, ό.π., σ. 92

⁴⁶⁷ Στο ίδιο.

⁴⁶⁸ Στο ίδιο.

⁴⁶⁹ Στο ίδιο.

θα συλλεχθούν και σε ποιον θα διατεθούν και για ποιους σκοπούς;⁴⁷⁰ Το «ποιος» συλλέγει «τι», για «ποιον» και το «γιατί» είναι βασικά ερωτήματα όταν πρόκειται για δεδομένα σχετικά με περιβαλλοντικά εγκλήματα και περιβαλλοντικές βλάβες.⁴⁷¹

Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις συχνά ασχολούνται με τη συλλογή δεδομένων με βάση τη δική τους έρευνα και με την επινόηση καινοτόμων συστημάτων και μεθόδων καταμέτρησης και καταγραφής περιβαλλοντικών βλαβών πέρα από τα εθνικά σύνορα.⁴⁷² Η Greenpeace για παράδειγμα έχει φυσική παρουσία σε 40 χώρες.⁴⁷³ Μη κυβερνητικές οργανώσεις όπως αυτή, παρέχουν εκτενή παρακολούθηση και συλλογή δεδομένων για θέματα όπως η παράνομη αλιεία, το παράνομο εμπόριο άγριας ζωής, η αποψίλωση των δασών και το παράνομο εμπόριο φυσικών πόρων τόσο σε συγκεκριμένες περιοχές όσο και παγκοσμίως.⁴⁷⁴ Πολλές διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις είναι σε προνομιακή θέση να παρέχουν διεθνή δεδομένα για συγκεκριμένα είδη περιβαλλοντικής εγκληματικότητας.⁴⁷⁵

Όλες οι μορφές γνώσης είναι πολύτιμες.⁴⁷⁶ Το σημαντικό είναι να επικυρώνουμε τις διάφορες μορφές γνώσης με τρόπους που είναι σεβαστοί για τους συντελεστές τους και να τις ενσωματώνουμε στη δουλειά μας, ενώ παράλληλα να αναγνωρίζουμε τα δυνατά τους σημεία και τους περιορισμούς τους.⁴⁷⁷ Η γνώση δεν είναι ποτέ κοινωνικά ουδέτερη αλλά αντανακλά ιδιαίτερα συμφέροντα και σχέσεις εξουσίας.⁴⁷⁸ Αντίστοιχα, ένα καθήκον της πράσινης εγκληματολογίας είναι να εντοπίσει τις ποικίλες και πολλαπλές συζητήσεις που περιγράφουν συλλογικά τον κόσμο γύρω μας στο πλαίσιο συγκεκριμένων περιβαλλοντικών ζητημάτων. Αυτές οι συζητήσεις είναι ποικίλες και πολλές⁴⁷⁹ (π.χ. νομικοί διάλογοι, συζητήσεις αστυνόμευσης και κανονιστικών ρυθμίσεων, επιστημονικές ομιλίες, ομιλίες θυμάτων, πηγές μέσων ενημέρωσης, ομιλίες ακτιβιστών) και σε ορισμένες περιπτώσεις βρίσκονται σε ανταγωνισμό.⁴⁸⁰

⁴⁷⁰ Στο ίδιο.

⁴⁷¹ Στο ίδιο.

⁴⁷² Στο ίδιο, σ. 93.

⁴⁷³ Στο ίδιο.

⁴⁷⁴ Στο ίδιο.

⁴⁷⁵ Στο ίδιο.

⁴⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 96.

⁴⁷⁷ Στο ίδιο.

⁴⁷⁸ Στο ίδιο.

⁴⁷⁹ Στο ίδιο.

⁴⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 96, 97, 98.

Η αντίσταση στη συλλογή δεδομένων μπορεί να συμβαδίζει με την άρνηση πρόκλησης βλάβης από την πλευρά των ισχυρών.⁴⁸¹ Η έρευνα μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως «επικίνδυνη» για τα κατοχυρωμένα συμφέροντα, εάν η διαφθορά των αξιωματούχων είναι ευρέως διαδεδομένη.⁴⁸² Η έρευνα για περιβαλλοντικά εγκλήματα και βλάβες μπορεί κάλλιστα να προκαλέσει αρνητικές αντιδράσεις από την πλευρά ισχυρών ομάδων συμφερόντων.⁴⁸³ Χρησιμοποιούνται πολλές διαφορετικές μέθοδοι για να φιμωθούν οι επικριτές, να αμβλυνθεί η αντίσταση και να ελαχιστοποιηθεί η δημόσια κατακραυγή, συμπεριλαμβανομένης της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴⁸⁴ Αυτό, επίσης, είναι μια πρόκληση για όσους είναι αφοσιωμένοι στην πράσινη εγκληματολογική έρευνα.⁴⁸⁵

Οι πολυεθνικές εταιρείες εκμεταλλεύονται τη φύση για κοντόφθαλμες επιχειρηματικές ευκαιρίες εις βάρος της βιοποικιλότητας, των ανθρωπίνων και μη οικοσυστημάτων και για άλλες πιο μακροπρόθεσμες δημοσιονομικές ωφέλειες – πολύ συχνά με την έγκριση της κυβέρνησης και χωρίς αστική γνώση ή επίβλεψη.⁴⁸⁶ Οι κυβερνήσεις επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις εταιρείες μέσω συντονισμένων προσπαθειών εταιρικής πίεσης, υποστήριξης δεξαμενών σκέψης, χρηματοδότησης έρευνας φιλικής προς τις εταιρείες και από τη ροή ανώτατων αξιωματούχων μέσω της «περιστρεφόμενης πόρτας» μεταξύ κυβέρνησης και επιχειρήσεων.⁴⁸⁷ Ως εκ τούτου, περιορίζεται το πεδίο μελέτης σε αδικήματα που διαπράττονται από φορείς όπως κράτη, εταιρείες, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και άλλους παρόμοιους οργανισμούς και ιδιώτες.⁴⁸⁸ Αυτοί οι δράστες διαθέτουν υπέρογκο όγκο υλικών και συμβολικών πόρων σε σύγκριση με αυτούς που κατέχουν τα θύματά τους.⁴⁸⁹ Το περιβαλλοντικό έγκλημα μπορεί επίσης να διαπράττεται μέσω «πληρεξουσίου», όταν η εγκληματικότητα ανατίθεται από νόμιμες ισχυρές ομάδες σε εγκληματικές οργανώσεις.⁴⁹⁰ Για παράδειγμα, επίσημοι επιχειρηματίες που πληρώνουν το

⁴⁸¹ Στο ίδιο, σ. 101.

⁴⁸² Στο ίδιο, σ. 101-102.

⁴⁸³ Στο ίδιο, σ. 102.

⁴⁸⁴ Στο ίδιο.

⁴⁸⁵ Στο ίδιο.

⁴⁸⁶ R. Walters, «Air crimes ...», ό.π., σ. 135.

⁴⁸⁷ R. White, «Eco-global criminology ...», ό.π., σ. 255.

⁴⁸⁸ V. Ruggiero, ό.π., σ. 262

⁴⁸⁹ Στο ίδιο.

⁴⁹⁰ Στο ίδιο.

οργανωμένο έγκλημα για να αναλάβει τις παράνομες υπηρεσίες τους που βλάπτουν το περιβάλλον.⁴⁹¹

Ένας από τους τρόπους με τους οποίους η βλάβη από το κράτος και τις εταιρείες γίνεται λιγότερο ορατή στο κοινό είναι η συγκέντρωση της βλάβης σε περιθωριοποιημένους πληθυσμούς που δεν διαθέτουν την πολιτική και οικονομική δύναμη να καταπολεμήσουν την πράσινη βλάβη.⁴⁹² Οι τοξικές διαρροές, η ατμοσφαιρική ρύπανση και η μόλυνση του νερού και του εδάφους παραμένουν σε μεγάλο βαθμό απαρατήρητα σε κοινότητες όπου οι κάτοικοι αντιμετωπίζουν ήδη πολλά προβλήματα και έχουν μικρή πολιτική επιρροή.⁴⁹³

Οι χώρες συχνά δεσμεύονται για ελέγχους, αλλά αποτυγχάνουν να ψηφίσουν αποτελεσματικούς νόμους ή να χορηγήσουν επαρκή κεφάλαια για την αποτελεσματική εφαρμογή τους.⁴⁹⁴ Οι λόγοι που συμβαίνει αυτό είναι ποικίλοι.⁴⁹⁵ Οι αρμοδιότητες για την εφαρμογή των ελέγχων μπορεί να ανατεθούν σε υπηρεσία που αντιμετωπίζει ήδη μεγάλο φόρτο εργασίας.⁴⁹⁶ Ακόμη και όταν οι κανόνες φαίνονται επαρκείς «στα βιβλία», η έλλειψη βασικών πόρων μπορεί να πλήξει τις προσπάθειες ελέγχου του περιβαλλοντικού εγκλήματος.⁴⁹⁷ Οι γραφειοκράτες και οι εκπρόσωποι επιβολής του νόμου είναι συχνά ανεπαρκώς εκπαιδευμένοι, δεν διαθέτουν πόρους και άρα είναι αναποτελεσματικοί στο έργο τους.⁴⁹⁸ Για παράδειγμα, τα τελωνεία τείνουν να δίνουν μεγαλύτερη προτεραιότητα σε λαθραία είδη όπως τα ναρκωτικά και τα όπλα, ενώ η αστυνομία τείνει να επικεντρώνεται σε ληστρικά αδικήματα όπως π.χ. ληστείες και επιθέσεις.⁴⁹⁹

Πολλές φορές οι «βιομηχανικές καταστροφές», που συχνά περιλαμβάνουν εσκεμμένες πράξεις εταιρικής αμέλειας, εκλαμβάνονται ως έκτακτα γεγονότα.⁵⁰⁰ Όταν οι πράξεις «κανονικοποιούνται» και γίνονται πολιτιστικά αποδεκτές ως απαραίτητες και οι καταστροφές κατασκευάζονται ως «εξαιρετικές», τότε ο χώρος για τον κριτικό λόγο περιορίζεται και περιθωριοποιείται μέσα σε ρητορικές «κανονικοποίησης» και

⁴⁹¹ Στο ίδιο.

⁴⁹² E. Gaarder, ό.π., σ. 274-275.

⁴⁹³ Στο ίδιο, σ. 275.

⁴⁹⁴ G. Hayman & D. Brack, *International Environmental Crime: The nature and control of environmental black markets-Workshop Report*, Royal Institute of International Affairs, London, 2002, σ. 16.

⁴⁹⁵ Στο ίδιο.

⁴⁹⁶ Στο ίδιο.

⁴⁹⁷ Στο ίδιο.

⁴⁹⁸ Στο ίδιο.

⁴⁹⁹ Στο ίδιο.

⁵⁰⁰ R. Walters, «Air crimes ...», ό.π., σ. 137.

συσσώρευσης κεφαλαίου.⁵⁰¹ Ακόμη και όταν οι εταιρείες σκόπιμα μολύνουν την ατμόσφαιρα, οι διώξεις είναι σπάνιες.⁵⁰²

Ως αποτέλεσμα, «ατυχήματα», «διαρροές» (πετρελαιοκηλίδες), και «καταρρεύσεις» (τήξη πυρήνα πυρηνικού αντιδραστήρα) διαιωνίζουν μια κοινωνική και πολιτική ανοχή που δέχεται την περιβαλλοντική βλάβη και τον ανθρώπινο τραυματισμό ως ατυχές παραπροϊόν της βασικής κεφαλαιουχικής επιχείρησης.⁵⁰³ Τέτοια καταστροφικά γεγονότα γίνονται αναπόσπαστο κομμάτι των βιομηχανιών που παρέχουν τα βασικά προϊόντα και τις βασικές υπηρεσίες της καθημερινής μας ζωής.⁵⁰⁴ Ως αποτέλεσμα, τόσο οι βιομηχανίες όσο και οι ενέργειές τους αποκτούν μια κατάσταση «συνήθειας» στις ζωές των ατόμων, η αποδοχή της καταστροφής και οι επιχειρήσεις που τις παράγουν κοινωνικοποιούνται μέσα σε πολιτισμούς της σύγχρονης ανάγκης.⁵⁰⁵ Επιπλέον, δίνοντας έμφαση σε ακραία γεγονότα, οι κίνδυνοι που συνδέονται με το εμπόριο και την ατμοσφαιρική ρύπανση εξομαλύνονται μέσα σε ένα δόγμα εξαιρετικότητας.⁵⁰⁶ Όχι μόνο τα ατυχήματα θεωρούνται εξαιρετικά μεμονωμένα, αλλά το ίδιο ισχύει και για τις βιομηχανίες που τα δημιουργούν.⁵⁰⁷ Ως αποτέλεσμα, οι βιομηχανίες πετρελαίου και ενέργειας, καθώς και οι εταιρικές βιομηχανίες που παράγουν «βασικά αγαθά και υπηρεσίες», αντιμετωπίζονται ως μοναδικές και διακριτές.⁵⁰⁸

Ωστόσο, ένα ακόμη δύσκολο θέμα αφορά το μακροχρόνιο εγκληματολογικό πρόβλημα του τρόπου παροχής «προστασίας» και διασφάλισης των δικαιωμάτων.⁵⁰⁹ Τα ερωτήματα που ακολουθούν δεν είναι καθόλου ξεκάθαρα.⁵¹⁰ Για παράδειγμα, ποιος ή τι πρόκειται να προστατευθεί; Σε ποιον ή ποια είναι η προστασία που πρέπει να παρέχεται; Ποιοι (εάν υπάρχουν) είναι οι πιο αποτελεσματικοί τρόποι παροχής «προστασίας» έναντι προσβολής, εκμετάλλευσης και κατάχρησης εξουσίας και νόμων;⁵¹¹ Όσον αφορά τα θέματα των δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης, της φύσης και της παγκοσμιοποίησης, ένα προφανές ερώτημα είναι εάν οι παγκόσμιοι ή/και οι

⁵⁰¹ Στο ίδιο.

⁵⁰² Στο ίδιο.

⁵⁰³ Στο ίδιο.

⁵⁰⁴ Στο ίδιο.

⁵⁰⁵ Στο ίδιο.

⁵⁰⁶ Στο ίδιο.

⁵⁰⁷ Στο ίδιο.

⁵⁰⁸ Στο ίδιο.

⁵⁰⁹ N. South, *ό.π.*, σ. 235.

⁵¹⁰ Στο ίδιο.

⁵¹¹ Στο ίδιο.

εθνικοί νόμοι μπορούν ποτέ να προσφέρουν τον κατάλληλο χώρο για την προστασία της φύσης και του περιβάλλοντος.⁵¹² Ένα σταθερό θέμα στον παγκόσμιο πολιτικό λόγο για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα είναι η ανάγκη να δημιουργηθεί μια λογική ισορροπία συμφερόντων μεταξύ της προστασίας του περιβάλλοντος και του κόστους παροχής αυτής.⁵¹³

Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΣΤΙΑΣΕΙΣ

1. Νομοθετική προστασία περιβάλλοντος

1.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας παρουσιάστηκαν όσο το δυνατόν πιο ουσιαστικά και κατανοητά ο ορισμός, το αντικείμενο, οι βασικές έννοιες της πράσινης εγκληματολογίας, καθώς και οι προκλήσεις που αντιμετώπιζε και συνεχίζει να αντιμετωπίζει εδώ και τριάντα χρόνια. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η ανάδυση της πράσινης εγκληματολογίας τη δεκαετία του 1990 δεν ήταν τυχαία. Επρόκειτο για μια δεκαετία κατά την οποία εμφανίστηκαν περιβαλλοντικά κινήματα, επιστήμονες διαφορετικών πεδίων άρχισαν να προειδοποιούν τους πολίτες και τις κυβερνήσεις για τους περιβαλλοντικούς κινδύνους, όπως η κλιματική αλλαγή, το ενδιαφέρον των μέσων μαζικής ενημέρωσης στράφηκε στα περιβαλλοντικά προβλήματα και άνοιξε ο πολιτικός διάλογος για την προστασία του περιβάλλοντος.

Παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις οι κυβερνήσεις και οι παγκόσμιοι θεσμοί είτε συμβάλλουν είτε «κάνουν τα στραβά μάτια» σε περιβαλλοντικές βλάβες, θα ήταν χρήσιμο να εξετάσουμε πώς αποτυπώνεται το παγκόσμιο ενδιαφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό νομοθετικό επίπεδο. Εξάλλου, η μελέτη και η αξιολόγηση των περιβαλλοντικών νόμων εμπίπτει στο πεδίο μελέτης της πράσινης εγκληματολογίας. Γι' αυτό και στη συνέχεια θα γίνει μια παρουσίαση της διεθνούς νομοθεσίας, της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ελληνικής νομοθεσίας.

1.2 Διεθνείς ενέργειες και διεθνή κείμενα

Η όξυνση των παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, ιδίως τα τελευταία σαράντα χρόνια ανάγκασαν τόσο τους εθνικούς νομοθέτες όσο και τους διεθνείς

⁵¹² Στο ίδιο.

⁵¹³ Στο ίδιο.

οργανισμούς να προχωρήσουν στη δημιουργία ενός διεθνούς θεσμικού πλαισίου.⁵¹⁴ Το πλαίσιο αυτό αποτελείται από συμβάσεις, συστάσεις και συμφωνίες, τα οποία στην πλειοψηφία τους έχουν κυρίως διακηρυκτικό χαρακτήρα και όχι δεσμευτικό.⁵¹⁵

Το 1948 τα Ηνωμένα Έθνη προχώρησαν στην ψήφιση της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.⁵¹⁶ Στο άρθρο 25 της Διακήρυξης αναγνωρίστηκε το δικαίωμα του ατόμου «σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στο ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία».⁵¹⁷ Το άρθρο αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η αφετηρία του ενδιαφέροντος της παγκόσμιας κοινότητας για την προστασία του περιβάλλοντος.⁵¹⁸ Στη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον στη Στοκχόλμη τον Ιούνιο του 1972 που ακολούθησε, επιβεβαιώθηκε η θέληση της διεθνούς κοινότητας να λάβει μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος σε παγκόσμιο επίπεδο μέσω της διακρατικής συνεργασίας.⁵¹⁹

Στη Διακήρυξη της Στοκχόλμης, ενσωματώθηκαν 26 βασικές αρχές *soft law*⁵²⁰ για το Ανθρώπινο Περιβάλλον.⁵²¹ Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει η 1^η Αρχή σύμφωνα με την οποία: «Ο άνθρωπος έχει το θεμελιώδες δικαίωμα για ελευθερία, ισότητα και κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης, σ' ένα περιβάλλον με ποιότητα που επιτρέπει μια ζωή με αξιοπρέπεια και ευημερία, και φέρει την ευθύνη προς προστασία και προαγωγή του περιβάλλοντος για τις σημερινές και τις επερχόμενες γενεές».⁵²² Η αρχή αυτή περιλαμβάνει δύο βασικές υποχρεώσεις: Πρώτον, τη διαγενεακή ευθύνη, το ότι δηλαδή οι σημερινές γενιές πρέπει να ενεργούν με τρόπους που να μην θέτουν σε κίνδυνο την ύπαρξη των μελλοντικών γενεών (ισότητα μεταξύ των γενεών), και δεύτερον, την άμεση περιβαλλοντική δικαιοσύνη, που αφορά την πρόσβαση και τη χρήση συγκεκριμένων φυσικών πόρων σε καθορισμένες γεωγραφικές περιοχές, καθώς και το

⁵¹⁴ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 54.

⁵¹⁵ Στο ίδιο.

⁵¹⁶ Στο ίδιο.

⁵¹⁷ Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, «Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», 1948, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf

⁵¹⁸ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 54.

⁵¹⁹ Στο ίδιο, σ. 54-55.

⁵²⁰ «Οι κανόνες δεοντολογίας που θεσπίζονται σε πράξεις στις οποίες δεν έχει χορηγηθεί δεσμευτική νομική ισχύς, αλλά οι οποίες παρ' όλ' αυτά έχουν ορισμένες - έμμεσες - έννομες συνέπειες και αποβλέπουν σε πρακτικά αποτελέσματα τα οποία και μπορούν να παραγάγουν». Βλ. περισσότερα: L. Senden, «Soft Law, Self-Regulation and Co-Regulation in European Law: Where do they meet?», *Electronic Journal of Comparative Law*, Vol. 9, No. 1, Ιανουάριος 2005, σ. 1-27.

⁵²¹ Π. Ι. Παπανικολάου, *ό.π.*, σ. 315.

⁵²² United Nations, United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972, Τελευταία πρόσβαση 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/IMG/NL730005.pdf?OpenElement>

«μοίρασμα» των επιπτώσεων συγκεκριμένων κοινωνικών πρακτικών και περιβαλλοντικών κινδύνων σε ίση και όχι μεροληπτική βάση (κοινωνική ισότητα).⁵²³

Η Πρώτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το κλίμα που πραγματοποιήθηκε στη Γενεύη το 1979 ήταν εξίσου σημαντική.⁵²⁴ Τα ζητήματα που τέθηκαν στη συνδιάσκεψη αφορούσαν τις συνέπειες της υπερθέρμανσης του πλανήτη σε διάφορους τομείς, όπως η γεωργία και η ανθρώπινη υγεία, καθώς και το πρόβλημα της ενίσχυσης του φαινομένου του θερμοκηπίου από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, ενώ έγιναν και προτάσεις για κατάλληλες αναπτυξιακές πολιτικές που θα μπορούσαν να ελαχιστοποιήσουν τις επιπτώσεις του φαινομένου.⁵²⁵

Ιδιαίτερα σημαντική ως προς την ενασχόληση με τα περιβαλλοντικά προβλήματα και τα αναπτυξιακά ζητήματα ήταν η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής στο Ρίο ντε Τζανέιρο το 1992 με τη συμμετοχή περισσότερων από 150 κρατών.⁵²⁶ Βασικά ζητήματα της Συνόδου αποτέλεσαν η βιώσιμη ανάπτυξη, η προστασία της βιοποικιλότητας, η αποψίλωση των δασών, η προστασία της ατμόσφαιρας, η προστασία των ωκεανών και των ακτών, καθώς και η διαχείριση επικίνδυνων αποβλήτων.⁵²⁷ Τελικά επετεύχθη συμφωνία που οδήγησε στη δημιουργία Σύμβασης-Πλαισίου του ΟΗΕ για τις κλιματικές αλλαγές,⁵²⁸ η οποία περιείχε διατάξεις διακηρυκτικού αλλά και δεσμευτικού χαρακτήρα σχετικά με τα προαναφερθέντα ζητήματα.⁵²⁹ Στη Διακήρυξη του Ρίο ντε Τζανέιρο του 1992, ενσωματώθηκαν η αρχή της αειφόρου ανάπτυξης, δηλαδή της ανάπτυξης που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενεάς, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες, η αρχή της πρόληψης, βάσει της οποίας θα πρέπει να λαμβάνονται μέτρα σε όλα τα επίπεδα παρέμβασης για την πρόληψη της βλάβης του περιβάλλοντος, και η αρχή της προφύλαξης, η οποία διευρύνει την αρχή της πρόληψης κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτρέπει τη λήψη προστατευτικών μέτρων για το περιβάλλον ακόμη και όταν δεν υπάρχει πλήρης επιστημονική βεβαιότητα και

⁵²³ R. White, «Green criminology ...», ό.π., σ. 39-40.

⁵²⁴ Α. Παπανοφύτου, ό.π., σ. 55

⁵²⁵ Στο ίδιο.

⁵²⁶ Στο ίδιο.

⁵²⁷ United Nations, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/836/55/PDF/N9283655.pdf?OpenElement>

⁵²⁸ United Nations, United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992, Τελευταία πρόσβαση 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

⁵²⁹ Α. Παπανοφύτου, σ. 55-56.

απόδειξη για τις δυσμενείς περιβαλλοντικές συνέπειες μιας δραστηριότητας, αρκούντων σοβαρών ενδείξεων για πιθανές περιβαλλοντικές βλάβες.⁵³⁰

Η επόμενη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών πραγματοποιήθηκε στο Κιότο της Ιαπωνίας το 1997 με βασικό στόχο την αντιμετώπιση του φαινομένου του θερμοκηπίου.⁵³¹ Η Σύμβαση που υπογράφηκε στη διάσκεψη, γνωστή και ως Πρωτόκολλο του Κιότο, αποτελεί συνέχεια της Σύμβασης-Πλαισίου του ΟΗΕ του Ρίου ντε Τζανέιρο του 1992 και είναι η πρώτη πολυμερής παγκόσμια συμφωνία που προέβλεπε δεσμευτικά μέτρα για τα συμμετέχοντα κράτη προκειμένου να μειωθούν οι ρύποι που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου.⁵³² Στη διάσκεψη της Βόννης που ακολούθησε το 2001 οι υπουργοί περιβάλλοντος 180 χωρών συμφώνησαν στις επιμέρους λεπτομέρειες διευκολύνοντας τη λήψη αποφάσεων για την πρακτική εφαρμογή των περιλαμβανομένων στο Πρωτόκολλο του Κιότο.⁵³³ Στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την αλλαγή του κλίματος στο Μπουένος Άιρες το 2005 επετεύχθη και η ουσιαστική προσχώρηση της Ρωσίας στην εφαρμογή του Πρωτοκόλλου του Κιότο.⁵³⁴ Οι Η.Π.Α. (οι οποίες είχαν αποχωρήσει από το Πρωτόκολλο το 2001) αρνήθηκαν και αυτή τη φορά να δεσμευτούν για τον περιορισμό των εκπομπών αερίων από τις βιομηχανικές τους μονάδες.⁵³⁵

Το Μπαλί φιλοξένησε την επόμενη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το κλίμα το 2007.⁵³⁶ Στη διάσκεψη ξεκίνησε μια νέα σειρά διαπραγματεύσεων με σκοπό να διαμορφωθεί η επόμενη διεθνής συμφωνία για την προστασία του κλίματος.⁵³⁷ Η επιστροφή των Η.Π.Α. στις συζητήσεις για την κύρωση του Πρωτοκόλλου του Κιότο αποτέλεσε ένα από τα θετικά αποτελέσματα της διάσκεψης.⁵³⁸

Ακολούθησαν και άλλες παγκόσμιες συνδιασκέψεις με αντικείμενο το φαινόμενο του θερμοκηπίου, χωρίς όμως ουσιαστικά αποτελέσματα.⁵³⁹ Στη Συνδιάσκεψη στο Ντερμπάν της Νότιας Αφρικής το 2011 τα συμμετέχοντα κράτη κατέληξαν στη «λεγόμενη πλατφόρμα Ντερμπάν που αποτελεί τον οδικό χάρτη για μια

⁵³⁰ Π. Ι. Παπανικολάου, *ό.π.*, σ. 315-316.

⁵³¹ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 56.

⁵³² Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 56.

⁵³³ *Στο ίδιο*, σ. 56, 57.

⁵³⁴ *Στο ίδιο*, σ. 57.

⁵³⁵ *Στο ίδιο*, σ. 56, 57.

⁵³⁶ *Στο ίδιο*, σ. 57.

⁵³⁷ *Στο ίδιο*, σ. 58.

⁵³⁸ *Στο ίδιο*, σ. 58.

⁵³⁹ *Στο ίδιο*.

παγκόσμια πολιτική για το κλίμα με στόχο τη μείωση των εκπομπών των ρύπων του θερμοκηπίου». ⁵⁴⁰

Στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το Κλίμα στη Ντόχα του Κατάρ (2012), οι κυβερνήσεις των χωρών αποφάσισαν να δοθεί παράταση στο Πρωτόκολλο του Κιότο μέχρι το 2020, μέχρι να υπογραφεί ένα πιο αποτελεσματικό πλάνο προστασίας του περιβάλλοντος. ⁵⁴¹ Το 2013 ακολούθησε η Διάσκεψη της Βαρσοβίας για την κλιματική αλλαγή, η οποία αποδείχτηκε άκαρπη. ⁵⁴² Οι βασικοί λόγοι που η Συνδιάσκεψη δεν κατέληξε σε κάποιο αποτέλεσμα ήταν πρώτον η χρηματοδότηση των ασθενέστερων χωρών, οι οποίες υφίστανται δυσανάλογα τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής, και δεύτερον το ποιες χώρες θα έπρεπε να προχωρήσουν στις μεγαλύτερες μειώσεις εκπομπών αερίων. ⁵⁴³

Στη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών στη Λίμα του Περού το 2014, οι ηγέτες 196 χωρών αποδέχτηκαν επιτέλους το γεγονός ότι για να αντιμετωπιστεί η κλιματική αλλαγή, απαιτείται μια παγκόσμια συντονισμένη προσπάθεια, καθώς το φαινόμενο της υπερθέρμανσης του πλανήτη δεν γνωρίζει γεωγραφικά σύνορα. ⁵⁴⁴ Η αποδοχή αυτή οδήγησε στη σύνταξη ενός σχεδίου για την προστασία του κλίματος, το οποίο θα αποτελούσε τη βάση για την τελική συμφωνία στην επόμενη Συνδιάσκεψη στο Παρίσι το 2015. ⁵⁴⁵ Υπήρξε επίσης πρόβλεψη στήριξης των αναπτυσσόμενων χωρών από τις ανεπτυγμένες χώρες είτε με απευθείας χρηματοδότηση είτε με επενδύσεις σε εναλλακτικές μορφές ενέργειας για τον περιορισμό των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής. ⁵⁴⁶

Το 2015 πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι η επόμενη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το κλίμα στο Παρίσι, όπου οι κυβερνήσεις 195 χωρών προχώρησαν σε μια ιστορική παγκόσμια συμφωνία για την κλιματική αλλαγή. ⁵⁴⁷ Η συμφωνία προέβλεπε σχέδιο δράσης για τον περιορισμό της υπερθέρμανσης του πλανήτη «αρκετά κάτω» από 2 °C. ⁵⁴⁸ Συγκεκριμένα, «οι κυβερνήσεις συμφώνησαν να

⁵⁴⁰ Στο ίδιο.

⁵⁴¹ Στο ίδιο.

⁵⁴² Στο ίδιο, σ. 59

⁵⁴³ Στο ίδιο.

⁵⁴⁴ Στο ίδιο.

⁵⁴⁵ Στο ίδιο.

⁵⁴⁶ Στο ίδιο.

⁵⁴⁷ Στο ίδιο.

⁵⁴⁸ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο-Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Διάσκεψη του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή, 30 Νοεμβρίου - 12 Δεκεμβρίου 2015, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.consilium.europa.eu/el/meetings/international-summit/2015/11/30-12/>

διατηρηθεί η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη αρκετά κάτω από 2 °C σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα και να συνεχιστούν οι προσπάθειες για περιορισμό της σε 1,5 °C». ⁵⁴⁹ Όπως δήλωσε η Υπουργός Περιβάλλοντος του Λουξεμβούργου, επρόκειτο για την πρώτη νομικά δεσμευτική συμφωνία για την αποφυγή περαιτέρω κλιμάκωσης της κλιματικής αλλαγής. ⁵⁵⁰

Οι Διασκέψεις για το Κλίμα και την αντιμετώπιση του φαινομένου του θερμοκηπίου συνεχίστηκαν μέσα στα χρόνια που ακολούθησαν. Η πιο πρόσφατη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή πραγματοποιήθηκε στη Γλασκόβη το 2021. ⁵⁵¹ Συμμετείχαν τα 197 μέρη που συμμετείχαν και στη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή (1992), μεταξύ αυτών και η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα. ⁵⁵² Οι βασικοί στόχοι της Διάσκεψης ήταν η αύξηση της χρηματοδότησης για τις αναπτυσσόμενες χώρες, με σκοπό αυτές να μπορούν να λάβουν μέτρα για την κλιματική αλλαγή, η παγκόσμια δέσμευση για το μεθάνιο και η ολοκλήρωση του εγχειριδίου κανόνων της Συνδιάσκεψης του Παρισιού. ⁵⁵³

Εκτός από τις παγκόσμιες συνδιασκέψεις για την κλιματική αλλαγή, άξια αναφοράς είναι και η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για Βιώσιμη-Αειφόρο ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ το 2002 υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. ⁵⁵⁴ Το βασικό ζήτημα της Συνδιάσκεψης ήταν η αειφόρος ανάπτυξη, η οικονομική ανάπτυξη δηλαδή η οποία δεν έχει επιβαρυντικές επιπτώσεις για τον πλανήτη. ⁵⁵⁵ Στα θέματα που τέθηκαν προς συζήτηση περιλαμβάνονταν η μείωση της φτώχειας, η εξάπλωση και αξιοποίηση αποδοτικών πηγών ενέργειας, η προστασία της βιοποικιλότητας, η παροχή καθαρού νερού, η προστασία των οικοσυστημάτων και των υδάτινων πόρων, η αναστροφή της υποβάθμισης των φυσικών πόρων, ⁵⁵⁶ η μείωση των επιβλαβών επιπτώσεων των χημικών ουσιών στην ανθρώπινη υγεία και η μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης. ⁵⁵⁷ Παράλληλα, συζητήθηκαν θέματα όπως αυτό της βιώσιμης ανάπτυξης στην Αφρική

⁵⁴⁹ Στο ίδιο.

⁵⁵⁰ Στο ίδιο.

⁵⁵¹ Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή-Παγκόσμια σύνοδος κορυφής των ηγετών, Γλασκόβη, 1^η Νοεμβρίου 2021, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.consilium.europa.eu/el/meetings/international-summit/2021/11/01/>

⁵⁵² Στο ίδιο.

⁵⁵³ Στο ίδιο.

⁵⁵⁴ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 60-61.

⁵⁵⁵ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX:52003DC0829>

⁵⁵⁶ Στο ίδιο.

⁵⁵⁷ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 61.

και η χρηματοδότηση των σχετικών δράσεων από τις πλούσιες χώρες, καθώς διαπιστώθηκε ότι τα προβλήματα της φτώχειας των τριτοκοσμικών χωρών και της καταστροφής του περιβάλλοντος είναι αλληλένδετα.⁵⁵⁸

Στο Ρίο ντε Τζανέιρο το 2012 πραγματοποιήθηκε άλλη μια Διάσκεψη Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη.⁵⁵⁹ Η Διάσκεψη αυτή είναι γνωστή ως «Διάσκεψη Κορυφής Rio +20» από το γεγονός ότι πέρασαν 20 έτη από τη Διάσκεψη Κορυφής για το περιβάλλον που έγινε στην ίδια πόλη το 1992.⁵⁶⁰ Ως προς τα ζητήματα που απασχόλησαν τη Διάσκεψη αναφέρονται ενδεικτικά τα εξής: η βιωσιμότητα ως προς το κλίμα, την παραγωγή, τη γεωργία και την κατανάλωση, η στροφή προς την καθαρή ενέργεια, η προστασία της βιοποικιλότητας, η εξασφάλιση πόσιμου ύδατος, η διασφάλιση της ποιότητας των θαλασσών και των ωκεανών και των δασών, καθώς και η περιβαλλοντική δικαιοσύνη για τους φτωχούς πληθυσμούς.⁵⁶¹ Το κείμενο που τελικά υιοθετήθηκε δεν περιείχε δεσμευτικές διατάξεις, συγκεκριμένους στόχους και χρονοδιαγράμματα, αλλά στο μεγαλύτερο μέρος του περιείχε διακηρυκτικού χαρακτήρα.⁵⁶² Όπως υπογραμμίζει ο Παπανεοφύτου: «το χάσμα στην κατανομή του πλούτου και οι τελείως διαφορετικές προτεραιότητες ανάμεσα στα πλούσια και τα φτωχά κράτη εκμηδένισαν την όποια αξιοπιστία τον στόχων που συμφωνήθηκαν».⁵⁶³

Η ΕΣΔΑ δεν περιλαμβάνει επί του παρόντος κάποιο άρθρο, στο οποίο να κατοχυρώνεται ένα ανθρώπινο δικαίωμα στο περιβάλλον με συνέπεια την έμμεση μόνο αναγνώρισή του είτε με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (προστασία της ιδιωτικής ζωής), έτσι όπως το ερμηνεύει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,⁵⁶⁴ είτε μέσω των προβλεπόμενων στη Σύμβαση του Άαρχους⁵⁶⁵ και την οικεία Ευρωπαϊκή

⁵⁵⁸ Στο ίδιο.

⁵⁵⁹ Στο ίδιο.

⁵⁶⁰ Στο ίδιο.

⁵⁶¹ Στο ίδιο, σ. 62.

⁵⁶² Στο ίδιο.

⁵⁶³ Στο ίδιο, σ. 62-63.

⁵⁶⁴ Π. Ι. Παπανικολάου, ό.π., σ. 316.

⁵⁶⁵ Η Σύμβαση του Aarhus αποτελεί εμβληματικό νομικό μέσο για την περιβαλλοντική δημοκρατία. Με τη διεθνή σύμβαση που υπογράφηκε στις 25 Ιουνίου 1998 στην πόλη Άαρχους της Δανίας κατοχυρώνονται συγκεκριμένα δικαιώματα στον τομέα του περιβάλλοντος και, ειδικότερα, τα δικαιώματα: α) της πρόσβασης σε πληροφορίες για θέματα περιβάλλοντος, τις οποίες κατέχουν οι δημόσιες αρχές, β) της συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων που αφορούν τα θέματα αυτά, και γ) της δικαστικής προστασίας σε περίπτωση παραβίασης των παραπάνω δύο δικαιωμάτων. Βλ. περυσότερα: Κ. Μενουδάκος, «Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ», 13.11.2007, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://nomosphysis.org.gr/11128/i-sumbasi-tou-aarxous-kai-i-nomologia-tou-sumboulou-epikrateias-gia-tin-pli-roforisi-kai-summetoxi-ton-politon-noembrios-2007/>

Οδηγία⁵⁶⁶ Δικαιωμάτων πληροφόρησης των πολιτών και πρόσβασής τους στις περιβαλλοντικές διαβουλεύσεις και τη δικαιοσύνη.⁵⁶⁷

1.3 Ευρωπαϊκή Ένωση και προστασία περιβάλλοντος

1.3.1 Πρωτογενές δίκαιο

Το ενδιαφέρον της Ε.Ε. για την προστασία του Περιβάλλοντος άρχισε να ενεργοποιείται τη δεκαετία του 1970 και συγκεκριμένα το 1972, στη σύνοδο κορυφής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπου εκδηλώθηκε επίσημα για πρώτη φορά, γενικά και αφηρημένα, η πρόθεση της Κοινότητας να λάβει μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος.⁵⁶⁸

Με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη το 1986 προστέθηκαν τα άρθρα 130Π έως 130Σ (υπό τον τίτλο «Περιβάλλον») στην ιδρυτική περί Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας Συνθήκη.⁵⁶⁹ Στα προαναφερθέντα άρθρα αναγνωρίστηκε ρητά, για πρώτη φορά μέχρι τότε, η αρμοδιότητα της Κοινότητας να λάβει υποχρεωτικά (τόσο για την Κοινότητα όσο και για τα κράτη-μέλη) μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος.⁵⁷⁰ Τα άρθρα αυτά προέβλεπαν επίσης τις θεμελιώδεις αρχές πάνω στις οποίες θα στηριζόταν η κοινοτική περιβαλλοντική δράση.⁵⁷¹ Οι θεμελιώδεις αυτές αρχές ήταν (και είναι): η αρχή της πρόληψης, της επανόρθωσης, κατά προτεραιότητα στην πηγή, των προσβολών κατά του περιβάλλοντος, η αρχή της επικουρικότητας και η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».⁵⁷² Οι στόχοι που συμφωνήθηκαν στην Πράξη αφορούσαν την προστασία του περιβάλλοντος, την προστασία της ανθρώπινης υγείας, την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων και την οικονομική ανάπτυξη.⁵⁷³

Η Διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Δουβλίνο το 1990 σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, πέραν της παραδοχής της αναποτελεσματικότητας

⁵⁶⁶ Κανονισμός 1367/2006 «Για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της σύμβασης του Århus σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα». Βλ. περισσότερα: Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός 1367/2006 «Για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της σύμβασης του Århus σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 25.09.2006, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32006R1367>

⁵⁶⁷ Π. Ι. Παπανικολάου, *ό.π.*, σ. 316.

⁵⁶⁸ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 64.

⁵⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 65.

⁵⁷⁰ Στο ίδιο.

⁵⁷¹ Στο ίδιο.

⁵⁷² Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Τελευταία προβολή: 28.05.2022, Διαθέσιμη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EL>

⁵⁷³ Στο ίδιο.

της ως τότε ασκούμενης περιβαλλοντικής πολιτικής, αποτέλεσε την αρχή των καινοτομιών, ιδιαίτερα στον τομέα του περιβάλλοντος, που εισήχθησαν με την αναθεώρηση της Συνθήκης ΕΟΚ από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ.⁵⁷⁴

Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), τα άρθρα 130Ρ, 130Σ και 130Τ προβλέπουν διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας, ενώ ταυτόχρονα η προστασία του περιβάλλοντος εντάσσεται για πρώτη φορά ρητά στις αρχές και στους σκοπούς της Κοινότητας (άρθρα 2 και 3 της Συνθήκης).⁵⁷⁵ Συγκεκριμένα, στο άρθρο 130Ρ προβλέπεται ότι η πολιτική της Κοινότητας επιδιώκει: *«τη διατήρηση, την προστασία και τη βελτίωση της ποιότητας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, την προστασία της υγείας των ανθρώπων, τη συνετή και ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων και την προώθηση, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων προσβολών του περιβάλλοντος»*.⁵⁷⁶ Επιπλέον, γίνεται σαφές μέσα στο κείμενο της Συνθήκης ότι η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασίζεται στις προαναφερθείσες θεμελιώδεις αρχές: την αρχή της προφύλαξης και της πρόληψης, της επανόρθωσης των περιβαλλοντικών καταστροφών καθώς και στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».⁵⁷⁷

Στο πλαίσιο της Συνθήκης του Άμστερνταμ το 1997, στα άρθρα 174 έως 176, καθορίζεται η πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος.⁵⁷⁸ Συγκεκριμένα, στο άρθρο 174, αναφέρονται οι στόχοι της κοινοτικής πολιτικής για το περιβάλλον καθώς και οι αρχές στις οποίες στηρίζεται η συγκεκριμένη πολιτική.⁵⁷⁹

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η Σύμβαση της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Στρασβούργο το 1998 για την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου.⁵⁸⁰ Στη συγκεκριμένη σύμβαση προβλεπόταν για πρώτη φορά το αξιόποινο για πράξεις που βλάπτουν ή είναι πιθανό να βλάψουν το περιβάλλον.⁵⁸¹ Όπως υπογραμμίζει ο Παπανεοφύτου: «θα μπορούσε μάλιστα να χαρακτηριστεί ως η Σύμβαση-σημείο αναφοράς για τη δημιουργία και

⁵⁷⁴ Α. Παπανεοφύτου, σ. 65.

⁵⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 66.

⁵⁷⁶ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)/Συνθήκη του Μάαστριχτ, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>

⁵⁷⁷ Στο ίδιο.

⁵⁷⁸ Α. Παπανεοφύτου, σ. 67.

⁵⁷⁹ Στο ίδιο.

⁵⁸⁰ Στο ίδιο.

⁵⁸¹ Στο ίδιο, σ. 67-68.

ανάπτυξη του περιβαλλοντικού ποινικού δικαίου». ⁵⁸² Στα άρθρα 2 και 3 της Σύμβασης δίνονται κατευθυντήριες γραμμές για την εθνική νομοθεσία των συμβαλλομένων κρατών ως προς τις πράξεις ή τις παραλείψεις που αποτελούν σοβαρές περιβαλλοντικές προσβολές, είτε τελούνται εκ προθέσεως (στις περιπτώσεις του άρθρου 2 -συχνότερα με τη μορφή του ενδεχόμενου δόλου) είτε εξ αμελείας (στις περιπτώσεις του άρθρου 3) και πρέπει να αποτελέσουν ποινικά αδικήματα. ⁵⁸³ Στο άρθρο 9 προβλέπεται η ποινική ευθύνη νομικών προσώπων, ενώ τέλος στο άρθρο 11 ρυθμίζονται ζητήματα παράστασης πολιτικής αγωγής στις ποινικές διαδικασίες για περιβαλλοντικές παραβάσεις που προβλέπονται στη Σύμβαση. ⁵⁸⁴

1.3.2 Παράγωγο Δίκαιο

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει να παρουσιάσει μεγάλο σώμα νομοθετημάτων σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, το οποίο διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό το εθνικό δίκαιο των κρατών-μελών. ⁵⁸⁵ Καλύπτει το σύνολο σχεδόν των δραστηριοτήτων που αποτελούν περιβαλλοντικές προσβολές και αριθμεί περισσότερες από 400 Κανονιστικές Πράξεις, οι οποίες έχουν την μορφή Κανονισμών, Οδηγιών ή Αποφάσεων. ⁵⁸⁶ Οι Πράξεις αυτές ανανεώνονται συνεχώς και αντικαθίστανται από νεότερες, γιατί υπάρχει ανάγκη προσαρμογής τους στα νέα επιστημονικά δεδομένα και στις νέες τεχνολογίες και γιατί εντείνονται οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι. ⁵⁸⁷ Οι Οδηγίες καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος του θεσμικού πλαισίου του περιβαλλοντικού δικαίου της Ένωσης. ⁵⁸⁸

Για την παρουσίαση των Οδηγιών στην παρούσα εργασία, θα ακολουθηθεί η ομαδοποίηση που έχει χρησιμοποιήσει ο Παπανεοφύτου στο βιβλίο του. Συγκεκριμένα, ανά τομέα περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος, οι Οδηγίες θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερις βασικές κατηγορίες: Οδηγίες που αφορούν: α) την αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, β) την αντιμετώπιση της ρύπανσης των υδάτων γ) το ζήτημα της διαχείρισης στερεών και υγρών αποβλήτων και δ) την προστασία της φύσης και της βιοποικιλότητας. ⁵⁸⁹

⁵⁸² Στο ίδιο, σ. 68.

⁵⁸³ Στο ίδιο.

⁵⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 70.

⁵⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 78.

⁵⁸⁶ Στο ίδιο.

⁵⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 78-79.

⁵⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 79.

⁵⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 79.

1.3.2.1 Οδηγίες για την ατμοσφαιρική ρύπανση

Η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ατμοσφαιρική ρύπανση περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό Κανονισμών, Οδηγιών και Αποφάσεων,⁵⁹⁰ γι' αυτό και στην παρούσα εργασία θα παρουσιαστούν ενδεικτικά κάποιες από αυτές. Λόγω του όγκου των νομοθετημάτων σχετικά με την αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, οι Οδηγίες ομαδοποιούνται ως εξής: α) εκπομπές συγκεκριμένων ρύπων β) εκπομπές από εγκαταστάσεις γ) εκπομπές από τα αυτοκίνητα οχήματα και εκπομπές από τα καύσιμα και δ) εκπομπές ρύπων κατά την παραγωγή ενέργειας.⁵⁹¹

Όσον αφορά στις εκπομπές συγκεκριμένων ρύπων, εκδόθηκε αρχικά η Οδηγία-Πλαίσιο 96/62/EK «Για την εκτίμηση και τη διαχείριση της ποιότητας του αέρα του περιβάλλοντος».⁵⁹² Στη βάση της Οδηγίας-Πλαίσιο 96/62/EK εκδόθηκαν οι ακόλουθες οδηγίες:⁵⁹³ Η Οδηγία 99/30/EK «Σχετικά με τις οριακές τιμές διοξειδίου του θείου, διοξειδίου του αζώτου και οξειδίων του αζώτου, σωματιδίων και μολυβδου στον αέρα του περιβάλλοντος», η Οδηγία 2000/69/EK «Για οριακές τιμές βενζολίου και μονοξειδίου του άνθρακα στον αέρα του περιβάλλοντος», η Οδηγία 2002/3/EK «Σχετικά με το όζον στον ατμοσφαιρικό αέρα», η Οδηγία 2004/107/EK «Σχετικά με το αρσενικό, το κάδμιο, τον υδράργυρο, το νικέλιο και τους πολυκυκλικούς αρωματικούς υδρογονάνθρακες στον ατμοσφαιρικό αέρα»⁵⁹⁴ και η Οδηγία 2001/81/EK «Σχετικά με τα εθνικά ανώτατα όρια εκπομπών για ορισμένους ατμοσφαιρικούς ρύπους».⁵⁹⁵ Στην Οδηγία-πλαίσιο 2008/50/EK «Για την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα και καθαρότερο αέρα για την Ευρώπη» (όπως και αυτή τροποποιήθηκε μεταγενέστερα με την Οδηγία 2015/1480) ενσωματώθηκε σχεδόν όλη η ισχύουσα νομοθεσία για την ατμοσφαιρική ρύπανση που αφορά την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα.⁵⁹⁶ Η νέα Οδηγία ενοποιεί την Οδηγία-πλαίσιο 96/62/EK και τις Οδηγίες 99/30/EK, 2000/69/EK, 2002/3/EK και την Απόφαση 1997/101/EK «Για την καθιέρωση διαδικασίας για την αμοιβαία ανταλλαγή πληροφοριών και δεδομένων που προέρχονται από τα δίκτυα και

⁵⁹⁰ Στο ίδιο.

⁵⁹¹ Στο ίδιο, σ. 82.

⁵⁹² Στο ίδιο.

⁵⁹³ Στο ίδιο.

⁵⁹⁴ Η Οδηγία τροποποιήθηκε μεταγενέστερα με την Οδηγία 2015/1480 «Για την τροποποίηση ορισμένων παραρτημάτων των οδηγιών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 2004/107/EK και 2008/50/EK», οι οποίες ορίζουν τους κανόνες σχετικά με τις μεθόδους αναφοράς, την επικύρωση των δεδομένων και την τοποθεσία των σημείων δειγματοληψίας για την εκτίμηση της ποιότητας του ατμοσφαιρικού αέρα».

⁵⁹⁵ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 82, 83, 84, 85.

⁵⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 85.

τους μεμονωμένους σταθμούς μέτρησης της ρύπανσης του αέρα του περιβάλλοντος στα κράτη μέλη».⁵⁹⁷ Η νέα αυτή Οδηγία-Πλαίσιο προέκυψε από την ανάγκη να εφαρμοστεί μια συνεκτική πολιτική για όλους τους επιβλαβείς για το περιβάλλον και την ανθρώπινη υγεία ρύπους στην ατμόσφαιρα, αντί της μέχρι τότε αποσπασματικής αντιμετώπισης με επιμέρους Οδηγίες για συγκεκριμένα είδη ρύπων.⁵⁹⁸

Όσον αφορά στις εκπομπές από εγκαταστάσεις, αναφέρονται ενδεικτικά η Οδηγία 2010/75/ΕΕ «Περί βιομηχανικών εκπομπών (ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχος της ρύπανσης)».⁵⁹⁹ Με την Οδηγία αυτή αναθεωρούνται, αναδιατυπώνονται και ενοποιούνται 7 Οδηγίες.⁶⁰⁰ Προβλέπει κανόνες σχετικά με την ολοκληρωμένη πρόληψη και τον έλεγχο της ρύπανσης που προκαλούν οι βιομηχανικές δραστηριότητες σε όλα τα κράτη-μέλη και δημιουργεί ένα νέο αυστηρό και εξειδικευμένο θεσμικό πλαίσιο για την αδειοδότηση βιομηχανικών εγκαταστάσεων που δύνανται να προκαλέσουν σοβαρή ρύπανση στο περιβάλλον.⁶⁰¹ Με την Οδηγία 2012/18/ΕΕ «Για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια κατάργηση της Οδηγίας 96/82/ΕΚ» θεσπίζονται κανόνες που αποσκοπούν τόσο στην πρόληψη των ατυχημάτων μεγάλης έκτασης, τα οποία σχετίζονται με επικίνδυνες ουσίες, όσο και στον περιορισμό των συνεπειών τους στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον.⁶⁰²

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εκδώσει δεκάδες Οδηγιών που ρυθμίζουν τις εκπομπές καυσαερίων από πετρελαιοκινητήρες και βενζινοκινητήρες αυτοκινήτων οχημάτων από το 1970 και έπειτα.⁶⁰³ Γι' αυτό και θα αναφερθούν οι πιο πρόσφατες. Συγκεκριμένα, η Οδηγία 2009/33/ΕΚ «Σχετικά με την προώθηση καθαρών και ενεργειακάς αποδοτικών οχημάτων οδικών μεταφορών»⁶⁰⁴ (όπως αυτή τροποποιήθηκε από την Οδηγία 2019/1161 «Για την τροποποίηση της Οδηγίας 2009/33/ΕΚ σχετικά με την προώθηση καθαρών και ενεργειακάς αποδοτικών οχημάτων οδικών μεταφορών»), η οποία αφορά οχήματα που παράγονται σε μεγάλες ποσότητες

⁵⁹⁷ Στο ίδιο.

⁵⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 86.

⁵⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 88.

⁶⁰⁰ Στο ίδιο.

⁶⁰¹ Στο ίδιο.

⁶⁰² Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Οδηγία 2012/18/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «Για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια την κατάργηση της οδηγίας 96/82/ΕΚ του Συμβουλίου», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0018&from=ES>

⁶⁰³ Α. Παπανεοφύτου, σ. 89.

⁶⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 90.

(επιβατικά αυτοκίνητα, λεωφορεία, φορτηγά),⁶⁰⁵ η Οδηγία 2014/94/ΕΕ «Για την ανάπτυξη υποδομών εναλλακτικών καυσίμων»,⁶⁰⁶ καθώς και ο Κανονισμός 2019/631 «Σχετικά με τα πρότυπα επιδόσεων για τις εκπομπές CO₂ από τα καινούργια επιβατικά αυτοκίνητα και από τα καινούργια ελαφρά επαγγελματικά οχήματα και με την κατάργηση των Κανονισμών 443/2009 και 510/2011».⁶⁰⁷

Αναφορικά με τις εκπομπές ρύπων κατά την παραγωγή ενέργειας, η Ευρωπαϊκή Ένωση από το 2001 άρχισε να προωθεί τη χρήση Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας με σκοπό τον περιορισμό της ατμοσφαιρικής ρύπανσης που συνδέεται με τις παραδοσιακές πηγές ενέργειας.⁶⁰⁸ Για το σκοπό αυτό εκδόθηκαν αρκετές Οδηγίες.⁶⁰⁹ Από αυτές ξεχωρίζει η Οδηγία 2009/28/ΕΚ «Σχετικά με την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και την τροποποίηση και τη συνακόλουθη κατάργηση των οδηγιών 2001/77/ΕΚ και 2003/30/ΕΚ», η οποία προβλέπει μέτρα για τον έλεγχο της ευρωπαϊκής ενεργειακής κατανάλωσης, την αύξηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, την εξοικονόμηση ενέργειας αλλά και την αυξημένη ενεργειακή απόδοση.⁶¹⁰

1.3.2.2 Οδηγίες για την προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ήδη από το 1975, ξεκίνησε να λαμβάνει νομοθετικές πρωτοβουλίες για τον έλεγχο της ποιότητας των υδάτων και την αποτροπή της ρύπανσης τους.⁶¹¹ Βασικό νομοθέτημα της Ένωσης στον τομέα της προστασίας του υδάτινου περιβάλλοντος είναι η Οδηγία-Πλαίσιο 2000/60/ΕΚ «Για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων».⁶¹² Με την Οδηγία-Πλαίσιο δημιουργείται ένα ολοκληρωμένο «πλαίσιο για την προστασία των εσωτερικών επιφανειακών, των μεταβατικών, των παράκτιων και των υπόγειων υδάτων».⁶¹³ Βασικός της στόχος είναι η πρόληψη και η μείωση της ρύπανσης, η

⁶⁰⁵ Στο ίδιο.

⁶⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 91.

⁶⁰⁷ Ευρωπαϊκή Ένωση, «Κανονισμός 2019/631», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 25.04.2019, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0631>

⁶⁰⁸ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 91.

⁶⁰⁹ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 91.

⁶¹⁰ Στο ίδιο, σ. 92.

⁶¹¹ Στο ίδιο, σ. 93.

⁶¹² Στο ίδιο, σ. 94.

⁶¹³ K. Kurrer, «Προστασία και διαχείριση των υδάτων», Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο-Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Οκτώβριος 2021, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/74/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%85%CE%B4%CE%B1%CF%84%CF%89%CE%BD>

προώθηση της βιώσιμης χρήσης του νερού, η προστασία και η βελτίωση του υδάτινου περιβάλλοντος, καθώς και η άμβλυνση των επιπτώσεων των πλημμυρών και της ξηρασίας.⁶¹⁴ Ο απώτερος σκοπός της Οδηγίας-Πλαίσιο είναι η διατήρηση της καλής περιβαλλοντικής κατάστασης των υδάτων στο σύνολό τους.⁶¹⁵

Η Οδηγία-Πλαίσιο για τα ύδατα συμπληρώνεται και από περαιτέρω Οδηγίες, όπως η Οδηγία 2006/118/EK «Σχετικά με την προστασία των υπόγειων υδάτων από τη ρύπανση και την υποβάθμιση, η Οδηγία 2020/2184 «Σχετικά με την ποιότητα του νερού ανθρώπινης κατανάλωσης, η Οδηγία 2006/7/EK «Σχετικά με τη διαχείριση της ποιότητας των υδάτων κολύμβησης και την κατάργηση της οδηγίας 76/160/ΕΟΚ», η Οδηγία 91/676/ΕΟΚ «Για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση γεωργικής προέλευσης, η Οδηγία 91/271/ΕΟΚ «Για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων», η Οδηγία 2008/105/EK «Σχετικά με πρότυπα ποιότητας περιβάλλοντος στον τομέα της πολιτικής των υδάτων καθώς και σχετικά με την τροποποίηση και τη συνακόλουθη κατάργηση των οδηγιών του Συμβουλίου 82/176/ΕΟΚ, 83/513/ΕΟΚ, 84/156/ΕΟΚ, 84/491/ΕΟΚ και 86/280/ΕΟΚ και την τροποποίηση της οδηγίας 2000/60/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου» και η Οδηγία 2007/60/EK «Για την αξιολόγηση και τη διαχείριση των κινδύνων πλημμύρας».⁶¹⁶

Σχετικά με τη ρύπανση που προκαλεί η έκχυση επικίνδυνων ουσιών στο υδάτινο περιβάλλον ειδικής αναφοράς αξίζει η Οδηγία 2006/11/EK «Για τη ρύπανση που προκαλείται από ορισμένες επικίνδυνες ουσίες που εκχέονται στο υδάτινο περιβάλλον της Κοινότητας».⁶¹⁷ Αναφέρεται επίσης και η Οδηγία 2008/56/EK «Περί πλαισίου κοινοτικής δράσης στο πεδίο της πολιτικής για το θαλάσσιο περιβάλλον». Πρόκειται για Οδηγία-Πλαίσιο που αφορά τη θαλάσσια στρατηγική.⁶¹⁸ Βασικοί στόχοι της Οδηγίας αυτής είναι η προστασία και η διατήρηση του θαλάσσιου περιβάλλοντος, η πρόληψη της υποβάθμισής του και, όπου είναι εφικτό, η αποκατάστασή των βλαβών που αυτό έχει υποστεί.⁶¹⁹

1.3.2.3 Οδηγίες για τη διαχείριση των αποβλήτων

Βασικό νομοθέτημα για την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της διαχείρισης αποβλήτων είναι η Οδηγία-Πλαίσιο 2008/98/EK «Για τα απόβλητα και την

⁶¹⁴ Στο ίδιο.

⁶¹⁵ Στο ίδιο.

⁶¹⁶ Στο ίδιο.

⁶¹⁷ Στο ίδιο, σ. 95.

⁶¹⁸ Στο ίδιο, σ. 96

⁶¹⁹ Στο ίδιο.

κατάργηση ορισμένων οδηγιών», με την οποία ενοποιήθηκε και εκσυγχρονίστηκε η μέχρι τότε υφιστάμενη σχετική νομοθεσία.⁶²⁰ Η Οδηγία καθορίζει το νομικό πλαίσιο διαχείρισης (όπως απόρριψη, μεταφορά, ανακύκλωση, επεξεργασία) των αποβλήτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση με απώτερο σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας από επικίνδυνα απόβλητα.⁶²¹ Η Οδηγία-Πλαίσιο τροποποιήθηκε στη συνέχεια με την Οδηγία 2018/851 «Για την τροποποίηση της οδηγίας 2008/98/EK για τα απόβλητα». Σημαντικές επίσης είναι η Οδηγία 91/689/ΕΟΚ «Για τα επικίνδυνα απόβλητα», όπως συμπληρώθηκε από την Οδηγία 94/31/ΕΟΚ και τον Κανονισμό 166/2006,⁶²² η Οδηγία 1999/31/EK «Περί υγειονομικής ταφής αποβλήτων», η Οδηγία 2000/76/EK «Για την αποτέφρωση αποβλήτων» και η Οδηγία 94/62/EK «Για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας».⁶²³

1.3.2.4 Οδηγίες για την προστασία της βιοποικιλότητας

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει να επιδείξει ένα μεγάλο αριθμό νομοθετημάτων για την προστασία της φύσης και της βιοποικιλότητας από τα τέλη της δεκαετίας του 1970.⁶²⁴ Με την Οδηγία 79/49/ΕΟΚ «Περί της διατηρήσεως των άγριων πτηνών», όπως κωδικοποιήθηκε στη συνέχεια από την Οδηγία 2009/147/EK «Περί της διατηρήσεως των άγριων πτηνών (κωδικοποιημένη έκδοση)», προβλέπεται η εφαρμογή αναγκαίων μέτρων για τη διατήρηση του πληθυσμού όλων των ειδών πτηνών που ζουν σε άγρια κατάσταση στο έδαφος των κρατών μελών.⁶²⁵ Προβλέπονται μέτρα γενικής προστασίας για όλα τα είδη πτηνών και μέτρα ειδικής προστασίας για ορισμένα είδη πτηνών, ενώ ρυθμίζονται επίσης θέματα κυνηγιού και εμπορίου συγκεκριμένων ειδών.⁶²⁶

Στη συνέχεια εκδόθηκε η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ «Για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας».⁶²⁷ Η Οδηγία προσδιορίζει είδη και τύπους ενδιαιτημάτων, καθορίζοντάς τα ως «φυσικούς οικοτόπους κοινοτικού ενδιαφέροντος» ενώ παράλληλα δίνει έμφαση στην κατάλληλη διατήρησή τους.⁶²⁸ Συμπληρώνει και παράλληλα επεκτείνει το μηχανισμό προστασίας της φύσης που είχε

⁶²⁰ Στο ίδιο, σ. 97.

⁶²¹ Στο ίδιο, σ. 97.

⁶²² Στο ίδιο, σ. 99.

⁶²³ Στο ίδιο, σ. 100, 101, 102.

⁶²⁴ Στο ίδιο, σ. 103.

⁶²⁵ Στο ίδιο.

⁶²⁶ Στο ίδιο.

⁶²⁷ Στο ίδιο, σ. 104.

⁶²⁸ Στο ίδιο, σ. 104.

τεθεί από την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ για τα άγρια πτηνά, τόσο σε σχέση με τα είδη όσο και με τις περιοχές που καλύπτει.⁶²⁹ Παράλληλα με την Οδηγία αυτή δημιουργείται ένα ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ειδικών ζωνών με την ονομασία «Natura 2000».⁶³⁰ Το δίκτυο αυτό προστατεύει και διασφαλίζει τη διατήρηση συγκεκριμένων φυσικών οικοτόπων, στους οποίους βρίσκουν καταφύγιο αρκετά είδη πτηνών.⁶³¹

Εκτός όμως από την προστασία των οικοτόπων, η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ προβλέπει μέτρα για την προστασία συγκριμένων ειδών φυτών και ζώων, ενώ ταυτόχρονα δίνει λύσεις σε ζητήματα, όπως αυτά που σχετίζονται με τα μέτρα τα οποία θα πρέπει να λαμβάνονται για τη διατήρηση της φύσης, για τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων και για τη χωρική ανάπτυξη.⁶³²

Με τον Κανονισμό 2021/783 «Για τη θέσπιση προγράμματος για το περιβάλλον και τη δράση για το Κλίμα (LIFE) και την κατάργηση του κανονισμού 1293/2013» θεσπίζεται ένα πρόγραμμα για το περιβάλλον και το κλίμα, το οποίο καλύπτει την περίοδο 2021-2027 (το «Πρόγραμμα LIFE»)⁶³³ Σύμφωνα με το άρθρο 3 του Κανονισμού, γενικός στόχος του προγράμματος είναι «να συμβάλει στη στροφή προς μια οικονομία βιώσιμη, κυκλική, ενεργειακά αποδοτική, βασισμένη στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, κλιματικά ουδέτερη και ανθεκτική στην κλιματική αλλαγή, προκειμένου να προστατεύσει, να αποκαταστήσει και να βελτιώσει την ποιότητα του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένων του αέρα, των υδάτων και του εδάφους, όπως και να ανακόψει και να αντιστρέψει την απώλεια βιοποικιλότητας και να αντιμετωπίσει την υποβάθμιση των οικοσυστημάτων, μεταξύ άλλων με την υποστήριξη της εφαρμογής και της διαχείρισης του δικτύου Natura 2000, συνεισφέροντας με αυτόν τον τρόπο στη βιώσιμη ανάπτυξη».⁶³⁴

1.3.2.5 Οι Οδηγίες 2004/35/ΕΚ & 2008/99/ΕΚ

Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ «Για την Περιβαλλοντική Ευθύνη» είναι ένα νομοθέτημα που θέτει ως στόχο τη δημιουργία κοινού πλαισίου για την περιβαλλοντική ευθύνη βάσει της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», με σκοπό την πρόληψη και την αποκατάσταση της

⁶²⁹ Στο ίδιο.

⁶³⁰ Στο ίδιο.

⁶³¹ Στο ίδιο.

⁶³² Στο ίδιο, σ. 105.

⁶³³ Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός 2021/783, «Για τη θέσπιση προγράμματος για το περιβάλλον και τη δράση για το Κλίμα (LIFE) και την κατάργηση του κανονισμού 1293/2013» Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 17.05.2021, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32021R0783>

⁶³⁴ Στο ίδιο.

περιβαλλοντικής ζημίας με εύλογο κόστος για την κοινωνία.⁶³⁵ Συνοπτικά, η Οδηγία αποσκοπεί στην πρόληψη και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών βλαβών – συγκεκριμένα ζημίες σε ενδιαιτήματα και είδη που προστατεύονται από την κοινοτική νομοθεσία, ζημίες στους υδάτινους πόρους και μόλυνση της γης που αποτελεί απειλή για την ανθρώπινη υγεία.⁶³⁶ Οι άξονες, στους οποίους βασίζεται η Οδηγία είναι: η τήρηση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», το προβάδισμα στην πρόληψη και την ανόρθωση της περιβαλλοντικής ζημίας αντί της επιβολής ποινών και η δυνατότητα των περιβαλλοντικών μη κυβερνητικών οργανώσεων να υποβάλλουν καταγγελίες.⁶³⁷ Η αναβάθμιση του ρόλου των μη κυβερνητικών οργανώσεων αποτελεί επίσης σημαντική καινοτομία της Οδηγίας.⁶³⁸ Οι ιδιώτες, αλλά κυρίως οι μη κυβερνητικές οργανώσεις μπορούν να κινήσουν τον μηχανισμό της περιβαλλοντικής προστασίας *ex parte* του περιβάλλοντος.⁶³⁹ Έτσι, τα προαναφερόμενα υποκείμενα έχουν δικαίωμα πληροφόρησης, συμμετοχής και πρόσβασης στις διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες.⁶⁴⁰ Το σύστημα περιβαλλοντικής προστασίας που θεσμοθετείται αναβαθμίζει το ρόλο του κράτους (προβλέπεται η ίδρυση μιας εθνικής αρχής αρμόδιας για την εξέταση των καταγγελιών και την ανάληψη δράσης όπου εντοπίζεται παράνομη υποβάθμιση του περιβάλλοντος) και ταυτόχρονα προωθεί τη ανάπτυξη μέσων και αγορών χρηματοοικονομικής ασφάλειας για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών που προκύπτουν από περιβαλλοντικές ζημίες.⁶⁴¹

Η Οδηγία 2008/99/ΕΚ «Σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου» στοχεύει στην καταπολέμηση των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος με βασικό όπλο το ποινικό δίκαιο.⁶⁴² Ήδη από το προοίμιό της, η Οδηγία υποχρεώνει τα κράτη-μέλη να θεσπίσουν ποινικές κυρώσεις στην εθνική τους νομοθεσία για σοβαρές παραβάσεις διατάξεων του κοινοτικού δικαίου σχετικά με την

⁶³⁵ St. M. Mudge, «Environmental Forensics and the Importance of Source Identification», στο R. E. Hester & R. M. Harrison, *Environmental Forensics: Issues in Environmental Science and Technology*, No. 6, Royal Society of Chemistry, Ιανουάριος 2008, σ. 5, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI: 10.1039/9781847558343-00001

⁶³⁶ Στο ίδιο.

⁶³⁷ Β. Μερτικοπούλου, «Η ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/ΕΚ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΖΗΜΙΑΣ», 20.02.2006, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://nomosphysis.org.gr/10605/i-odigia-200435ek-sxetika-me-tin-periballontiki-euthuni-oston-afora-tin-prolipsei-kai-tin-apokatastasi-periballontikis-zimias-septembrios-2006/>

⁶³⁸ Στο ίδιο.

⁶³⁹ Στο ίδιο.

⁶⁴⁰ Στο ίδιο.

⁶⁴¹ Στο ίδιο.

⁶⁴² Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 120.

προστασία του περιβάλλοντος.⁶⁴³ Στο άρθρο 3 τυποποιούνται μια σειρά συμπεριφορών που αποτελούν περιβαλλοντικά ποινικά αδικήματα.⁶⁴⁴ Η Οδηγία προβλέπει ελάχιστους κανόνες για τα κράτη-μέλη, γι' αυτό και τα κράτη-μέλη έχουν την ευχέρεια να αντιμετωπίζουν τις σοβαρές περιπτώσεις περιβαλλοντικών εγκλημάτων (βάσει της κοινοτικής νομοθεσίας) θεσπίζοντας ακόμη και αυστηρότερα μέτρα, αρκεί να επιτευχθεί η αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου.⁶⁴⁵ Η Οδηγία δεν καθορίζει το είδος και το ύψος των ποινικών κυρώσεων δίνοντας έτσι τη δυνατότητα ευελιξίας στα κράτη-μέλη να προσδιορίσουν τα ίδια, με κριτήριο το νομικό σύστημα που ισχύει στο καθένα από αυτά, το είδος και το ύψος των ποινών που θα θεσπίσουν ώστε να ανταποκρίνονται στις επιταγές της Οδηγίας για αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές ποινικές κυρώσεις.⁶⁴⁶ Βέβαια αυτή η ευελιξία στον καθορισμό των ποινών δημιουργεί το πρόβλημα της διαφορετικής ποινικής μεταχείρισης των περιβαλλοντικών προσβολών μεταξύ των κρατών μελών που κατ' αποτέλεσμα μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές διαφορές από το ένα κράτος της Ε.Ε. όσον αφορά τις επιβαλλόμενες ποινές για τους παραβάτες και μάλιστα για τα ίδια περιβαλλοντικά αδικήματα με αποτέλεσμα την ανομοιόμορφη εφαρμογή της Οδηγίας.⁶⁴⁷

2. Περιβαλλοντικά εγκλήματα κατά την ελληνική νομοθεσία

2.1 Άρθρο 24 Συντάγματος

Το Σύνταγμα του 1975 συμπεριέλαβε για πρώτη φορά ρητές διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος, η οποία αναβαθμίστηκε με την αναθεώρησή του το 2001.⁶⁴⁸ Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 24§1: *«Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας»*.⁶⁴⁹

Ειδικότερα, η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αφορά «τα επιφανειακά και τα υπόγεια ύδατα, την ατμόσφαιρα, τη φύση και τα τοπία, ιδίως περιοχές με

⁶⁴³ Στο ίδιο.

⁶⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 121.

⁶⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 120.

⁶⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 123.

⁶⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 123-124.

⁶⁴⁸ Δ. Βασιλειάδης, Χ. Διβάνη, Θ. Κανελλοπούλου, Μ. Κουσκούνα & Α. Παπαπετρόπουλος, *Το Δίκαιο του Περιβάλλοντος Μέσα από τη νομολογία του ΣτΕ*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2021, σ. 11.

⁶⁴⁹ Σύνταγμα της Ελλάδας, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>

ιδιαίτερη βιολογική οικολογική αισθητική ή γεωμορφολογική αξία (περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, φυσικά πάρκα, εθνικά ή περιφερειακά πάρκα, ειδικές ζώνες διατήρησης κ.λπ.), τις ακτές των θαλασσών, τις όχθες των ποταμών και των λιμνών».⁶⁵⁰

Το άρθρο 24 εμπεριέχεται στην ενότητα του Συντάγματος για τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα. Βάσει της διατύπωσής του, η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί αφενός υποχρέωση του Κράτους και αφετέρου δικαίωμα του καθενός. Ορίζεται ρητά ότι το Κράτος υποχρεούται να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα για τη διαφύλαξη του περιβάλλοντος.⁶⁵¹ Ως ατομικό δικαίωμα, το δικαίωμα στο περιβάλλον εξασφαλίζει στους πολίτες την αξίωση κατά του κράτους για μη επέμβαση, καθώς και την αξίωση για τη θέσπιση νομοθετικών και διοικητικών ρυθμίσεων για την προστασία του περιβάλλοντος.⁶⁵² Αν το κράτος παραβιάσει την υποχρέωσή του για αποχή από επιβαρυντικές ενέργειες ή για λήψη προστατευτικών μέτρων για το περιβάλλον, το άτομο μπορεί να επιλέξει τη δικαστική οδό ώστε να ζητήσει την επανόρθωση της ζημίας/βλάβης από το κράτος.⁶⁵³ Το δικαίωμα στο περιβάλλον αποτελεί ταυτόχρονα και κοινωνικό δικαίωμα, καθώς έχει ως αντικείμενο τη σχέση του ανθρώπου με τον περιβάλλοντα χώρο αλλά και τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους σε σχέση με αυτόν το χώρο.⁶⁵⁴ Τέλος, ως πολιτικό δικαίωμα, το δικαίωμα στο περιβάλλον έχει την έννοια της συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, το δικαίωμα στο περιβάλλον μπορεί να αναλυθεί σε τρία επί μέρους δικαιώματα: στο δικαίωμα στην πληροφόρηση, στο δικαίωμα στη λήψη αποφάσεων και τέλος στο δικαίωμα στην άσκηση ενδίκων μέσων που κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην πληροφόρηση.⁶⁵⁵

2.2 Ο Ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος

Στην Ελλάδα δεν μπορεί να γίνει λόγος για κωδικοποιημένο ποινικό δίκαιο του περιβάλλοντος.⁶⁵⁶ Ο εθνικός νομοθέτης συνηθίζει να ενσωματώνει ευκαιριακά διατάξεις που προβλέπουν ποινικές κυρώσεις σε διάφορα περιβαλλοντικά νομοθετήματα με ελάχιστες εξαιρέσεις.⁶⁵⁷ Οι διατάξεις αυτές αφορούν κυρίως στην

⁶⁵⁰ Δ. Βασιλειάδης, Χ. Διβάνη, Θ. Κανελλοπούλου, Μ. Κουσκούνα & Α. Παπαπετρόπουλος, *ό.π.*, σ. 11.

⁶⁵¹ *Στο ίδιο*, σ. 12.

⁶⁵² *Στο ίδιο*, σ. 13.

⁶⁵³ *Στο ίδιο*.

⁶⁵⁴ *Στο ίδιο*.

⁶⁵⁵ *Στο ίδιο*.

⁶⁵⁶ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 129

⁶⁵⁷ *Στο ίδιο*.

εναρμόνιση του ελληνικού δικαίου με τις Ευρωπαϊκές Οδηγίες και τους Ευρωπαϊκούς Κανονισμούς για την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτό το ελληνικό περιβαλλοντικό δίκαιο που έχει δημιουργηθεί αποτελείται κυρίως από διατάξεις του διοικητικού δικαίου, καθώς το ποινικό δίκαιο έχει περιθωριακό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος.⁶⁵⁸ Η πρώτη μεγάλη αλλαγή που αναβάθμισε το ρόλο του ποινικού δικαίου στην εθνική περιβαλλοντική νομοθεσία επήλθε με το ν. 1650/1986 «Για την προστασία του περιβάλλοντος», κυρίως με τις ποινικές διατάξεις του άρθρου 28 του νόμου, και στη συνέχεια με τις διατάξεις του άρθρου 7 του ν. 4042/2012 «Ποινική προστασία του περιβάλλοντος-Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/98/EK-Ρύθμιση θεμάτων Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής» που τροποποίησε τις διατάξεις του άρθρου 28 του ν. 1650/1986.⁶⁵⁹

Έχει πλέον παγιωθεί τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία η αντίληψη ότι ο Ν. 1650/1986 αποτελεί τον θεμελιώδη νόμο για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος, οι διατάξεις του οποίου καλύπτουν κατά ένα μέρος και μάλιστα προς τη σωστή κατεύθυνση τα περισσότερα ουσιαστικά και δικονομικά ζητήματα ποινικής ευθύνης από περιβαλλοντικά εγκλήματα.⁶⁶⁰

Ο ν. 1650/1986 ρυθμίζει συνολικά την αστική, διοικητική και ποινική ευθύνη για τις περιβαλλοντικές παραβιάσεις.⁶⁶¹ Βασικός σκοπός του νομοθετήματος αυτού είναι «να προσφέρει ένα αποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος, ικανό να αντιμετωπίσει επιτυχώς τα οξυμένα οικολογικά προβλήματα του τόπου και να ανταποκριθεί στις αυξημένες κοινωνικές αξιώσεις άμεσης και δραστηκής παρέμβασης της πολιτείας στο κρίσιμο αυτό πεδίο, όπως άλλωστε επιβάλλει η επιταγή του άρθρου 24 του Συντάγματος».⁶⁶² Ο ν. 1650/1986 υπέστη πολλαπλές τροποποιήσεις εξαιτίας της υποχρέωσης της χώρας να ενσωματώσει τους Κανονισμούς και τις Οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος.⁶⁶³ Οι πιο σημαντικές τροποποιήσεις, από πλευράς ποινικού δικαίου, είναι οι τροποποιήσεις που επέφερε ο ν. 4042/2012, ο οποίος αντικατέστησε κατά το

⁶⁵⁸ Στο ίδιο.

⁶⁵⁹ Στο ίδιο.

⁶⁶⁰ Γ. Μπουρμάς, *Ποινική Προστασία Περιβάλλοντος-Ερμηνευτικές προσεγγίσεις & ειδικότεροι δογματικοί προβληματισμοί*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2020, σ. 9.

⁶⁶¹ Α. Παπανοφύτου, *ό.π.*, σ. 162.

⁶⁶² Στο ίδιο.

⁶⁶³ Στο ίδιο, σ. 163.

μεγαλύτερο μέρος τις ποινικές διατάξεις που προβλέπονται στο άρθρο 28 του ν. 1650/1986.⁶⁶⁴

Στην παρ. 1 του άρθρου 28 ορίζεται ότι: «Όποιος ασκεί δραστηριότητα ή επιχείρηση χωρίς την απαιτούμενη, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού, ή των κανονιστικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότηση του, άδεια ή έγκριση, ή υπερβαίνει τα όρια της άδειας ή της έγκρισης που του έχει χορηγηθεί και υποβαθμίζει το περιβάλλον, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο ετών ή και χρηματική ποινή 1000,00 έως 60000,00 ευρώ».⁶⁶⁵

Στη συγκεκριμένη διάταξη προβλέπεται χαμηλό πλαίσιο στερητικής της ελευθερίας ποινής (ανώτατο όριο 2 έτη φυλάκισης και κατώτατο όριο 10 μέρες βάσει του άρθρου 53 του Ποινικού Κώδικα), η οποία δεν φαίνεται να λειτουργεί ιδιαίτερα αποτρεπτικά. Ταυτόχρονα η απειλή επιβολής χρηματικής ποινής δεν φαίνεται να μπορεί να συνετίσει τον επιχειρηματία-δράστη, αφού όπως υπογραμμίζει ο Παπανεοφύτου: «η επιβάρυνση που υφίσταται είναι, συνήθως, πολύ μικρότερη από το κόστος που συνεπάγεται η κατασκευή πολυδάπανων εγκαταστάσεων για την προστασία του περιβάλλοντος ή η λήψη άλλων σχετικών μέτρων που απαιτεί ο νόμος».⁶⁶⁶

Στην αμέσως επομένη παράγραφο (παρ. 2) του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι «Όποιος προκαλεί ρύπανση ή υποβαθμίζει το περιβάλλον με πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κανονιστικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή του, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους ή και χρηματική ποινή 3.000,00 έως 60.000,00 ευρώ. Αν η πράξη του προηγούμενου εδαφίου τελέστηκε από αμέλεια, επιβάλλεται φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή και χρηματική ποινή. Αν οι αρνητικές επιπτώσεις της ρύπανσης ή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος είναι, με βάση το είδος ή την ποσότητα των ρύπων ή την έκταση ή τη σημασία της υποβάθμισης, περιορισμένες επιβάλλεται φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή και χρηματική ποινή».⁶⁶⁷

Οι πράξεις ή οι παραλείψεις που θεμελιώνουν το έγκλημα (ρύπανση και υποβάθμιση του περιβάλλοντος) δεν περιγράφονται ούτε εξειδικεύεται το περιεχόμενό του στην ανωτέρω διάταξη. Ο ορισμός του περιεχομένου τους γίνεται, όπως αναφέρεται στη διάταξη, με παραπομπή στις σχετικές διατάξεις του νόμου αυτού (βλ.

⁶⁶⁴ Στο ίδιο.

⁶⁶⁵ Ν. 1650/1986, ΦΕΚ Α' 160/16.10.1986, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.elinyae.gr/ethniki-nomothesia/n-16501986-fek-160a-16101986>

⁶⁶⁶ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 174.

⁶⁶⁷ Ν. 1650/1986, ό.π.

άρθρο 2 του νόμου) ή των κανονιστικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή του (διατάγματα, υπουργικές αποφάσεις) και προβλέπουν υποχρεώσεις με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος.⁶⁶⁸ Η παραβίαση των προβλεπόμενων από το νόμο υποχρεώσεων, οι οποίες προκαλούν αιτιωδώς τη ρύπανση ή την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, στοιχειοθετεί την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος.⁶⁶⁹ Βάσει της διατύπωσης της διάταξης, τυποποιούνται ως εγκλήματα τόσο οι πράξεις όσο και οι παραλείψεις του δράστη που προκαλούν ρύπανση ή υποβάθμιση του περιβάλλοντος.⁶⁷⁰

Στην παρ. 3 του ίδιου άρθρου προβλέπονται οι διακεκριμένες παραλλαγές του βασικού εγκλήματος. Συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις α' και β' (βλ. παρακάτω) προβλέπεται η βασική μορφή του εγκλήματος σε συνδυασμό με την επιδίωξη οικονομικού οφέλους δημιουργώντας διακεκριμένη και ιδιαιτέρως διακεκριμένη περίπτωση αντίστοιχα.⁶⁷¹

Ειδικότερα: «Αν η πράξη του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 2 του παρόντος άρθρου:

(α) τελέστηκε από υπαίτιο που σκόπευε να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλον οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών ή και χρηματική ποινή 20.000,00 έως 150.000,00 ευρώ,

(β) τελέστηκε με τον ανωτέρω σκοπό και το συνολικό οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος υπερβαίνει το ποσό των 73.000,00 ευρώ ή από υπαίτιο που διαπράττει εγκλήματα του παρόντος άρθρου κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια και το συνολικό οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος υπερβαίνει το ποσό των 15.000,00 ευρώ, επιβάλλεται κάθειρξη έως δέκα έτη ή και χρηματική ποινή 60.000,00 έως 250.000,00 ευρώ,

(γ) δημιούργησε, με βάση το είδος ή την ποσότητα των ρύπων ή την έκταση ή τη σημασία της υποβάθμισης, κίνδυνο σοβαρής ή ευρείας ρύπανσης ή υποβάθμισης ή σοβαρής ή ευρείας οικολογικής και περιβαλλοντικής διατάραξης ή καταστροφής, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών ή και χρηματική ποινή 20.000,00 έως 150.000,00 ευρώ,

(δ) δημιούργησε κίνδυνο θανάτου εμβρύου ή ανθρώπου ή εμφάνισης βαριάς σωματικής ή διανοητικής πάθησης σε νεογνό ή βαριάς σωματικής ή διανοητικής πάθησης ανθρώπου, επιβάλλεται κάθειρξη έως δέκα έτη ή και χρηματική ποινή 150.000,00 έως 500.000,00 ευρώ,

⁶⁶⁸ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 175.

⁶⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 175-176.

⁶⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 176.

⁶⁷¹ Στο ίδιο, σ. 178.

(ε) είχε ως επακόλουθο σοβαρή ή ευρεία ρύπανση ή υποβάθμιση ή σοβαρή ή ευρεία οικολογική και περιβαλλοντική διατάραξη ή καταστροφή, με βάση το είδος ή την ποσότητα των ρύπων ή την έκταση ή τη σημασία της υποβάθμισης ή το θάνατο εμβρύου ή ανθρώπου ή την εμφάνιση βαριάς σωματικής ή διανοητικής πάθησης σε νεογνό ή τη βαριά σωματική ή διανοητική πάθηση ανθρώπου, επιβάλλεται κάθειρξη ή και χρηματική ποινή 150.000,00 έως 500.000,00 ευρώ.

Αν οι πράξεις των στοιχείων γ', δ' και ε' της παραγράφου αυτής τελέστηκαν από αμέλεια, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους ή και χρηματική ποινή 60.000,00 έως 150.000,00 ευρώ».⁶⁷²

Προβληματική φαίνεται η χρήση του όρου «οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος» από το νομοθέτη, καθώς στον ελληνικό ποινικό κώδικα χρησιμοποιείται συνήθως ο όρος «περιουσιακό όφελος».⁶⁷³ Στην αιτιολογική έκθεση του νόμου δεν υπάρχει κάποια εξήγηση για την επιλογή του συγκεκριμένου όρου.⁶⁷⁴ Ο Παπανεοφύτου υποστηρίζει ότι: «η διατύπωση αυτή αποσκοπεί στο να τονίσει τον αποκλεισμό της εφαρμογής της επιβαρυντικής αυτής διάταξης σε περιπτώσεις που το επιδιωκόμενο όφελος δεν είναι υλικό αλλά μόνο ηθικό. Πέραν όμως αυτής της αιτιολόγησης θα πρέπει πάντως να γίνει αποδεκτό ότι το οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος ταυτίζεται με το περιουσιακό όφελος στο πλαίσιο της ερμηνείας που δίνεται στις σχετικές διατάξεις του ΠΚ».⁶⁷⁵

Σε σύγκριση με την προϊσχύσασα διάταξη της παρ. 3 (περ. δ) του άρθρου 28 (πριν δηλαδή την τροποποίηση από το ν. 4240/2012), η οποία αναφερόταν μόνο σε κίνδυνο θανάτου ανθρώπου, παρατηρείται ότι επεκτείνεται πλέον το αξιόποινο και στον κίνδυνο θανάτου εμβρύου, καθώς και στον κίνδυνο εμφάνισης βαριάς σωματικής ή διανοητικής πάθησης σε νεογνό, συνέπειες που στην προϊσχύσασα διάταξη δεν είχαν προβλεφθεί.⁶⁷⁶ Φαίνεται ότι ο νομοθέτης θέλει να καλύψει περιπτώσεις που η περιβαλλοντική βλάβη μπορεί λόγω της φύσης και της εκδήλωσής της να επηρεάσει με τέτοιο τρόπο σε μια έγκυο γυναίκα και επομένως στο έμβρυο, ώστε οι επιβλαβείς συνέπειες να γίνουν αντιληπτές μετά τη γέννηση του νεογνού που θα εμφανίζει κάποιας βαριάς μορφής σωματική ή διανοητική πάθηση.⁶⁷⁷

⁶⁷² Ν. 1650/1986, ό.π.

⁶⁷³ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 179.

⁶⁷⁴ Στο ίδιο.

⁶⁷⁵ Στο ίδιο.

⁶⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 181.

⁶⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 181-182.

Στην παρ. 5 του άρθρου 28 προβλέπεται η ποινική ευθύνη φυσικών προσώπων που κατέχουν ιθύνουσα θέση σε νομικά πρόσωπα. Συγκεκριμένα:

«5.1. Τα φυσικά πρόσωπα που κατέχουν ιθύνουσα θέση σε οποιοδήποτε νομικό πρόσωπο και ιδίως οι πρόεδροι διοικητικών συμβουλίων, οι εντεταλμένοι ή διευθύνοντες σύμβουλοι ανωνύμων εταιριών, οι διαχειριστές εταιριών περιορισμένης ευθύνης, ο πρόεδρος του διοικητικού και του εποπτικού συμβουλίου συνεταιρισμών, έχουν ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να εποπτεύουν και να ελέγχουν την τήρηση, από φυσικά πρόσωπα που τελούν υπό τις εντολές του, των διατάξεων του παρόντος νόμου και των κατ' εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων κανονιστικών πράξεων, που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος».

*«5.2. Το φυσικό πρόσωπο, το οποίο κατέχει ιθύνουσα θέση, τιμωρείται ως αυτουργός για κάθε πράξη ή παράλειψη, που προβλέπεται στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου αυτού και τελέστηκε κατά ή εξ αφορμής της δραστηριότητας ή επιχείρησης του νομικού προσώπου, εφόσον αυτή δεν αποτράπηκε λόγω της παράλειψής του, από πρόθεση ή από αμέλεια, να ασκήσει την προβλεπόμενη στην περίπτωση 5.1 εποπτεία ή έλεγχο, ανεξάρτητα από την τυχόν ποινική ή αστική ή διοικητική ευθύνη άλλου φυσικού προσώπου ή του ίδιου του νομικού προσώπου».*⁶⁷⁸

Με την ανωτέρω διάταξη επεκτείνεται η ιδιαίτερη νομική υποχρέωση τήρησης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας των υπόλογων φυσικών προσώπων στο πλαίσιο της δραστηριότητας νομικών προσώπων.⁶⁷⁹ Συγκεκριμένα, επεκτείνεται πλέον σε κάθε φυσικό πρόσωπο που κατέχει «ιθύνουσα θέση» σε νομικό πρόσωπο, εκτός από τα πρόσωπα που αναφέρονται ειδικώς στη διάταξη (πρόεδροι διοικητικών συμβουλίων, εντεταλμένοι ή διευθύνοντες σύμβουλοι ανωνύμων εταιριών, διαχειριστές εταιριών περιορισμένης ευθύνης, ο πρόεδρος του διοικητικού και του εποπτικού συμβουλίου συνεταιρισμών).⁶⁸⁰ Για την εννοιολόγηση του όρου «ιθύνουσα θέση», πρέπει να ανατρέξουμε στον ν. 4042/2012 και συγκεκριμένα στο άρθρο 6 παρ. 2,⁶⁸¹ σύμφωνα με την οποία ως ιθύνουσα θέση ορίζεται «η θέση που κατέχει φυσικό πρόσωπο σε οποιοδήποτε νομικό πρόσωπο όταν έχει εξουσία, ενεργώντας ατομικά ή ως μέλος οργάνου, είτε να το εκπροσωπεί είτε να λαμβάνει τις αποφάσεις για λογαριασμό του είτε

⁶⁷⁸ Ν. 1650/1986, ό.π.

⁶⁷⁹ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 186.

⁶⁸⁰ Στο ίδιο.

⁶⁸¹ Στο ίδιο, σ. 186-187.

να ασκεί έλεγχο εντός αυτού». ⁶⁸² Συνεπώς, η «ιθύνουσα θέση» μπορεί να αφορά και στα μεσαία στελέχη ενός νομικού προσώπου, εφόσον πρόκειται για πρόσωπα που τους έχει απονεμηθεί η αρμοδιότητα λήψης αποφάσεων για λογαριασμό του νομικού προσώπου ή άσκησης ελέγχου εντός αυτού (λ.χ. ο τεχνικός διευθυντής της επιχείρησης για την ορθή διαχείριση αποβλήτων). ⁶⁸³

Η επιλογή του νομοθέτη να προβλέψει νομική υποχρέωση για τα ανώτατα διευθυντικά στελέχη των νομικών προσώπων και η επιβολή ποινικών κυρώσεων σε περίπτωση παραβίαση αυτής της υποχρέωσης, εκτιμήθηκε, σύμφωνα με τον Παπανεοφύτου, ότι «αποτελεί θετικό βήμα στην κατεύθυνση της ποινικοποίησης της δράσης αυτών που ουσιαστικά ευθύνονται για τις σημερινές διαστάσεις των περιβαλλοντικών καταστροφών». ⁶⁸⁴

Παρ' όλ' αυτά, θα πρέπει να τονιστεί ότι δεν αρκεί η τεκμαιρόμενη από το νόμο ευθύνη των ιθυνόντων στελεχών των νομικών προσώπων, αλλά θα πρέπει να εξετάζεται σε κάθε περίπτωση το κατά πόσον αυτά τα πρόσωπα έχουν πράγματι την ευθύνη για την πρόκληση του αποτελέσματος (δηλαδή της ρύπανσης ή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος). ⁶⁸⁵ Μόνο έτσι, θα μπορέσουν να περιοριστούν οι περιπτώσεις προσώπων που έχουν κατ' επίφαση την ευθύνη λόγω της τυπικής ιδιότητάς τους. ⁶⁸⁶ Απαραίτητο είναι να ελέγχεται επίσης, στις περιπτώσεις τέλεσης του εγκλήματος διά παραλείψεως, το κατά πόσο η παράλειψη άσκησης ελέγχου ή εποπτείας του ιθύνοντος προσώπου συνδέεται αιτιωδώς με την πρόκληση του αποτελέσματος (δηλαδή της ρύπανσης ή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος). ⁶⁸⁷

Στις περ. 5.3., 5.4., 5.5. και 5.6. του άρθρου 28 του ν. 1650/ 1986 διατυπώνονται οι διατάξεις σχετικά με τις κυρώσεις κατά νομικών προσώπων. Ειδικότερα:

«5.3. Αν η πράξη ή παράλειψη, που προβλέπεται στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου αυτού ή οποιασδήποτε συμμετοχής σε αυτές, τελέσθηκαν προς όφελος νομικού προσώπου από φυσικό πρόσωπο το οποίο κατέχει ιθύνουσα θέση, πέραν της ποινικής ευθύνης του φυσικού προσώπου, επιβάλλεται και στο νομικό πρόσωπο, ανάλογα με το είδος και τη σοβαρότητα των επιπτώσεων στο περιβάλλον:

⁶⁸² Ν. 4042/2012, ΦΕΚ Α' 24/13.02.2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=d287edf7-2370-4624-aac4-628a2785a46d

⁶⁸³ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 187.

⁶⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 187.

⁶⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 188.

⁶⁸⁶ Στο ίδιο.

⁶⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 189.

(α) διοικητικό πρόστιμο μέχρι του τριπλασίου της αξίας του οφέλους που επιτεύχθηκε ή επιδιώχθηκε ή

(β) προσωρινή ή σε περίπτωση υποτροπής οριστική απαγόρευση άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας ή

(γ) πρόσκαιρος ή οριστικός αποκλεισμός από δημόσιες παροχές ή ενισχύσεις ή

(δ) η δημοσίευση με δαπάνες του, της αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης σε δύο ημερήσιες εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας ή συνδυασμός των ανωτέρω κυρώσεων».

«5.4. Οι ίδιες κυρώσεις επιβάλλονται στο νομικό πρόσωπο και στην περίπτωση που η παράλειψη άσκησης της προβλεπόμενης στην περίπτωση 5.1. εποπτείας ή ελέγχου από φυσικό πρόσωπο, που κατέχει ιθύνουσα θέση, κατέστησε δυνατή την τέλεση από φυσικά πρόσωπα που τελούν υπό τις εντολές του, των ποινικών αδικημάτων, που προβλέπονται στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου αυτού προς όφελος του νομικού προσώπου».

«5.5. Με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού καθορίζεται ο τρόπος, τα όργανα και η διαδικασία επιβολής των κυρώσεων της περίπτωσης 5.3., καθώς και κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή της».

«5.6. Το διοικητικό πρόστιμο που προβλέπεται στην υποπερίπτωση α' της περίπτωσης 5.3. αποτελεί έσοδο υπέρ του «Πράσινου Ταμείου» σύμφωνα με την περίπτωση ε' της παραγράφου 1 του άρθρου 3 του ν. 3889/2010 (Α' 182)».⁶⁸⁸

Στη συνέχεια, στην παρ. 6. του άρθρου 28, προβλέπεται η μείωση ή η απαλλαγή από τις προβλεπόμενες ποινές. Συγκεκριμένα:

«6. Αν ο δράστης των παραβάσεων που προβλέπονται στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου αυτού περιορίσει ο ίδιος ή (αν) τρίτος που ενεργεί κατ' εντολή ή για λογαριασμό του συντελέσει, με έγκαιρη αναγγελία προς την αρχή, αποτελεσματικά στην ουσιώδη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων της ρύπανσης ή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, που προκάλεσε η πράξη ή η παράλειψη του, το δικαστήριο μπορεί να του επιβάλει ποινή μειωμένη, σύμφωνα με το άρθρο 83 του Ποινικού Κώδικα ή να τον απαλλάξει από κάθε ποινή».⁶⁸⁹

Το σκεπτικό πίσω από αυτή τη διάταξη είναι ότι προέχει η επανόρθωση των περιβαλλοντικών προσβολών, η οποία μπορεί να έχει καλύτερα αποτελέσματα όταν η

⁶⁸⁸ Ν. 1650/1986, ό.π.

⁶⁸⁹ Στο ίδιο.

παρέμβαση είναι άμεση.⁶⁹⁰ Το αν και κατά πόσον η ενέργεια του δράστη είχε πραγματικά αποτέλεσμα ως προς τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων της περιβαλλοντικής ρύπανσης ή υποβάθμισης υπόκειται στην κρίση του αρμόδιου δικαστηρίου.⁶⁹¹ Επιπλέον, είναι απαραίτητο να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της πράξης ή της άμεσης αναγγελίας του δράστη και του πραγματικού περιορισμού των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων για να μπορεί να εφαρμοστεί η ανωτέρω διάταξη.⁶⁹²

Με τη διάταξη της παρ. 7 του άρθρου 28 εισάγεται μια καινοτόμος ρύθμιση για τα περιβαλλοντικά εγκλήματα, σύμφωνα με την οποία διευρύνεται ο κύκλος αυτών που έχουν δικαίωμα παράστασης πολιτικής αγωγής σε σχέση με την προϊσχύσασα μορφή του άρθρου που παρείχε δικαίωμα παράστασης μόνο στο Δημόσιο, στους Ο.Τ.Α. και στο Τεχνικό Επιμελητήριο.⁶⁹³ Ειδικότερα:

*«7. Στις περιπτώσεις των εγκλημάτων του κεφαλαίου αυτού ως πολιτικώς ενάγων μπορεί να παρίσταται το Δημόσιο, καθώς και οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην περιφέρεια των οποίων τελέστηκε το έγκλημα, το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, Το Γεωτεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, πανεπιστήμια, άλλοι επιστημονικοί φορείς, δικηγορικοί σύλλογοι, φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, μη κυβερνητικές οργανώσεις και φυσικά πρόσωπα, ανεξάρτητα αν έχουν υποστεί περιουσιακή ζημιά, προς υποστήριξη της κατηγορίας και μόνο και με αίτημα ιδίως την αποκατάσταση των πραγμάτων, στο μέτρο που είναι δυνατή. Εγγραφή προδικασία δεν απαιτείται».*⁶⁹⁴

2.3 Ο Ν. 4042/2012 για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος

Με το άρθρο 3 του ν. 4042/2012 εισάγονται περιπτώσεις αξιόποινων πράξεων, οι οποίες επισύρουν τις ποινικές κυρώσεις που προβλέπονται στο τροποποιημένο άρθρο 28 του ν. 1650/1986.⁶⁹⁵ Στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4042/2012 αναφέρεται συγκεκριμένα για το άρθρο 3: «Στο άρθρο αυτό προσδιορίζονται κατ' ελάχιστο οι συμπεριφορές που αποτελούν ποινικό αδίκημα στο σύνολο των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφόσον διαπράττονται από πρόθεση ή οφείλονται σε βαριά αμέλεια. Στόχος του κοινοτικού νομοθέτη είναι η κοινή προσέγγιση του επιπέδου των επιβαλλόμενων ποινών από τις νομοθεσίες των κρατών μελών τουλάχιστον για τις

⁶⁹⁰ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 192.

⁶⁹¹ Στο ίδιο.

⁶⁹² Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 192.

⁶⁹³ Στο ίδιο, σ. 193.

⁶⁹⁴ Ν. 1650/1986, ό.π.

⁶⁹⁵ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 195.

ιδιαίτερα σοβαρές περιπτώσεις περιβαλλοντικού εγκλήματος. Οι παράνομες αυτές συμπεριφορές αφορούν παραβάσεις αποκλειστικά της νομοθεσίας που απαριθμείται στα παραρτήματα Α και Β». ⁶⁹⁶

Όπως έχει αναφερθεί και ανωτέρω, τα υπ' αρ. 3 και 7 άρθρα του ν. 4042/2012 επέφεραν πολλές ουσιαστικές αλλαγές στο ν. 1650/1986, και ειδικά στο άρθρο 28 όπου προβλέπονται οι ποινικές κυρώσεις για τα περιβαλλοντικά εγκλήματα (βλ. ακριβώς προηγούμενο κεφάλαιο).

Οι τροποποιήσεις που εισήγαγε ο ν. 4042/2012 δηλώνουν την πρόθεση του νομοθέτη να αναβαθμίσει το ρόλο του ποινικού δικαίου ώστε να προστατευθεί αποτελεσματικότερα το περιβάλλον. ⁶⁹⁷ Κύριοι αποδέκτες των διατάξεων του προαναφερθέντος νόμου είναι οι επιχειρήσεις, κυρίως αυτές που ανήκουν στον τομέα παραγωγής υλικών και παροχής υπηρεσιών, καθώς αποτελούν τους συνήθεις δράστες περιβαλλοντικών εγκλημάτων. ⁶⁹⁸

2.4 Ο Ν. 743/1977 για την προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος

Ο ν. 743/1977 αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα νομοθετήματα στο πεδίο της ελληνικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και το βασικό νομοθέτημα για την προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος, ο οποίος έχει τροποποιηθεί αρκετές φορές μέσα στα χρόνια ⁶⁹⁹ και κωδικοποιήθηκε εν τέλει με το Π.Δ. 55/1998. Στο άρθρο 13 προβλέπονται ποινικές κυρώσεις για τους δράστες. ⁷⁰⁰ Ειδικότερα:

«1. Οι παραβάτες του παρόντος Νόμου, της «Σύμβασης» και των Προεδρικών Διαταγμάτων και Υπουργικών Αποφάσεων που εκδίδονται σε εκτέλεση αυτών, τιμωρούνται ποινικά, διοικητικά και πειθαρχικά ως εξής:

(α) Ποινικές κυρώσεις:

(i) Αυτοί που με πρόθεση προκαλούν σοβαρή ρύπανση τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών. Αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος ζημιάς ή βλάβης σε πρόσωπα ή πράγματα, τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους.

II) Αυτοί που από αμέλεια γίνονται υπαίτιοι των παραπάνω πράξεων τιμωρούνται με φυλάκιση. Αυτοί μπορούν να απαλλάσσονται από κάθε ποινή, αν με δική τους

⁶⁹⁶ Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4042/2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=d287edf7-2370-4624-aac4-628a2785a46d

⁶⁹⁷ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 208.

⁶⁹⁸ Στο ίδιο.

⁶⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 137.

⁷⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 138.

*πρωτοβουλία εξουδετερώσουν τη ρύπανση και αποτρέψουν κάθε βλάβη ή ζημιά που μπορεί να επέλθει ή αν με γρήγορη αναγγελία προς τις Αρχές συντελέσουν στην εξουδετέρωση της ρύπανσης, καταβάλλοντας ταυτόχρονα και τις συναφείς δαπάνες».*⁷⁰¹

Στην παρ. 1α (i), στο εδ. α' του άρθρου τυποποιείται το βασικό έγκλημα που είναι η εκ δόλου πρόκληση σοβαρής ρύπανσης, ενώ στο β' εδάφιο προβλέπεται ως διακεκριμένη παραλλαγή η περίπτωση πρόκλησης σοβαρής ρύπανσης με πράξη από την οποία μπορεί να προκύψει κίνδυνος ζημιάς ή βλάβης σε πρόσωπα ή πράγματα. Στην παρ. 1α (II), στο εδ. α' προβλέπεται η τέλεση του εγκλήματος εξ αμελείας και στο εδ. β' προβλέπεται δυνητικός λόγος απαλλαγής από την ποινή για τους δράστες, αντίστοιχος με το λόγο απαλλαγής που προβλέπεται στην παρ. 6 του άρθρου 28 του ν. 1650/1986. Για να εφαρμοστεί όμως η διάταξη για την απαλλαγή, πρέπει η εξουδετέρωση ή η αποτροπή της ρύπανσης να γίνεται με τον επιστημονικώς ενδεδειγμένο τρόπο.⁷⁰²

Ο ορισμός της έννοιας της «ρύπανσης» καθορίζεται στο άρθρο 1 στοιχ. ιδ) του νόμου. Ως ρύπανση λοιπόν ορίζεται: *«Η παρουσία στη θάλασσα κάθε ουσίας, η οποία αλλοιώνει τη φυσική κατάσταση του θαλασσινού νερού ή το καθιστά επιβλαβές, στην υγεία του ανθρώπου ή στην πανίδα και χλωρίδα των βυθών και γενικά ακατάλληλο για τις προβλεπόμενες κατά περίπτωση χρήσεις του».*⁷⁰³

Στην παρ. 1 του άρθρου 11 προβλέπεται ιδιαίτερη νομική υποχρέωση ορισμένων προσώπων να αποτρέψουν, να περιορίσουν ή να αντιμετωπίσουν τη ρύπανση.⁷⁰⁴ Συγκεκριμένα: *«Σε περίπτωση ρύπανσης ή πιθανού κινδύνου πρόκλησης αυτής, ο πλοίαρχος και ο εκπρόσωπος του πλοίου, ο προϊστάμενος ή διευθυντής της εγκατάστασης, καθώς και οι τυχόν εντεταλμένοι υποχρεούνται να αναφέρουν αμέσως το περιστατικό στην αρμόδια Λιμενική Αρχή ή στο Υπουργείο και να λάβουν άμεσα κάθε πρόσφορο μέτρο για την αποτροπή, περιορισμό και αντιμετώπιση της ρύπανσης, ενεργώντας σύμφωνα με τα υφιστάμενα σχέδια αντιμετώπισης της ρύπανσης.*

Σε περίπτωση που για οποιοδήποτε λόγο αυτός που προκάλεσε τη ρύπανση, οι συνυπεύθυνοι και οι τυχόν εντεταλμένοι αδυνατούν να λάβουν τα αναγκαία μέτρα στην

⁷⁰¹ Προεδρικό Διάταγμα 55/1998, ΦΕΚ 58/Α/58/20-3-1998 (Κωδικοποιημένο), Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-periballon/prostasia-thalassiou-periballontos/pd-55-1998.html>

⁷⁰² Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 140-141.

⁷⁰³ Ν. 4037/2012, ΦΕΚ Α' 10/30.01.2012, ΦΕΚ Α' 10/30.01.2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=be2819ca-cb9e-4054-ac4a-1fd441d951c9

⁷⁰⁴ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 141.

έκταση που απαιτείται, υποχρεούνται να αναθέτουν αμέσως τις εργασίες αυτές σε αναγνωρισμένες επιχειρήσεις αντιμετώπισης της ρύπανσης, ευθυνόμενοι επιπρόσθετα για τις συνέπειες κάθε καθυστέρησης».⁷⁰⁵

Ένα προβληματικό σημείο στη διατύπωση της περίπτωσης 1α (i) του άρθρου 13 είναι η χρήση του επιθέτου «σοβαρή» όσον αφορά στη ρύπανση.⁷⁰⁶ Φαίνεται δηλαδή ότι η πρόθεση του νομοθέτη είναι να τιμωρούνται οι δράστες που προκαλούν μόνο σοβαρή ρύπανση του θαλάσσιου περιβάλλοντος, ενώ οι πράξεις που δεν προκαλούν σοβαρή ρύπανση, αλλά ρύπανση μικρότερων διαστάσεων, αντιμετωπίζονται ως ποινικά αδιάφορες.⁷⁰⁷

Στα άρθρα 3-8 του νόμου προβλέπονται υποχρεώσεις (υποχρεώσεις που αφορούν πλοία και δεξαμενόπλοια), απαγορεύσεις (π.χ. απόρριψη πετρελαιοειδών μειγμάτων) και προστατευτικά μέτρα για το θαλάσσιο περιβάλλον.⁷⁰⁸ Σε περίπτωση παραβίασης αυτών των διατάξεων, ανεξάρτητα από την έκταση ή την ένταση των κινδύνων βλάβης του θαλάσσιου περιβάλλοντος που δημιουργούν, δεν προβλέπεται στο νόμο κύρωση, παρά μόνο στις περιπτώσεις αιτιώδους πρόκλησης από αυτές σοβαρής ρύπανσης.⁷⁰⁹ Με αυτόν τον τρόπο όμως παραμένουν εκτός του πεδίου εφαρμογής του νόμου όλες εκείνες οι επικίνδυνες και βλαπτικές συμπεριφορές μόνο και μόνο επειδή προκαλούν ρύπανση περιορισμένης έκτασης.⁷¹⁰ Παράλληλα, όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Παπανεοφύτου: «η μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων θαλάσσιας ρύπανσης (μέσης, μικρής και ασήμαντης έκτασης) που, σωρευτικά συνυπολογιζόμενες, έχουν τεράστια συμβολή στην καταστροφή του θαλάσσιου περιβάλλοντος στη χώρα μας, διαφεύγουν του ποινικού ελέγχου».⁷¹¹

Ο όρος «σοβαρή» ρύπανση είναι έννοια αξιολογική και στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος και συνεπώς υπόκειται στον ανααιρετικό έλεγχο.⁷¹² Επομένως, τα αρμόδια δικαστήρια ουσίας είναι αυτά που θα εκτιμήσουν εκ των πραγμάτων σε ποιες περιπτώσεις υφίσταται σοβαρή ρύπανση ώστε να στοιχειοθετείται κάποιο από τα προβλεπόμενα στο νόμο εγκλήματα για την επιβολή των ποινικών κυρώσεων του άρθρου 13.⁷¹³ Οι υποθέσεις όμως σοβαρής ρύπανσης που

⁷⁰⁵ Προεδρικό Διάταγμα 55/1998, ό.π.

⁷⁰⁶ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 141.

⁷⁰⁷ Στο ίδιο.

⁷⁰⁸ Προεδρικό Διάταγμα 55/1998, ό.π.

⁷⁰⁹ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 142.

⁷¹⁰ Στο ίδιο.

⁷¹¹ Στο ίδιο.

⁷¹² Στο ίδιο.

⁷¹³ Στο ίδιο.

φτάνουν στο ακροατήριο των ποινικών δικαστηρίων είναι ελάχιστες, καθώς προηγείται η κρίση των διοικητικών λιμενικών αρχών περί της σοβαρότητας της μόλυνσης, βάσει της οποίας παραπέμπονται οι υποθέσεις αυτές στην ποινική δικαιοσύνη.⁷¹⁴

Δεν είναι λοιπόν τυχαίο, όπως υπογραμμίζει ο Παπανεοφύτου, ότι οι δημοσιευθείσες στο νομικό τύπο υποθέσεις ρύπανσης του θαλάσσιου περιβάλλοντος που απασχόλησαν τα ποινικά μας δικαστήρια είναι, συγκριτικά, ελάχιστες αυτά τα 45 χρόνια που βρίσκεται σε ισχύ ο ν. 743/1977, παρόλο που η Ελλάδα είναι μια χώρα που μαστίζεται από τη ρυπογόνο δράση πλοίων και βιομηχανικών εγκαταστάσεων και η οποία προσβλέπει, σε μεγάλο βαθμό, στην τουριστική της ανάπτυξη για τη στήριξη της εθνικής της οικονομίας.⁷¹⁵

Η ελληνική νομολογία έχει ανά καιρούς αποφανθεί για συμπεριφορές που προκαλούν σοβαρή ρύπανση στο θαλάσσιο περιβάλλον. Μια τέτοια περίπτωση είναι η διοχέτευση αποβλήτων μεταλλουργικού εργοστασίου, με αποτέλεσμα την αλλοίωση του θαλάσσιου νερού, το οποίο κατέστη επιβλαβές για την πανίδα και τη χλωρίδα του βυθού.⁷¹⁶ Η ρήψη αποβλήτων από εργοστάσιο παραγωγής τοματοπολτού σε θαλάσσια περιοχή στις εκβολές χειμάρρου που προκάλεσε την αλλοίωση της φυσικής κατάστασης του θαλασσίου ύδατος και το κατέστησε επιβλαβές για την υγεία του ανθρώπου, την πανίδα και τη χλωρίδα των βυθών, όπως και η διοχέτευση αποβλήτων μεταλλουργικού εργοστασίου, με συνέπεια την αλλοίωση της φυσικής κατάστασης του θαλάσσιου νερού, το οποίο κατέστη επιβλαβές για την πανίδα και τη χλωρίδα του βυθού, συνιστούν επίσης περιπτώσεις σοβαρής ρύπανσης.⁷¹⁷ Ομοίως, συνιστά σοβαρή ρύπανση της θάλασσας και η περίπτωση μη λήψης προστατευτικών μέτρων (όπως η τοποθέτηση φράγματος στη δεξαμενή καθίζησης βιομηχανικού συγκροτήματος) με συνέπεια να μη συγκρατούνται οι ρύποι (κόκκοι κάρβουνου), να διοχετεύονται σε θαλάσσια περιοχή κόλπου και να προκληθεί σοβαρή ρύπανση.⁷¹⁸ Καταδικαστική απόφαση εκδόθηκε και στην περίπτωση της διοχέτευσης υγρών αποβλήτων από βιομηχανία φινιριστηρίου και βαφείου σε ποταμό, ο οποίος εκβάλλει σε θαλάσσια περιοχή με αποτέλεσμα τη σοβαρή ρύπανση της θάλασσας που πιθανόν να έχει

⁷¹⁴ Στο ίδιο, σ. 142-143.

⁷¹⁵ Στο ίδιο, σ. 143.

⁷¹⁶ Στο ίδιο.

⁷¹⁷ Στο ίδιο.

⁷¹⁸ Στο ίδιο.

αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων της περιοχής.⁷¹⁹

2.5 Ο Ν. 4037/2012 για τη ρύπανση του θαλάσσιου περιβάλλοντος από πλοία

Όπως αναγράφεται στο άρθρο 1 του ν. 4037/2012: «Με τις διατάξεις του παρόντος εναρμονίζεται το εθνικό δίκαιο προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2005/35/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 7ης Σεπτεμβρίου 2005 σχετικά με τη ρύπανση από τα πλοία και τη θέσπιση κυρώσεων, περιλαμβανομένων των ποινικών κυρώσεων, για αδικήματα ρύπανσης, η οποία τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2009/123/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Οκτωβρίου 2009 και θεσπίζονται αποτρεπτικές, αποτελεσματικές και αναλογικές ποινικές και διοικητικές κυρώσεις, όταν προκαλείται ή ενδέχεται να προκληθεί ρύπανση ή υποβάθμιση του θαλάσσιου περιβάλλοντος, προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική ποινική προστασία του».⁷²⁰

Σύμφωνα με το άρθρο 3 του νόμου: «Ο παρών νόμος εφαρμόζεται, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, σε απορρίψεις ρυπογόνων ουσιών: α) στα εσωτερικά ύδατα κράτους-μέλους, συμπεριλαμβανομένων των λιμένων, κατά το βαθμό που εφαρμόζεται το καθεστώς *Marpol*, β) στα χωρικά ύδατα κράτους-μέλους, γ) στα στενά που χρησιμοποιούνται για τη διεθνή ναυσιπλοΐα και υπόκεινται στο καθεστώς του πλου διέλευσης, όπως ορίζεται από το Μέρος ΙΙΙ τμήμα 2 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών του 1982 για το Δίκαιο της Θάλασσας, εφόσον τα στενά αυτά τελούν υπό τη δικαιοδοσία κράτους-μέλους, δ) στην αποκλειστική οικονομική ζώνη ή σε αντίστοιχη ζώνη κράτους-μέλους, που έχει καθορισθεί σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και ε) στην ανοικτή θάλασσα».⁷²¹ Επομένως, τα εγκλήματα που τυποποιούνται στο προαναφερόμενο άρθρο αποτελούν διεθνή εγκλήματα.⁷²²

Στο άρθρο 6 προβλέπονται οι ποινικές διατάξεις του νόμου. Βάσει της διάταξης τιμωρείται τόσο η εκ δόλου όσο και η εξ αμελείας πρόκληση θαλάσσιας ρύπανσης. Συγκεκριμένα:

«1. Η απόρριψη ρυπογόνων ουσιών από πλοία σε οποιαδήποτε από τις περιοχές του άρθρου 3, από την οποία προκαλείται υποβάθμιση της ποιότητας του θαλάσσιου ύδατος τιμωρείται:

⁷¹⁹ Στο ίδιο, σ. 143-144.

⁷²⁰ Ν. 4037/2012, ό.π.

⁷²¹ Στο ίδιο.

⁷²² Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 211.

α) με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών και χρηματική ποινή από τρις χιλιάδες (3.000) έως τριακόσιες χιλιάδες (300.000) ευρώ αν, εξαιτίας της σοβαρότητας της υποβάθμισης, δημιουργείται κίνδυνος θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης ή ευρεία οικολογική διατάραξη ή καταστροφή,

β) με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή από χίλια πεντακόσια (1.500) έως πενήντα χιλιάδες (50.000) ευρώ στις υπόλοιπες περιπτώσεις».

«2. Όποιος από αμέλεια έγινε υπαίτιος:

α) της πράξης της περίπτωσης α' της παραγράφου 1, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών και χρηματική ποινή από χίλια (1.000) έως δεκαπέντε χιλιάδες (15.000) ευρώ,

β) της πράξης της περίπτωσης β' της παρ. 1, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή από διακόσια (200) έως τρεις χιλιάδες (3.000) ευρώ».⁷²³

Πρόκειται για κοινό έγκλημα, καθώς δράστης μπορεί να είναι οποιοδήποτε άτομο, π.χ. ο πλοίαρχος, ο πλοιοκτήτης ή ακόμη ο πλοηγός, ένας ναύτης ή ακόμη και λιμενικός υπάλληλος.⁷²⁴

Το περιεχόμενο του όρου «ρυπογόνες ουσίες» εξειδικεύεται στην παρ. 2 του άρθρου 2 του νόμου. Έτσι, ρυπογόνες ουσίες θεωρούνται: «οι ουσίες που ορίζονται στα Παραρτήματα I (πετρέλαιο) και II (επιβλαβείς υγρές ουσίες που μεταφέρονται χύδην) της Marpol 73/78⁷²⁵», ενώ ως «απόρριψη» νοείται, κατά τα οριζόμενα στην παρ. 3 του άρθρου 2 «κάθε έκλυση από πλοίο, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 της Marpol 73/78».⁷²⁶

Ως «πλοίο» στο παρών νόμο, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 4, «*νοείται το ποντοπόρο σκάφος, ανεξαρτήτως σημαίας, οποιουδήποτε τύπου, το οποίο λειτουργεί εντός του θαλάσσιου περιβάλλοντος, περιλαμβανομένων των υδροπτερύγων, των αερόστρωμνων σκαφών, των καταδυτικών σκαφών και των πλωτών ναυπηγημάτων*». «*Εξαιρούνται τα πολεμικά πλοία, τα βοηθητικά πλοία του πολεμικού ναυτικού, ή άλλα πλοία κρατικής ιδιοκτησίας ή κρατικής εκμετάλλευσης, τα οποία χρησιμοποιούνται, προσωρινώς, μόνο για κρατικούς και μη εμπορικούς σκοπούς*».⁷²⁷

⁷²³ Ν. 4037/2012, ό.π.

⁷²⁴ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 213.

⁷²⁵ Ως «Marpol 73/78» νοούνται η διεθνής σύμβαση του 1973 για την πρόληψη της ρύπανσης από πλοία και το πρωτόκολλο του 1978 στην ενημερωμένη τους έκδοση. Βλ. περισσότερα στην παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 4037/2012, ΦΕΚ Α' 10/30.01.2012.

⁷²⁶ Ν. 4037/2012, ό.π.

⁷²⁷ Στο ίδιο.

Στην παρ. 3 του άρθρου 6 του νόμου προβλέπονται επίσης ποινικές κυρώσεις για τις επαναλαμβανόμενες μικρής σημασίας απορρίψεις, οι οποίες, όχι μεμονωμένα αλλά σε συνδυασμό μεταξύ τους, καταλήγουν σε υποβάθμιση της ποιότητας του θαλάσσιου ύδατος, ενώ στην παρ. 4 προβλέπεται ποινική ευθύνη και στην περίπτωση τέλεσής τους από αμέλεια.⁷²⁸ Συγκεκριμένα:

«3. Επαναλαμβανόμενες μικρής σημασίας απορρίψεις, οι οποίες, όχι μεμονωμένα αλλά σε συνδυασμό μεταξύ τους και εν όψει της τοπικής και χρονικής ενότητας, επιφέρουν υποβάθμιση της ποιότητας του θαλάσσιου ύδατος, τιμωρούνται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον έξι μηνών και χρηματική ποινή από χίλια (1.000) έως δεκαπέντε χιλιάδες (15.000) ευρώ».

*«4. Όποιος από αμέλεια έγινε υπαίτιος της πράξης της παραγράφου 3 τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή από διακόσια (200) έως τρεις χιλιάδες (3.000) ευρώ».*⁷²⁹

Οι διατάξεις αυτές που μεταφέρθηκαν από το άρθρο 5α παρ. 3 της Οδηγίας 2009/123/EK στο άρθρο 6 παρ. 3 και 4 του ν. 4037/2012 στοχεύουν, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Σχεδίου Νομοθετικού Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 20.2.2009, στο «να αποτραπούν μερικοί υπεύθυνοι των θαλασσίων μεταφορών, οι οποίοι στην πράξη προτιμούν να πραγματοποιούν μια παράνομη δραστηριότητα ρύπανσης, επειδή τελικά αποδεικνύεται φθηνότερη η καταβολή διοικητικής κύρωσης από τη συμμόρφωση προς την σχετική νομοθεσία. Με τις συμπεριφορές αυτές, που είναι πολύ συχνές, η παλαιά αρχή του ο “ρυπαίνων πληρώνει” μετετράπη σε “πληρώνω για να ρυπαίνω”».⁷³⁰

Γίνεται σαφές από τη διατύπωση των διατάξεων ότι απαιτείται τοπική και χρονική ενότητα των επιμέρους απορρίψεων από τον ίδιο δράστη. Η ενότητα δόλου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση μόνο για τις υπαγόμενες στην παρ. 3 περιπτώσεις, αφού στην παρ. 4 τιμωρούνται οι υπαίτιοι της πράξεως της παρ. 3 και για την εξ αμελείας πρόκληση υποβάθμισης με τον τρόπο αυτό.⁷³¹

Η διατύπωση των συγκεκριμένων διατάξεων προκαλεί αρκετά ερωτήματα. Για παράδειγμα, ένα ερώτημα που τίθεται είναι πώς θα γίνει δυνατή η εφαρμογή στην

⁷²⁸ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 215.

⁷²⁹ Ν. 4037/2012, *ό.π.*

⁷³⁰ Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, «ΠΟΙΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΙΑΣ ΡΥΠΑΝΣΗΣ: Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ 2005/35/EK ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 20.10.2009, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, <https://nomosphysis.org.gr/11953/poiniki-katastoli-tis-thalassias-rupansis-i-metafora-tis-odigias-200535ek-sto-elliniko-dikaio-oktobrios-2009/>

⁷³¹ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 216.

πράξη των περιπτώσεων αυτών. Πώς μπορεί δηλαδή να διαπιστωθεί το αν κάποιες πράξεις που απέχουν χρονικά μεταξύ τους προκαλούν ρύπανση στο σύνολό τους;⁷³² Άλλο ένα ερώτημα που μπορεί να προκύψει είναι αν είναι δυνατή η διαπίστωση της ταυτότητας του δράστη της απόρριψης, όταν οι ρυπογόνες ουσίες έχουν κοινά χαρακτηριστικά με αυτές που χρησιμοποιούνται συνήθως από πλοία (καύσιμα), αλλά και άλλες εκδοχές, όπως η διάχυση ή κατάτμηση από ρεύματα ή θαλασσοταραχή των ρυπογόνων ουσιών και η μετακίνησή τους σε άλλες περιοχές κ.λπ.⁷³³ Ο Παπανεοφύτου υποστηρίζει ότι η εφαρμογή αυτών των διατάξεων θα περιορίζεται κυρίως στα επιβατικά πλοία, καθώς αυτά εκτελούν τακτά δρομολόγια και διέρχονται από σταθερά σημεία θαλάσσιας πορείας.⁷³⁴

Η διάταξη της παρ. 5 του άρθρου 6 του νόμου δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα, καθώς τιμωρείται η συμβολή με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς να αποτελεί μορφή συμμετοχής, στην τέλεση των εγκλημάτων της υποβάθμισης της ποιότητας του θαλάσσιου ύδατος που προβλέπονται στις ανωτέρω παραγράφους 1-3.⁷³⁵

*«5. Όποιος με οποιονδήποτε τρόπο συμβάλλει, χωρίς να μπορεί να χαρακτηριστεί ως συμμετοχος, στην τέλεση των εγκλημάτων των παραγράφων 1-3, τιμωρείται με τις αντίστοιχες ποινές, μειωμένες κατά το άρθρο 83 του Ποινικού Κώδικα».*⁷³⁶

Πρόκειται για μία ειδική περίπτωση επέκτασης του αξιοποίνου, εκτός από τις τυποποιημένες στον ελληνικό ποινικό κώδικα μορφές συμμετοχής. Αυτή η επέκταση του αξιοποίνου θα μπορούσε να στηριχθεί στο άρθρο 12 του Ποινικού Κώδικα, το οποίο επιτρέπει σε ειδικούς νόμους να αποκλίνουν από τις διατάξεις του γενικού μέρους αν η απόκλιση αυτή ορίζεται ρητά σε διάταξή τους.⁷³⁷ Η διατύπωση όμως «όποιος με οποιονδήποτε τρόπο συμβάλλει» είναι εντελώς αόριστη και δημιουργεί «ζητήματα δικαιοκρατικής νομιμοποίησης της διάταξης αφού ποινικοποιεί εντελώς αόριστες πράξεις».⁷³⁸ Σημειώνεται επίσης ότι η διάταξη αυτή αποκλίνει από την αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 5β της Οδηγίας 2009/123/EK, όπου προβλέπεται ότι: «Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε οιαδήποτε πράξη που συνιστά ηθική αυτουργία ή συνεργία σε αδίκημα διαπραχθέν εκ προθέσεως και αναφερόμενο στο άρθρο 5α,

⁷³² Στο ίδιο, σ. 217.

⁷³³ Στο ίδιο.

⁷³⁴ Στο ίδιο.

⁷³⁵ Στο ίδιο, σ. 217-218.

⁷³⁶ Ν. 4037/2012, ό.π.

⁷³⁷ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 218.

⁷³⁸ Στο ίδιο.

παράγραφοι 1 και 3 να τιμωρείται ως ποινικό αδίκημα». ⁷³⁹ Στην αιτιολογική έκθεση του νόμου και συγκεκριμένα στο άρθρο 6 δικαιολογείται αυτή η απόκλιση. Συγκεκριμένα: «Περιττό να τονιστεί ότι για την τιμώρηση της ηθικής αυτουργίας και της συνέργειας στα πιο πάνω εγκλήματα θαλάσσιας ρύπανσης από δόλο, όπως επιτάσσει η Οδηγία (άρθρο 5β), δεν χρειάζεται να γίνει ξεχωριστή μνεία στο νομοσχέδιο, αφού το ζήτημα καλύπτεται πλήρως από τις διατάξεις για τη συμμετοχή του γενικού μέρους του Π.Κ. (αρθρ.45-49). Κρίθηκε όμως αναγκαίο, αν υπάρχει συμβολή κάποιου προσώπου (π.χ. προσωπικού νηογνώμονα) στην τέλεση των εγκλημάτων της δόλιας απόρριψης ρυπογόνων ουσιών των παραγράφων 1 και 3, η οποία (συμβολή) δεν μπορεί να χαρακτηριστεί, ως συμμετοχή (άρθρα 45, 46, 47, Π.Κ.), να στοιχειοθετείται αυτοτελές έγκλημα και ο υπαίτιος να τιμωρείται με τις αντίστοιχες για τα παραπάνω εγκλήματα ποινές, μειωμένες κατά το άρθρο 83 του ΠΚ». ⁷⁴⁰

Σύμφωνα με όσα αναπτύχθηκαν ανωτέρω, ποινική ευθύνη δεν θα έχει μόνο αυτός που αποπειράται να συμβάλει στο έγκλημα της δόλιας απόρριψης ρυπογόνων ουσιών από πλοίο (απόπειρα συνέργειας) αλλά και αυτός που η συμβολή του βρίσκεται ακόμη στο στάδιο των προπαρασκευαστικών πράξεων της όποιας συμβολής του. ⁷⁴¹

Στην παρ. 6 του άρθρου 6 προβλέπεται μειωμένη ποινή για το δράστη σε περίπτωση έμπρακτης μεταμέλειας. Ειδικότερα:

«6. Αν ο δράστης των παραβάσεων των προηγούμενων παραγράφων περιορίσει ο ίδιος ουσιωδώς ή συντελέσει, με έγκαιρη αναγγελία προς την αρχή, στην ουσιώδη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων της ρύπανσης ή της υποβάθμισης της ποιότητας του θαλάσσιου ύδατος, που προκάλεσε η ενέργεια ή παράλειψή του, το δικαστήριο μπορεί να του επιβάλει ποινή μειωμένη, σύμφωνα με το άρθρο 83 του Ποινικού Κώδικα ή να τον απαλλάξει από κάθε ποινή». ⁷⁴²

Πρόκειται για μια διάταξη αντίστοιχη με αυτήν της παρ. 6 του άρθρου 28 του ν. 1650/1986. Όπως σημειώνεται στην αιτιολογική έκθεση του ν. 4037/2012 «Με την παράγραφο 6 του ίδιου άρθρου [δηλαδή του άρθρου 6 του ν. 4037/2012] παρέχεται

⁷³⁹ Ευρωπαϊκή Ένωση, Οδηγία 2009/123/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009, για τροποποίηση της οδηγίας 2005/35/EK σχετικά με τη ρύπανση από τα πλοία και τη θέσπιση κυρώσεων για παραβάσεις, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 27.10.2009, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:32009L0123>

⁷⁴⁰ Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4037/2012, σ. 4, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=be2819ca-cb9e-4054-ac4a-1fd441d951c9

⁷⁴¹ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 218-219.

⁷⁴² Ν. 4037/2012, ό.π.

ευχέρεια στο δικαστήριο, όπως αντίστοιχα συμβαίνει και στο ν. 1650/1986 για την προστασία γενικότερα του περιβάλλοντος (άρθρο 28 παράγραφος 6), να επιβάλει μειωμένη ποινή στο δράστη αν αυτός περιορίσει ουσιωδώς ή με έγκαιρη αναγγελία του στην αρχή συντελέσει στην ουσιώδη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων της εν λόγω εγκληματικής συμπεριφοράς». ⁷⁴³

Οι διατάξεις διαφέρουν μεταξύ τους ως προς το ότι στην παρ. 6 του 28 του ν. 1650/1986 προβλέπεται ότι μπορεί και τρίτο πρόσωπο, που ενεργεί κατ' εντολή ή για λογαριασμό του δράστη, να συντελέσει, με έγκαιρη αναγγελία προς την αρχή, αποτελεσματικά πραγματική μείωση των αρνητικών επιπτώσεων στο περιβάλλον, ⁷⁴⁴ ενώ η αναγγελία από τρίτο άτομο δεν προβλέπεται στην παρ. 6 του άρθρου 6 του ν. 4037/2012.

Παρ' όλ' αυτά, υποστηρίζεται από τη θεωρία ότι θα πρέπει να γίνει δεκτή η συμπληρωματική εφαρμογή της παρ. 6 του άρθρου 28 του ν. 1650/1986 και στην περίπτωση που ο δράστης ανέθεσε σε εξειδικευμένο τρίτο τον περιορισμό της ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Το βασικό επιχείρημα αυτής της άποψης είναι ότι συνηθίζεται η ανάθεση σε εταιρείες εξειδικευμένες στην αντιμετώπιση περιβαλλοντικών ρυπάνσεων. ⁷⁴⁵

Στο άρθρο 7 του οικείου νόμου προβλέπεται η ευθύνη νομικών και φυσικών προσώπων. Συγκεκριμένα:

«1. Όταν εξετάζεται ευθύνη νομικού προσώπου, υπεύθυνοι για την τήρηση των σχετικών με την αποφυγή της θαλάσσιας ρύπανσης διατάξεων θεωρούνται, επί προσωπικών εταιρειών, εταιριών περιορισμένης ευθύνης και συνεταιρισμών, οι διαχειριστές και επί ανωνύμων εταιρειών, ναυτικών εταιριών και ναυτικών εταιριών πλοίων αναψυχής (ΝΕΠΑ), τα μέλη του διοικούντος οργάνου και τα πρόσωπα που ασκούν έλεγχο επί της εταιρείας.

2. Ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο θεωρείται ότι ασκεί έλεγχο επί της εταιρείας, εάν συντρέχει μία από τις περιπτώσεις της παρ. 5 του άρθρου 42ε του κ.ν. 2190/1920 (Α'37).

⁷⁴³ Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4037/2012, ό.π., σ. 4.

⁷⁴⁴ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 221.

⁷⁴⁵ Στο ίδιο.

3. Τα φυσικά πρόσωπα της παραγράφου 1 ευθύνονται εις ολόκληρον με το οικείο νομικό πρόσωπο για την καταβολή των προστίμων που επιβάλλονται σύμφωνα με το άρθρο 8». ⁷⁴⁶

Η πρόθεση του νομοθέτη είναι να αξιοποιήσει την ευθύνη εκείνων των φυσικών προσώπων που λόγω της θέσης τους (άσκηση διοίκησης ή ελέγχου του νομικού προσώπου) είναι υπόλογα για την αποτροπή της θαλάσσιας ρύπανσης για να θεμελιώσει μόνο διοικητική τους ευθύνη και όχι ποινική, αλλά κυρίως, για να αποδώσει ευθύνη σε συγκεκριμένο νομικό πρόσωπο, προκειμένου να επιβληθούν σε αυτό οι προβλεπόμενες στο άρθρο 8 του νόμου διοικητικές κυρώσεις. ⁷⁴⁷

2.6 Η σχέση ειδικότητας των διατάξεων του ν. 4037/2012 με αυτές των νόμων 743/1977 και 1650/1986

Ο ν. 4037/2012 εισάγει ένα ειδικό νομικό καθεστώς σε σύγκριση με το ν. 743/1977 «περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων» και το ν. 1650/1986. ⁷⁴⁸ Συγκεκριμένα, ρυθμίζει αποκλειστικά τις προσβολές του θαλασσίου περιβάλλοντος μόνο από τις απορρίψεις συγκεκριμένων ρυπογόνων ουσιών από πλοία. Κατά συνέπεια οι διατάξεις του, ως ειδικές, υπερισχύουν κάθε άλλης διάταξης και ιδίως των διατάξεων του ν. 743/1977 και του ν. 1650/1986, οι οποίες εφαρμόζονται όταν οι διατάξεις του άρθρου 6 του ν. 4037 δεν τυγχάνουν εφαρμογής. ⁷⁴⁹

Αυτό προκύπτει ευθέως και από την Αιτιολογική Έκθεση του ν. 4037/2012 όπου ρητά αναφέρεται ότι: «Οι προτεινόμενες με το σχέδιο νόμου ρυθμίσεις, αποτελούν ένα ειδικό νομικό καθεστώς, διακρινόμενο από εκείνο του ν. 743/1977, του οποίου οι διατάξεις έχουν κωδικοποιηθεί με το π.δ. 55/1998, και εκείνο του ν. 1650/1986. ... Οι προτεινόμενες ρυθμίσεις, ως ειδικές, υπερισχύουν κάθε άλλης διατάξεως και ιδίως των διατάξεων του ν. 743/1977 και του ν. 1650/1986, οι οποίες εφαρμόζονται στο μέτρο που εκείνες (προτεινόμενες ρυθμίσεις) δεν ευρίσκουν έδαφος εφαρμογής». ⁷⁵⁰

2.7 Νομοθετήματα σχετικά με την προστασία των δασών

2.7.1 Το ν.δ. 86/1969 για το δασικό κώδικα

Με το ν.δ. 86/1969 «Δασικός Κώδικας», επιχειρήθηκε η δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου προστασίας των δασικών εκτάσεων της χώρας αλλά και των συνδεδεμένων με

⁷⁴⁶ Ν. 4037/2012, ό.π.

⁷⁴⁷ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 222.

⁷⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 211.

⁷⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 212.

⁷⁵⁰ Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4037/2012, ό.π., σ. 2.

αυτών δραστηριοτήτων. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα εκτενές νομοθέτημα, το οποίο εμπεριέχει 320 άρθρα,⁷⁵¹ τα όποια ρυθμίζουν πληθώρα ζητημάτων, όπως είναι τα ζητήματα της δασικής ιδιοκτησίας και συνιδιοκτησίας επί δημοσίων δασών, της απαλλοτριώσης ιδιωτικών δασών, της διαχείρισης παραμεθορίων δασών, του χαρακτηρισμού εθνικών δρυμών και μνημείων της φύσης, των αδειών υλοτόμησης, της διαχείρισης και εκμετάλλευσης δημοσίων δασών, της αναδάσωσης, της κατασκευής δασικών έργων και οδών και των σχετικών με τη θήρα, τα καταφύγια άγριας ζωής, τις ελεγχόμενες κυνηγετικές περιοχές, τις απαγορεύσεις θήρας κ.λπ.». ⁷⁵² Το νομοθέτημα αυτό έχει τροποποιηθεί πολλές φορές ενώ ένας μεγάλος αριθμός άρθρων του έχει καταργηθεί. ⁷⁵³

Οι προβλεπόμενες ποινικές κυρώσεις για παραβίαση των σχετικών διατάξεων ανευρίσκονται σε πολλά άρθρα του κώδικα. ⁷⁵⁴ Οι ποινικές κυρώσεις αφορούν πράξεις πλημμεληματικού και πταισματικού χαρακτήρα με μόνη εξαίρεση τη διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 268, όπως τροποποιήθηκε με το 4138/2013, στην οποία προβλέπεται ποινή κάθειρξης μέχρι δέκα έτη για τις περιπτώσεις β' έως και ε' της παραγράφου 1 του άρθρου 268, αν η προξενηθείσα από την τέλεση των πράξεων αυτών ζημιά στο δάσος υπερβαίνει τα 10.000 ευρώ. ⁷⁵⁵ Στις περισσότερες περιπτώσεις προβλέπονται στο νόμο εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης (βλ. π.χ. άρθρα 71, 95, 106) χωρίς να λείπουν όμως και οι περιπτώσεις εγκλημάτων βλάβης (βλ. π.χ. άρθρα 282, 286, 287). ⁷⁵⁶

2.7.2 Ο Ν. 998/1979 για την προστασία των δασών

Ο ν. 998/1979 «Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας» αποτελεί ένα από τα βασικότερα νομοθετήματα μέχρι σήμερα στη χώρα μας σχετικά με την προστασία των δασικών εκτάσεων. Σε συνδυασμό με τις διατάξεις του δασικού κώδικα συνθέτουν τον κύριο κορμό της εθνικής μας νομοθεσίας για την προστασία του δασικού πλούτου της χώρας. ⁷⁵⁷ Στην παρ. 1 του άρθρου 24 του Συντάγματος αναφέρεται: *«Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων. Η σύνταξη δασολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που*

⁷⁵¹ Α. Παπανεοφύτου, *ό.π.*, σ. 149.

⁷⁵² Στο ίδιο.

⁷⁵³ Στο ίδιο.

⁷⁵⁴ Στο ίδιο.

⁷⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 149-150.

⁷⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 150.

⁷⁵⁷ Στο ίδιο.

την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον».⁷⁵⁸ Η ρητή συνταγματική επιταγή για τη νομοθετική παρέμβαση στο πεδίο της προστασίας των δασών και των δασικών εκτάσεων της χώρας, οδήγησε στην ψήφιση του ν. 998/1979. Η συνταγματική προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων συμπληρώνεται και από τις παρ. 3 και 4 του άρθρου 117 του Συντάγματος.⁷⁵⁹

Με το ν. 998/1979, ο οποίος έχει τροποποιηθεί πολλές φορές, θεσμοθετούνται ειδικά όργανα για την άσκηση της δασικής πολιτικής του κράτους (π.χ. Συμβούλιο Δασικής Πολιτικής, άρθρο 7) και προβλέπονται η επιτήρηση των δασών, η προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, η λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση των πυρκαγιών (π.χ. μονάδες κατάσβεσης πυρκαϊών), η πρόβλεψη δασικών οδών, η μέριμνα για ανανέωση και βελτίωση των δασών, η περιβαλλοντική εκπαίδευση του κοινού, η πρόβλεψη ζητημάτων υποχρεωτικής αναδάσωσης κ.α.⁷⁶⁰

Οι ποινικές κυρώσεις για την παράβαση των διατάξεων του νόμου προβλέπονται στα άρθρα 68 (παραβάσεις προστατευτικών μέτρων), 69 (παραβάσεις μέτρων για την αντιμετώπιση πυρκαϊών), 70 (παραβάσεις μέτρων σχετικά με την αναδάσωση) και 71 (ανεπίτρεπτη μεταβολή δασικών περιοχών).⁷⁶¹ Οι ποινικές κυρώσεις που προβλέπονται είναι προληπτικού χαρακτήρα τόσο για παραβάσεις σχετικών απαγορεύσεων (δηλαδή εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης) όσο και για περιπτώσεις πρόκλησης βλάβης (παράνομες εκχερσώσεις, υλοτομήσεις, πρόκληση πυρκαγιάς σε δάσος ή δασική έκταση κ.λπ.).⁷⁶² Για άλλη μία φορά, σε ένα ακόμη νομοθέτημα για την προστασία συγκεκριμένου στοιχείου του περιβάλλοντος, συναντάμε την ποινικοποίηση συμπεριφορών μέσω της τυποποίησης διοικητικών παραβάσεων ως εγκλημάτων αφηρημένης διακινδύνευσης.⁷⁶³

Η προστασία των δασών συμπληρώνεται και από το άρθρο 265 ΠΚ σχετικά με τους εμπρησμούς στα δάση: «1. Όποιος προξενεί πυρκαγιά σε δάσος ή δασική έκταση κατά την έννοια του νόμου ή σε έκταση που έχει νόμιμα κηρυχθεί δασωτέα ή αναδασωτέα, τιμωρείται:

⁷⁵⁸ Σύνταγμα της Ελλάδας, ό.π.

⁷⁵⁹ Α. Παπανοφύτου, ό.π., σ. 150-151.

⁷⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 151.

⁷⁶¹ Στο ίδιο.

⁷⁶² Στο ίδιο.

⁷⁶³ Στο ίδιο.

α) με κάθειρξη έως οκτώ (8) έτη και χρηματική ποινή, αν δε ο δράστης σκόπευε να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλον παράνομο περιουσιακό όφελος με κάθειρξη έως δέκα (10) έτη και χρηματική ποινή,

β) με κάθειρξη έως δέκα (10) έτη αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος για άνθρωπο,

γ) με κάθειρξη αν στην περίπτωση των περ. α' ή β' η πράξη προκάλεσε σημαντική βλάβη σε εγκαταστάσεις κοινής ωφέλειας ή είχε ως αποτέλεσμα τη βαριά σωματική βλάβη ανθρώπου ή η φωτιά εξαπλώθηκε σε μεγάλη έκταση ή είχε ως επακόλουθο σοβαρή ή ευρεία ρύπανση ή υποβάθμιση ή σοβαρή ή ευρεία οικολογική και περιβαλλοντική διατάραξη ή καταστροφή,

δ) με ισόβια κάθειρξη αν στην περ. β' η πράξη είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο άλλου.

2. Όποιος στις περιπτώσεις της πρώτης παραγράφου προκαλεί από αμέλεια την πυρκαγιά σε δάσος ή δασική έκταση κατά την έννοια του νόμου ή σε έκταση που έχει νόμιμα κηρυχθεί δασωτέα ή αναδασωτέα τιμωρείται με φυλάκιση, και αν από αμέλεια προκαλεί μια τέτοια πυρκαγιά από την οποία μπορεί να προκύψει κίνδυνος για άνθρωπο, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους». ⁷⁶⁴

2.8 Νομοθετήματα σχετικά με τη διάθεση γεωργικών φαρμάκων που συνδέονται με την προστασία του περιβάλλοντος

Ο ν. 721/1977 «Περί εγκρίσεως κυκλοφορίας και ελέγχου των γεωργικών φαρμάκων ως και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων» είναι ένα νομοθέτημα για την προστασία του περιβάλλοντος, το οποίο ορίζει το πλαίσιο ελέγχου των επιβλαβών επιπτώσεων των γεωργικών φαρμάκων στα φυτά, τα ζώα, τους ανθρώπους και στα οικοσυστήματα. ⁷⁶⁵

Το νομοθέτημα αυτό, τροποποιήθηκε αρχικά με το ν. 2538/1997 «Τροποποίηση της κείμενης νομοθεσίας για τα γεωργικά και κτηνιατρικά φάρμακα, ρύθμιση χρεών συνεταιριστικών οργανώσεων και άλλες διατάξεις» και στη συνέχεια με το ν. 4036/2012 «Διάθεση γεωργικών φαρμάκων στην αγορά, ορθολογική χρήση αυτών και συναφείς διατάξεις», με τον οποίο ενσωματώθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη η Οδηγία 2009/128/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «Σχετικά με την κοινή θέση του Συμβουλίου που αφορά τον καθορισμό πλαισίου κοινοτικής δράσης

⁷⁶⁴ Ν. 4619/2019, ΦΕΚ Α' 95/11.06.2019, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=053d3a90-ef5a-4d18-a335-aa610111664b

⁷⁶⁵ Α. Παπανεοφύτου, ό.π., σ. 144.

με σκοπό την επίτευξη ορθολογικής χρήσης των γεωργικών φαρμάκων», ο Κανονισμός 1107/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «Σχετικά με τη διάθεση φυτοπροστατευτικών προϊόντων στην αγορά και την κατάργηση των Οδηγιών 79/117/ΕΟΚ και 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου» και ο Κανονισμός 396/2005 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «Για τα ανώτατα όρια καταλοίπων φυτοφαρμάκων μέσα ή πάνω στα τρόφιμα και τις ζωοτροφές φυτικής ή ζωικής προέλευσης και για την τροποποίηση της Οδηγίας 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου», τα οποία ρυθμίζουν το πλαίσιο διάθεσης και χρήσης των γεωργικών φαρμάκων και των φυτοπροστατευτικών προϊόντων.⁷⁶⁶

Πριν την τροποποίηση του ν. 721/1977 από το ν. 4036/2012, προβλεπόταν στο άρθρο 31 η επιβολή ποινικών κυρώσεων για τις παραβάσεις των υποχρεώσεων συμμόρφωσης προς τις διατάξεις του νόμου.⁷⁶⁷ Από τη στιγμή που τέθηκε σε ισχύ ο ν. 4036/2012, καταργήθηκαν οι ποινικές διατάξεις του άρθρου 31 του ν. 721/1977. Αντικαταστάθηκαν με τις προβλεπόμενες διατάξεις στο άρθρο 10 (παραβάσεις σε θέματα φυτοπροστατευτικών προϊόντων), με τις προβλεπόμενες διατάξεις στο άρθρο 14 (παραβάσεις σε θέματα υπολειμμάτων φυτοπροστατευτικών προϊόντων) και με τις διατάξεις του άρθρου 46 του ν. 4036/2012 (παραβάσεις σε θέματα ορθολογικής χρήσης γεωργικών φαρμάκων).⁷⁶⁸

Για ακόμη μια φορά, ακόμη και μετά την ενσωμάτωση των Κανονισμών και της Οδηγίας, παρατηρείται το γεγονός της ποινικοποίησης των παραβιάσεων που προβλέπουν οι σχετικές διατάξεις – συνήθως πρακτική του νομοθέτη αναφορικά με τα νομοθετήματα που προστατεύουν το περιβάλλον μέσω του ποινικού δικαίου.⁷⁶⁹ Επομένως οι διατάξεις περιέχουν εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης με κυρώσεις που στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων αναστέλλονται ή μετατρέπονται,⁷⁷⁰ ενώ δεν συναντώνται πουθενά στο νόμο επιβαρυντικές περιπτώσεις (π.χ. βλάβη της ανθρώπινης ζωής).⁷⁷¹

Οι διατάξεις του νομοθετήματος αφήνουν εκτός πεδίου εφαρμογής του νόμου πολλές επιβλαβείς πράξεις και συμπεριφορές που συνδέονται με την εισαγωγή, την

⁷⁶⁶ Ν. 4036/2012, ΦΕΚ Α' 8/27.01.2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=ed2ee696-0291-411d-9567-9bd62d0f213c

⁷⁶⁷ Α. Παπανοφύτου, *ό.π.*, σ. 144.

⁷⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 145-147.

⁷⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 147.

⁷⁷⁰ Στο ίδιο.

⁷⁷¹ Στο ίδιο, σ. 147-148.

παραγωγή, την εμπορία και τη χρήση τοξικών φαρμάκων στις γεωργικές καλλιέργειες, οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν σοβαρή ρύπανση, αλλά και προβλήματα υγείας στα άτομα που καταναλώνουν τα επιβλαβή προϊόντα.⁷⁷² Δίνεται η εντύπωση ότι το ποινικό δίκαιο δεν μπορεί να προστατέψει αποτελεσματικά το περιβάλλον από τη ρύπανση που δημιουργούν τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα,⁷⁷³ αλλά και ότι ο εθνικός νομοθέτης δεν μπορεί να εντοπίσει τις σύγχρονες εστίες περιβαλλοντικών προσβολών και να αντιληφθεί την έκταση των επικίνδυνων παρενεργειών τους για την ανθρώπινη υγεία και ζωή.⁷⁷⁴

Ο νόμος 1565/1985, ο οποίος ορίζει το πλαίσιο χρήσης χημικών λιπασμάτων στις γεωργικές καλλιέργειες εμφανίζει τα ίδια προβλήματα με το ν. 721/1977 και παρά τις αλληπάλληλες τροποποιήσεις που υπέστη, δεν μπορεί να εκπληρώσει τους προστατευτικούς του στόχους.⁷⁷⁵

2.9 Διεθνείς Συμβάσεις που έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική έννομη τάξη

Στην ελληνική έννομη τάξη έχει ενσωματωθεί ένας μεγάλος αριθμός διεθνών συμφωνιών και συμβάσεων. Αναφέρονται μερικές από αυτές ενδεικτικά: η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για τις κλιματικές μεταβολές (1992), που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 2205/1994, το Πρωτόκολλο του Κιότο στη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για τις κλιματικές αλλαγές (1998) που κυρώθηκε με το ν. 3017/2022, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη βιοποικιλότητα (1992) στο πλαίσιο της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον, η οποία επικυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 2204/1994, η Σύμβαση της Βέρνης για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης (1979), η οποία κυρώθηκε από τη χώρα μας με το ν. 1335/1983, η Σύμβαση της Βόννης για τη διατήρηση των αποδημητικών ειδών της άγριας πανίδας (1979) που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 2719/1999, η Σύμβαση για το διεθνές εμπόριο ειδών της άγριας πανίδας και χλωρίδας που απειλούνται με εξαφάνιση (1973), που κυρώθηκε με το ν. 2055/1997, η Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της θάλασσας της Μεσογείου από τη ρύπανση (1976) που τροποποιήθηκε το 1995 ως Σύμβαση για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος και των παράκτιων περιοχών της Μεσογείου που κυρώθηκε από τη χώρα μας με το ν. 3022/2002 και η Σύμβαση Ραμσάρ για την προστασία και τη διατήρηση των υγρότοπων

⁷⁷² Στο ίδιο, σ. 148.

⁷⁷³ Στο ίδιο, σ. 148.

⁷⁷⁴ Στο ίδιο.

⁷⁷⁵ Στο ίδιο.

διεθνούς ενδιαφέροντος (1971), που κυρώθηκε στη χώρα μας με το ν.δ. 191/1974 «Περί κυρώσεως της Διεθνούς Συμφωνίας Ραμσάρ περί προστασίας των διεθνούς ενδιαφέροντος υγρότοπων». ⁷⁷⁶

3. Εφαρμογή προγράμματος «LIFE NATURA THEMIS» στην Κρήτη

Το έργο LIFE NATURA THEMIS είναι πρόγραμμα διάρκειας πέντε ετών που αφορά τη μελέτη και την καταγραφή εγκλημάτων κατά της άγριας ζωής σε περιοχές του Δικτύου NATURA 2000. ⁷⁷⁷ Το έργο λαμβάνει χώρα στην Κρήτη και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και απευθύνεται σε Δικαστές, Εισαγγελείς, Δικηγόρους, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και δημόσιες αρχές με προανακριτικές αρμοδιότητες. ⁷⁷⁸

Κάποιοι από τους βασικότερους στόχους του προγράμματος, αναγράφονται στον επίσημο ιστότοπό του:

- Η ανάγκη συνειδητοποίησης από τους φορείς ότι τα περιβαλλοντικά εγκλήματα αποτελούν είναι ένα διακριτό πεδίο ποινικού δικαίου και ότι κάθε άτομο φέρει ευθύνη για την πρόληψη και την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας.
- Η απόκτηση των κατάλληλων δεξιοτήτων από τους προανακριτικούς υπαλλήλους, ώστε να μπορούν να προλαμβάνουν και να διώκουν αποτελεσματικά τα περιβαλλοντικά εγκλήματα και να προβαίνουν στην κατά το δυνατόν καλύτερη αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας.
- Η απόδειξη ότι η σωστή εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου ευνοεί την τοπική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή και εξασφαλίζει την ορθή χρήση των περιβαλλοντικών πόρων.
- Η ενημέρωση των κατοίκων των προστατευόμενων περιοχών για τα περιβαλλοντικά εγκλήματα που συμβαίνουν, τα οποία αποτελούν ανάχωμα στην τοπική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την οικονομική τους πρόοδο. ⁷⁷⁹

⁷⁷⁶ Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Διεθνείς Συμβάσεις και Πρωτόκολλα, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://ypen.gov.gr/diethneis-symvaseis-kai-protokolla/>

⁷⁷⁷ Life themis natura, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <http://www.lifethemis.eu/el/program>

⁷⁷⁸ Στο ίδιο.

⁷⁷⁹ Στο ίδιο.

Για να πραγματοποιηθούν οι ανωτέρω στόχοι, συγκεντρώνεται πρωτογενές υλικό σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές, μέσω δύο Παρατηρητηρίων Περιβαλλοντικού Εγκλήματος.⁷⁸⁰ Το ένα εδρεύει στην Ανατολική Κρήτη και αφορά τους νομούς Ηρακλείου και Λασιθίου και το άλλο στη Δυτική Κρήτη για τους νομούς Χανίων και Ρεθύμνου αντίστοιχα. Σκοπός της λειτουργίας τους είναι να συλλέγουν στοιχεία και δεδομένα σχετικά με τα περιβαλλοντικά εγκλήματα, καθώς τα σημεία όπου αυτά εμφανίζονται συχνότερα.⁷⁸¹

Το Παρατηρητήριο Δυτικής Κρήτης καταπιάνεται με τη νομολογία των Πρωτοδικείων των Χανίων και του Ρεθύμνου, του Εφετείου Κρήτης και τη νομοθεσία που διέπει τις περιοχές NATURA 2000 στη δυτική Κρήτη, που αφορά σε 29 προστατευόμενες περιοχές.⁷⁸² Το Παρατηρητήριο ανατολικής Κρήτης ασχολείται με τη νομολογία των Πρωτοδικείων του Ηρακλείου και του Λασιθίου, του Εφετείου ανατολικής Κρήτης και τη νομοθεσία που διέπει τις περιοχές NATURA 2000 στην ανατολική Κρήτη, που αφορά σε 24 προστατευόμενες περιοχές.⁷⁸³

Αρμόδιος για κάθε παρατηρητήριο είναι ένας δικηγόρος, μέλος του οικείου δικηγορικού συλλόγου, ο οποίος συγκεντρώνει στοιχεία από την Εισαγγελία και τις προανακριτικές αρχές και αποδελτιώνει τη νομολογία των πρωτοβάθμιων και των δευτεροβάθμιων δικαστηρίων της Κρήτης, έχοντας εξασφαλίσει άδεια από την αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων.⁷⁸⁴ Ο απώτερος σκοπός της έρευνας αυτής είναι η καταγραφή των ποσοστών της παραβατικότητας ανά περιφερειακή ενότητα, των κατηγοριών των περιβαλλοντικών εγκλημάτων που διώκονται συχνότερα, καθώς και των ποινών που επιβάλλονται.⁷⁸⁵ Ο δικηγόρος είναι επίσης υπεύθυνος για την καταχώριση των νέων υποθέσεων περιβαλλοντικών εγκλημάτων, καθώς και για την καταγραφή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας που διέπει τις προστατευόμενες περιοχές NATURA 2000 σε εθνικό (Νόμοι, Υπουργικές Αποφάσεις) και σε τοπικό επίπεδο (Αποφάσεις Περιφέρειας, Δήμων, Υπηρεσιών κλπ).⁷⁸⁶

Τα δεδομένα που έχουν συγκεντρωθεί από το πρόγραμμα αφορούν τις περιόδους από το 2010 μέχρι και το 2014, καθώς και τα έτη 2015 έως 2019.

⁷⁸⁰ Στο ίδιο.

⁷⁸¹ Life themis natura, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <http://www.lifethemis.eu/el/program/actions>.

⁷⁸² Στο ίδιο.

⁷⁸³ Life themis natura, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <http://www.lifethemis.eu/el/content/observatories>.

⁷⁸⁴ Στο ίδιο.

⁷⁸⁵ Στο ίδιο.

⁷⁸⁶ Στο ίδιο.

Συγκεκριμένα, το έγκλημα που καταγράφηκε με μεγαλύτερη συχνότητα το χρονικό διάστημα 2010-2014 ήταν η παράνομη υλοτομία, ενώ ακολούθησαν η λαθροθηρία και η ανεξέλεγκτη διάθεση αποβλήτων.⁷⁸⁷ Οι 227 από τις 346 υποθέσεις έλαβαν χώρα στην Ανατολική Κρήτη, αλλά παρ' όλ' αυτά, τα ποσοστά δίωξης στην Ανατολική Κρήτη ήταν μειωμένα. Συγκεκριμένα, λιγότερες από μία στις δέκα υποθέσεις περιβαλλοντικής υποβάθμισης πήραν τον δρόμο της δικαιοσύνης, τα ποσοστά ποινικής δίωξης ήταν χαμηλότερα από τα ποσοστά επιβολής διοικητικών προστίμων, ενώ αντίστοιχα και τα ποσοστά δικαστικής αρχειοθέτησης ήταν χαμηλά. Οι περισσότερες περιπτώσεις περιβαλλοντικών εγκλημάτων που εκκρεμούν δηλώνουν την καθυστέρηση της ποινικής διαδικασίας, είτε αυτή βρίσκεται στο στάδιο της προδικασίας, της κύριας ανάκρισης ή της επ' ακροατηρίω εξέτασης. Μεγάλος αριθμός υποθέσεων είχε άγνωστη εξέλιξη είτε γιατί δεν κατάφεραν οι συνεργάτες να συλλέξουν στοιχεία για τεχνικούς λόγους, είτε γιατί δεν έλαβαν στοιχεία από τις αρμόδιες υπηρεσίες.⁷⁸⁸

Το έτος 2015, οι περιβαλλοντικές παραβιάσεις που σημειώθηκαν στην Ανατολική Κρήτη αφορούσαν στο μεγαλύτερο ποσοστό σε μεταβολή αιγιαλού (αυθαίρετες κατασκευές σε αιγιαλό, όπως προβλήτες, σκάλες, ράμπες, εκσκαφές, αμμοληψίες κ.ά.). Η ρύπανση/υποβάθμιση περιβάλλοντος, ως γενική ρήτρα που χρησιμοποιείται στη δικαστική πρακτική, ήταν το δεύτερο κατά σειρά διωκόμενο έγκλημα. Η γενική ρήτρα περιλαμβάνει περιπτώσεις λυμάτων και αποβλήτων σε υδάτινους φορείς αλλά και απόρριψης αδρανών σε χώρους ανεξέλεγκτης διάθεσης. Συχνά συναντάται και ο εμπρησμός από αμέλεια που συνδέεται άμεσα με τις παράνομες χωματερές, αλλά και με τη μελισσοκομία και τις γεωργικές δραστηριότητες στο ύπαιθρο. Για άλλη μια φορά φάνηκε η καθυστέρηση απονομής δικαιοσύνης, καθώς μία στις τρεις υποθέσεις συζητείται τέσσερα χρόνια μετά την τέλεση του αδικήματος (ποσοστό 36%). Η καθυστέρηση έχει πολλαπλές επιπτώσεις στην ποινική διαδικασία, αλλά οι σημαντικότερες εντοπίζονται στην κατάσταση του περιβάλλοντος. Αν υποθέσουμε ότι το δικαστήριο επιβάλλει κάποιας μορφής αποκατάσταση, όπως προβλέπεται σε ορισμένα νομοθετήματα, η αποκατάσταση μετά από τόσο καιρό μπορεί να είναι τεχνικά αδύνατη ή άσκοπη.⁷⁸⁹

⁷⁸⁷ Life themis natura, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <http://www.lifethemis.eu/el/stats/2010-2014>

⁷⁸⁸ Στο ίδιο.

⁷⁸⁹ Life themis natura, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <http://www.lifethemis.eu/el/stats/2015>

Περίπου οι μισές ποινές που επιβλήθηκαν είναι ποινές φυλάκισης, οι οποίες αναστάλθηκαν, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να γίνει λόγος για συμμόρφωση του δράστη. Πρόστιμο επιβλήθηκε μόνο στο 11% των ποινών, δηλαδή μία στις δέκα φορές, το οποίο είναι άμεσα εισπρακτέο την ημέρα της δικασίμου. Ίσως η επιβολή του προστίμου να είναι ένα αποτρεπτικό μέτρο για τους υποψήφιους δράστες, δεδομένης της υφιστάμενης οικονομικής κατάστασης στην Ελλάδα. Αξιοσημείωτα ήταν επίσης και τα ποσοστά παραγραφής των περιβαλλοντικών υποθέσεων.⁷⁹⁰

Το 2016, συνέχιζε το έγκλημα της μεταβολής αιγιαλού (αυθαίρετες κατασκευές σε αιγιαλό, όπως προβλήτες, σκάλες, ράμπες, εκσκαφές, αμμοληψίες κ.ά.) να είναι το συχνότερα διωκόμενο έγκλημα στην Ανατολική Κρήτη. Τα υπόλοιπα κυριότερα περιβαλλοντικά εγκλήματα, όπως η παράνομη θήρα, ο εμπρησμός από αμέλεια, η παράνομη βόσκηση, η εκχέρσωση δασικής έκτασης και η απόρριψη αποβλήτων καταγράφηκαν στις περιοχές του Δικτύου Natura.⁷⁹¹

Τα αποτελέσματα της έρευνας για το έτος 2016 ήταν περιορισμένα λόγω της συνεχιζόμενης αποχής των δικηγόρων σε όλη την ελληνική επικράτεια. Μόνο 12 από τους 83 δράστες περιβαλλοντικών εγκλημάτων που παραπέμφθηκαν στα ποινικά Δικαστήρια της Ανατολικής Κρήτης, καταδικάσθηκαν. Το ποσοστό αθώσεων αυξήθηκε ελάχιστα σε σχέση με το 2015 (από 48% σε 51%), το ποσοστό των καταδικαστικών αποφάσεων επίσης μειώθηκε ως προς το προηγούμενο έτος (από 33,3% σε 26%), ενώ η παύση της δίωξης (λόγω του Ν. 4411/2016) διπλασιάστηκε φτάνοντας στο 11 % (το 2015 ήταν στο 5,7%). Πρόστιμο επιβλήθηκε στο 2% των υποθέσεων. Η αποκατάσταση του περιβάλλοντος συνέχισε να αποτελεί άγνωστο εργαλείο για τα ελληνικά δικαστήρια, καθώς δεν επιβλήθηκε περιβαλλοντική αποκατάσταση σε καμία υπόθεση. Στο μεγαλύτερο ποσοστό, οι ποινές που επιβλήθηκαν ήταν ποινές φυλάκισης, οι οποίες στην πλειοψηφία τους αναστάλθηκαν.⁷⁹²

Η κατάσταση δεν μεταβλήθηκε ιδιαίτερα ούτε το 2017 στην Ανατολική Κρήτη, καθώς η μεταβολή αιγιαλού, η παράνομη θήρα, τα απόβλητα και οι εμπρησμοί συνεχίζουν να βρίσκονται στα πρώτα τέσσερα συχνότερα διωκόμενα εγκλήματα. Σημαντική αύξηση παρατηρήθηκε στο ποσοστό δίωξης του εμπρησμού, αλλά το

⁷⁹⁰ Στο ίδιο.

⁷⁹¹ Life themis natura, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <http://www.lifethemis.eu/el/stats/2016>

⁷⁹² Στο ίδιο.

πρόγραμμα δεν είχε τα κατάλληλα μέσα για να αναζητήσει την αιτία αυτής της αύξησης.⁷⁹³

Τα αποτελέσματα της έρευνας για το έτος 2017 ήταν τα εξής: Οι επιβληθείσες ποινές ήταν ποινές φυλάκισης με τριετή αναστολή στο μεγαλύτερο ποσοστό, ενώ επιβλήθηκαν ελάχιστα πρόστιμα. Για άλλη μια φορά δεν διατάχθηκαν μέτρα περιβαλλοντικής αποκατάστασης, το ποσοστό αθώωσης των δραστών ήταν μεγάλο και η παύση της δίωξης κατ' άρθρο 8 του ν. 4411/2016 συνέβαλε στην αύξηση του ποσοστού ατιμωρησίας από το 5,7% το 2015 (αιτία δεδικασμένου, εκκρεμοδικίας, θανάτου) στο 25% το 2017 για περισσότερα από 15 περιβαλλοντικά εγκλήματα (μεταξύ άλλων: τοποθέτηση δηλητηρίων, παράνομη θήρα προστατευομένων ειδών, θήρα εκτός κυνηγετικής περιόδου, θήρα εντός καταφυγίων της άγριας ζωής, παράνομη υλοτομία σε δασικές εκτάσεις, αυθαίρετη δόμηση εντός προστατευομένων περιοχών).⁷⁹⁴

Το 2018 καταγράφηκαν 272 υποθέσεις που αφορούσαν περιβαλλοντικά εγκλήματα από τα δικαστήρια της Ανατολική Κρήτης. Μετά την επεξεργασία των δεδομένων, προέκυψε ότι υπήρξε μείωση στις αθώσεις, ενώ οι καταδίκες αυξήθηκαν ελάχιστα, συνέχισαν όμως να κυμαίνονται σε χαμηλότερα επίπεδα από το 2010. Στην πρώτη θέση των περιβαλλοντικών εγκλημάτων βρέθηκαν οι εμπρησμοί, ενώ ακολουθούσαν στη δεύτερη θέση τα περιστατικά που σχετίζονται με παράνομη απόρριψη υγρών και στερεών αποβλήτων.⁷⁹⁵

Το 2019 η έρευνα συνεχίστηκε μόνο από το Παρατηρητήριο Περιβαλλοντικού Δικαίου Ανατολικής Κρήτης με σκοπό να καταγραφούν και αναλυθούν τα περιβαλλοντικά εγκλήματα που έφτασαν στις αίθουσες των δικαστηρίων. Από τις 15.476 ποινικές υποθέσεις, μόνο οι 204 αφορούσαν περιβαλλοντικά εγκλήματα. Οι περιβαλλοντικές παραβάσεις/διώξεις στο Ηράκλειο το 2019 μειώθηκαν αισθητά σε σχέση με το 2018 (από 160 σε 98). Στο Λασιθί αντίστοιχα οι παραβάσεις/διώξεις το 2019 έμειναν στα ίδια σχεδόν επίπεδα (από 116 σε 106) σε σχέση με το 2018. Οι περισσότερες περιβαλλοντικές παραβάσεις στην ΠΕ Ηρακλείου αφορούσαν σε εμπρησμούς (είτε από αμέλεια είτε από πρόθεση) και σε παράνομη απόρριψη στερεών

⁷⁹³ Life themis natura, <http://www.lifethemis.eu/el/stats/2017>

⁷⁹⁴ Life themis natura, <http://www.lifethemis.eu/el/stats/2017>

⁷⁹⁵ Life themis natura, <http://www.lifethemis.eu/el/stats/2018>

Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο:

Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο:

Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο:

και υγρών αποβλήτων. Ως τρίτη παράβαση στη σειρά καταγράφηκε η παράνομη θήρα και η εκχέρωση δασικής έκτασης. Η ΠΕ Λασιθίου από την άλλη εμφανίζει διαφορετική εικόνα των συχνότερα διωκόμενων περιβαλλοντικών εγκλημάτων το 2019, καθώς η παράνομη μεταβολή αιγιαλού ήταν το συχνότερα διωκόμενο έγκλημα (28 υποθέσεις), ακολουθούσε ο εμπρησμός από αμέλεια και η παράνομη θήρα (14 υποθέσεις για κάθε τύπο) ενώ η παράνομη απόρριψη αποβλήτων εμφανίζεται να έχει διωχθεί ποινικά σε 12 υποθέσεις (ποσοστό 11%).⁷⁹⁶

4. Κεφάλαιο: Πράσινη εγκληματολογία στην Ελλάδα

Η εγκληματολογία στην Ελλάδα δεν έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τις περιβαλλοντικές βλάβες, τα περιβαλλοντικά εγκλήματα, την πράσινη θυματοποίηση και την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών νόμων. Οι μελέτες και κυρίως οι έρευνες των Ελλήνων εγκληματολόγων στο πεδίο της Πράσινης Εγκληματολογίας είναι ελάχιστες, ενώ και η αναγνώρισή της ως νέας κατεύθυνσης εντός του πεδίου της εγκληματολογίας αντιμετωπίζεται κάπως μουδιασμένα.⁷⁹⁷ Η ελληνική βιβλιογραφία και η αρθρογραφία πάνω στην πράσινη εγκληματολογία είναι σχεδόν ανύπαρκτες, ενώ φαίνεται σε πολλές περιπτώσεις να συγχέεται ο όρος «πράσινη εγκληματολογία» με τον όρο «περιβαλλοντική εγκληματολογία». Όσον αφορά την ενασχόληση με την αξιολόγηση της νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, ούτε εκεί έχει δοθεί η απαραίτητη σημασία από τους Έλληνες εγκληματολόγους, παρόλο που η χώρα μας έχει καταδικαστεί σε δεκάδες υποθέσεις από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για πλημμελή ενσωμάτωση ή παραβίαση της Κοινοτικής Νομοθεσίας, η οποία προβλέπει τη λήψη μέτρων προστασίας από περιβαλλοντικούς.⁷⁹⁸

Συμπεράσματα

Γίνεται αμέσως σαφές στον αναγνώστη ότι είναι δεν είναι εύκολο να οριστεί με ακρίβεια η πράσινη εγκληματολογία. Πρόκειται για μια νέα εγκληματολογική προσέγγιση, οι εκπρόσωποι της οποίας δεν μπορούν ακόμη να αποφασίσουν επί του ονόματος, πόσω μάλλον να οριοθετήσουν το αντικείμενο μελέτης τους. Φαίνεται λοιπόν ότι η πράσινη εγκληματολογία έχει μεγάλη απόσταση να διανύσει ώστε να παγιωθεί ως κατεύθυνση της εγκληματολογίας.

⁷⁹⁶ Life themis natura, <http://www.lifethemis.eu/el/stats/2019>

⁷⁹⁷ Π. Ι. Παπανικολάου, ό.π., σ. 317

⁷⁹⁸ Στο ίδιο.

Αυτό που μπορεί να λεχθεί όμως με σιγουριά είναι ότι όσο περισσότερο ασχολείται ένα άτομο με τη βιβλιογραφία και τις σχετικές μελέτες της πράσινης εγκληματολογίας, τόσο περισσότερο προβληματίζεται για πράγματα που θεωρούσε δεδομένα. Δεν είναι δυνατόν, για παράδειγμα, να μην αμφισβητήσει κανείς το ορισμό του εγκλήματος μέσα στο πλαίσιο της πράσινης εγκληματολογίας. Η αρχή της βλάβης, πάνω στην οποία εδράζεται το πράσινο ερευνητικό ενδιαφέρον, μας κάνει να αναθεωρούμε τους τυποποιημένους στο νόμο ορισμούς του εγκλήματος και να προσπαθούμε να το ορίσουμε μέσα από μια διαφορετική οπτική, όπως υπό το πρίσμα της ασθένειας ή της υποβάθμισης των φυσικών πόρων. Μας κάνει επίσης να αναθεωρούμε τη θέση μας στον κόσμο, βοηθώντας μας να καταλάβουμε πώς ο σύγχρονος τρόπος ζωής και η καπιταλιστική κοινωνία οδηγούν στην οικολογική καταστροφή του πλανήτη. Φυσικά και πρέπει να συνειδητοποιήσουμε πόσο μεγάλη ευθύνη φέρουν οι μεγάλες βιομηχανίες και οι πολυεθνικές εταιρίες στις περιβαλλοντικές βλάβες, αλλά πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι και οι δικές μας καθημερινές και συνηθισμένες πράξεις συμβάλλουν στην καταστροφή. Επομένως, ξεκινάμε από το μηδέν και αναθεωρούμε τα πάντα.

Απ' όλα εκείνα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πράσινης εγκληματολογίας, αυτό που ξεχωρίζει είναι η σχετικότητα της. Η συνεχής αλληλεπίδραση των ανθρώπων με τα ζώα και το φυσικό περιβάλλον, οι φιλελεύθερες πολιτικές αλλά και ο τρόπος που έχουν δομηθεί οι σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες έχουν άμεση σχέση με τη συνεχή περιβαλλοντική υποβάθμιση. Η συνεχόμενη αυξανόμενη παραγωγή και κατανάλωση προϊόντων δημιουργεί ολοένα και μεγαλύτερα περιβαλλοντικά προβλήματα. Την ίδια ώρα όμως, αδυνατούμε να συνειδητοποιήσουμε ότι τα προβλήματα που προσπαθούμε να διορθώσουμε πηγάζουν από το τρόπο ζωής μας, που στις περισσότερες περιπτώσεις, αρνούμαστε να αλλάξουμε.

Αυτό που γίνεται επίσης κατανοητό στο πλαίσιο της πράσινης εγκληματολογίας είναι η κατάρρευση των γεωγραφικών ορίων όσον αφορά στις περιβαλλοντικές βλάβες. Η εντύπωση ότι κάποια καταστροφή που συμβαίνει στην άλλη πλευρά του πλανήτη δεν μας επηρεάζει, είναι λανθασμένη. Η ατμοσφαιρική ρύπανση για παράδειγμα ή οι πυρκαγιές και η παράνομη αποψίλωση του δάσους του Αμαζονίου επηρεάζουν όλο τον πλανήτη. Μπορεί το λιώσιμο των πάγων να συμβαίνει πάρα πολύ μακριά από τη χώρα μας, αλλά συντελεί στην αύξηση της στάθμης των θαλασσών, η οποία σαφώς και επηρεάζει ένα παραθαλάσσιο κράτος όπως είναι η Ελλάδα. Το συμπέρασμα επομένως

είναι ότι όσο μικρή ή μεγάλη είναι η περιβαλλοντική βλάβη και όπου κι αν λαμβάνει χώρα, μας αφορά όλους.

Ακριβώς λόγω των άμεσων επιπτώσεων που έχουν οι περιβαλλοντικές συνέπειες σε όλους τους ζωντανούς οργανισμούς, είναι επιτακτική η ανάγκη να δοθούν χώρος και επαρκείς πόροι (χρηματοδότηση) στους πράσινους εγκληματολόγους για έρευνα. Εάν θέλουμε να αποκαταστήσουμε κάποιες από τις βλάβες (γιατί φυσικά κάποιες βλάβες είναι ανεπανόρθωτες) και να προλάβουμε κάποιες άλλες, τότε πρέπει να έχουμε στα χέρια μας τα κατάλληλα δεδομένα. Μόνο μέσα από την έρευνα μπορούμε να μιλάμε για αποκατάσταση και πρόληψη περιβαλλοντικών βλαβών. Ας μη ξεχνάμε ότι ο πλανήτης δεν ανήκει μόνο στις δικές μας γενεές. Πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη ότι έχουμε χρέος να παραδώσουμε τον πλανήτη στις επόμενες γενεές στην ίδια, αν όχι καλύτερη, κατάσταση στην οποία τον παραλάβαμε.

Παρ' όλ' αυτά, η πράσινη μελέτη και η έρευνα πάνω στην πράσινη εγκληματολογία παραμένει περιθωριοποιημένη. Γιατί συμβαίνει αυτό άραγε; Έχει να κάνει με το ότι «ενοχλεί» τους ισχυρούς; Έχει να κάνει με το ότι τελικά δεν ενδιαφερόμαστε και τόσο τελικά για την προστασία του περιβάλλοντος; Υπάρχει κάποιος άλλος λόγος; Αυτά και άλλα τόσα ερωτήματα θα έπρεπε να μας προβληματίσουν.

Η ενασχόληση με το αντικείμενο της πράσινης εγκληματολογίας μας προβληματίζει και πρέπει να συνεχίσει να το κάνει. Μας δημιουργεί προβληματισμούς σχετικά με το τι ορίζουμε ως βλάβη, σχετικά με το πώς αντιλαμβανόμαστε τα πράσινα θύματα –θεωρούμε π.χ. τα ζώα ως θύματα ή δεν μας αφορά; Μας αναγκάζει να δούμε τις ανισότητες σχετικά με την περιβαλλοντική υποβάθμιση (ειδικά στις αναπτυσσόμενες χώρες) και να έρθουμε αντιμέτωποι με τις παγιωμένες αντιλήψεις μας. Μήπως, σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας από εμάς, πιστεύει ότι το περιβάλλον και τα ζώα υπάρχουν για να εξυπηρετούν τον άνθρωπο αντί να κατανοούμε ότι χωρίς αυτά, κανένας δεν μπορεί να επιβιώσει;

Οι προβληματισμοί είναι ατελείωτοι. Ποιοι είναι τελικά οι δράστες των περιβαλλοντικών εγκλημάτων; Είναι οι εταιρείες και τα κράτη ή μήπως είμαστε εμείς; Μήπως είμαστε συνναυτουργοί; Μήπως πρέπει να αναθεωρήσουμε τι σημαίνει «πράσινο», «οικολογικό» και «περιβαλλοντικά φιλικό»; Μήπως πρέπει να εξετάσουμε αν οι «πράσινες» εταιρείες που στηρίζουμε είναι όντως πράσινες ή απλώς θέλουν να παρουσιάζονται ως τέτοιες; Μήπως είμαστε ανίκανοι να εντοπίσουμε τις περιβαλλοντικές βλάβες επειδή τις θεωρούμε μέρος της καθημερινότητας μας; Ή

μήπως πιστεύουμε ότι ό,τι παράγεται με «νόμιμες» διαδικασίες δεν έχει αντίκτυπο στη ζωή μας;

Όσον αφορά το κομμάτι της νομοθεσίας, τα συμπεράσματα είναι τα εξής. Στο κομμάτι της διεθνούς Κοινότητας παρατηρείται μεγάλη δραστηριοποίηση εδώ και χρόνια. Παρόλες όμως τις Συνδιασκέψεις και τις Συνόδους, τα διεθνή κείμενα τα οποία υιοθετούνται, έχουν στην πράξη διακηρυκτικό και όχι δεσμευτικό χαρακτήρα. Επίσης, πολλές φορές, τα κράτη τα οποία είναι υπεύθυνα για το μεγαλύτερο μέρος της ρύπανσης του πλανήτη (π.χ Κίνα, Η.Π.Α.) δεν υπογράφουν τις διεθνείς συμβάσεις ή ακόμη κι αν το κάνουν, δεν εφαρμόζουν τα σχετικά προβλεπόμενα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς δεν πρόκειται να αντιμετωπίσουν κυρώσεις. Από την άλλη όψη του νομίσματος, τα φτωχότερα κράτη αδυνατούν να εφαρμόσουν τα μέτρα λόγω έλλειψης χρηματικών πόρων. Τέλος, παρόλο που συνεχίζουν να ψηφίζονται και να υπογράφονται διεθνή κείμενα, αμφισβητείται η αποτελεσματικότητά τους. Δεν φαίνεται να υπάρχει βελτίωση ως προς την κατάσταση του πλανήτη αλλά μάλλον συνεχής χειροτέρευση.

Αναποτελεσματικές φαίνονται να είναι και οι ευρωπαϊκές Οδηγίες και οι Κανονισμοί. Συνεχώς παράγονται νέες, αντικαθιστούν ή συμπληρώνουν τις παλαιότερες, επιφέρουν αλλαγές στην εθνική νομοθεσία των κρατών-μελών αλλά στην πράξη δεν επιφέρουν αλλαγές. Το γεγονός ότι υπάρχουν εξαιρετικά πολλές Οδηγίες στο πεδίο της περιβαλλοντικής προστασίας μπορεί τελικά να λειτουργεί και ανασταλτικά.

Τέλος, όσον αφορά στην ελληνική νομοθεσία, τα προβλήματα είναι πολλά. Οι περισσότερες ποινές έχουν διοικητικό και όχι ποινικό χαρακτήρα. Οι ποινικές κυρώσεις είναι διασκορπισμένες σε ποινικά νομοθετήματα ή σε διατάξεις του ποινικού κώδικα. Αυτό οφείλεται κυρίως στην πρόχειρη ενσωμάτωση των Οδηγιών. Η διατύπωση των διατάξεων είναι προβληματική, με αποτέλεσμα να ξεφεύγουν σοβαρές περιπτώσεις περιβαλλοντικής βλάβης από το πεδίο εφαρμογής των νόμων. Γενικότερα, από το πνεύμα όλων των διατάξεων για την προστασία του περιβάλλοντος, γίνεται αντιληπτή η αδιαφορία του εθνικού νομοθέτη να μεριμνήσει για αποτελεσματική και ουσιαστική προστασία του περιβάλλοντος.

Προτάσεις

Η πρόταση για αποτελεσματικότερη ποινική νομοθεσία σχετικά με το περιβάλλον σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης φαίνεται αυτονόητη. Αυτό που πιστεύω όμως ότι

πραγματικά μπορεί να επιφέρει αλλαγές είναι η διαμόρφωση οικολογικής συνείδησης από την παιδική ηλικία μέσα στα πλαίσια της σχολικής εκπαίδευσης και δραστηριοτήτων εθελοντισμού για το περιβάλλον. Μόνο έτσι μπορούμε να ελπίζουμε ότι κάτι θα αλλάξει. Γιατί τα παιδιά είναι αυτοί που θα γίνουν οι αυριανοί πολίτες που θα σέβονται και θα προστατεύουν το περιβάλλον και από τη θέση που θα κατέχει ο καθένας (π.χ. επιχειρηματίες, νομοθέτες, πολιτικοί, επιστήμονες) θα προσπαθεί να κάνει ό,τι καλύτερο μπορεί για το περιβάλλον.

Επίλογος

Αναμένεται ότι η πράσινη εγκληματολογία θα συνεχίσει να διερευνά την πρόκληση και τον έλεγχο των πολλών διαστάσεων της βλάβης στο περιβάλλον, στα οικολογικά συστήματα και στα ζωικά είδη.⁷⁹⁹ Αναμένεται επίσης ότι θα αποδειχθεί ικανή να εντοπίσει και να διερευνήσει μια ατζέντα βλαβών, των οποίων οι νέες μορφές αναμφίβολα θα περιλαμβάνουν (αν και δεν περιορίζονται) εκμετάλλευση, τρόπους διάκρισης και αποδυνάμωσης, υποβάθμιση, κατάχρηση, αποκλεισμό, πόνο, τραυματισμό, απώλεια και ταλαιπωρία.⁸⁰⁰ Η διασταύρωση αυτών των πολλών μορφών βλάβης είναι βασική έννοια για την πράσινη εγκληματολογία, όπως οι ανισότητες των φύλων, ο ρατσισμός και ο σπισισμός (speciesism), η ευθύνη της επιστήμης και η ηθική της παγκόσμιας καπιταλιστικής επέκτασης.⁸⁰¹ Η πράσινη εγκληματολογία έχει τη δυνατότητα να παρέχει όχι μόνο έναν διαφορετικό τρόπο εξέτασης και κατανόησης διαφόρων μορφών εγκληματικών αντιδράσεων και ελέγχου (άλλες γνωστές, άλλες λιγότερο), αλλά μπορεί επίσης να εξηγήσει πολύ ευρύτερες συνδέσεις που γενικά δεν είναι επαρκώς κατανοητές.⁸⁰² Καθώς όλες οι κοινωνίες αντιμετωπίζουν την ανάγκη να διαχειριστούν τις βλάβες στο περιβάλλον, την ανθρωπότητα και στα ζώα, η εγκληματολογία θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο.⁸⁰³

Το ερώτημα όμως που με βασανίζει είναι το εξής; Μπορούμε να μιλάμε για αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος μέσα στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία;

⁷⁹⁹ P. Beirne & N. South, «Introduction: ...», ό.π., σ. xx.

⁸⁰⁰ Στο ίδιο.

⁸⁰¹ Στο ίδιο.

⁸⁰² Στο ίδιο.

⁸⁰³ Στο ίδιο.

Βιβλιογραφία-Πηγές

Ελληνόγλωσση

Βασιλειάδης Δ., Διβάνη Χ., Κανελλοπούλου Θ., Κουσκουνά Μ. και Παπαπετρόπουλος Α., *Το Δίκαιο του Περιβάλλοντος Μέσα από τη νομολογία του ΣτΕ*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2021.

Βιδάλη Σ., «Εγκληματολογία Κριτική», στο Σπινέλλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε. και Κρανιδιώτη Μ. Π., *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 380-383.

Βιδάλη Σ., «Εγκλήματα του κράτους», στο Σπινέλλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε. και Κρανιδιώτη Μ. Π., *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 330-332.

Γιαννακοπούλου Π. Κ., «Εγκληματολογία Πολιτισμική», στο Σπινέλλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε. και Κρανιδιώτη Μ. Π., *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 386-387.

Ζαραφωνίτου Χρ., «Εισαγωγή», στο Ζαραφωνίτου Χρ. (επιμ.), *Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά*, Σειρά: «Τετράδια Εγκληματολογίας», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996, σ. 11-19.

Θεοδωράκης Ν. Ι., «Εγκλήματα Εταιρικά», στο Σπινέλλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε. και Κρανιδιώτη Μ. Π., *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 280-284.

Κώττης Γ., *ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ*, Εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Αθήνα, 1994.

Λάζος Γ., *Κριτική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007.

Μπουρμάς Γ., *Ποινική Προστασία Περιβάλλοντος-Ερμηνευτικές προσεγγίσεις & ειδικότεροι δογματικοί προβληματισμοί*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2020.

Παпанεοφύτου Α., *Ποινικό Δίκαιο του Περιβάλλοντος στην Ελλάδα: Στο πλαίσιο της νομοθετικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016.

Παπανικολάου Π. Ι., «Εγκλήματα Περιβαλλοντικά/Οικολογικά/Κατά του περιβάλλοντος», στο Σπινέλλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε. και Κρανιδιώτη Μ. Π., *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 313-318.

Σπινέλλη Κ. Δ., *Εγκληματολογία-Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Νομική Βιβλιοθήκη, 3^η έκδοση, Αθήνα, 2014.

Τσίγκανου Ι., «Θύματα του περιβάλλοντος ή το περιβάλλον ως θύμα;», *Εγκληματολογία*, 2021, σ. 33-41.

Χλούπης Γ., «Εγκλήματα διεθνικά», στο Σπινέλλη Κ. Δ., Κουράκης Ν. Ε. και Κρανιδιώτη Μ. Π., *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2018, σ. 272-276.

Ξενόγλωσση

Agnew R., «The ordinary acts that contribute to ecocide», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 58-72.

Beirne P., «Animal rights, animal abuse and green criminology», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 55-83.

Beirne P. & South N., «Introduction: approaching green criminology», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. xiii-xxii.

Benton T., «Ecology, community and justice: the meaning of green», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 3-31.

Bowen F. & Aragon-Correa J. A., «Greenwashing in Corporate Environmentalism Research and Practice: The Importance of What We Say and Do», *Organization & Environment*, Vol. 27, No. 2, 2014, σ. 107-112.

Bradshaw E. A., «State-Corporate Environmental Cover-Up: The Response to the 2010 Gulf of Mexico Oil Spill», *State Crime Journal*, Vol. 3, No. 2, Φθινόπωρο 2014, σ. 163-181.

Bratspies R., A Review of: «“Ecoviolence and the Law: Supranormative Foundations of Ecocrime”», *Journal of International Wildlife Law & Policy*, Vol. 9, No. 1, 2006, σ. 140-146, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI: 10.1080/13880290500531566

Brisman A. & South N., «A green-cultural criminology: An exploratory outline», *Crime Media Culture*, Vol. 9, No. 2, 2012, σ. 115-135.

Brisman A. & South N., «Introduction: Horizons, issues and relationships in green criminology», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 1-23.

Brisman A., «Of Theory and Meaning in Green Criminology», *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, Vol. 3, No 2, 2014, σ. 21-34.

Brisman A. & South N., «Green Criminology and Environmental Crimes and Harms» *Sociology Compass*, 2018, σ. 1-12, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI: 10.1111/soc4.12650

Cao N. & Wyatt T., «The Conceptual Compatibility Between Green Criminology and Human Security: A Proposed Interdisciplinary Framework for Examinations into Green Victimization», *Critical Criminology*, Vol. 24, 2016, σ. 413-430, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI 10.1007/s10612-016-9318-7

Croall H., «Food crime», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 206-229.

Croall H., «Food crime: A green criminology perspective», στο N. South & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 167-183.

diZerega G., «Deep Ecology and Liberalism: The Greener Implications of Evolutionary Liberal Theory», *The Review of Politics*, Vol. 58, No. 4, Φθινόπωρο 1996, σ. 699-734.

Ferrell J., «Cultural criminology», στο E. McLaughlin & J. Muncie, *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage, London, 2010, σ. 75-77.

Ferrell J., «Tangled up in green: Cultural criminology and green criminology», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 349-364.

Gaarder E., «Evading responsibility for green harm: State-corporate exploitation of race, class, and gender inequality», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 272-281.

Gibbs C., Gore M. L., McGarrell E. F. & Rivers III L., «INTRODUCING CONSERVATION CRIMINOLOGY: Towards Interdisciplinary Scholarship on Environmental Crimes and Risks», *The British Journal of Criminology*, Vol. 50, No. 1, Ιανουάριος 2010, σ. 124-144.

Goyes D. R., *Southern Green Criminology: A Science to End Ecological Discrimination*, 2019, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, doi:10.1108/978-1-78769-229-920191001

Hall M., «Environmental harm and environmental victims: Scoping out a “green victimology”», *International Review of Victimology*, Vol. 20, No. 1, 2014, σ. 129-143.

Halsey M. & White R., «Crime, ecophilosophy and environmental harm», *Theoretical Criminology*, Vol. 3, No. 2, 1998, σ. 345-371.

Halsey M., «Against “green” criminology», *The British Journal of Criminology*, Vol. 44, No. 6, Νοέμβριος 2004, σ. 833-853.

Halsey M., «Conservation criminology and the “green accident” of climate change», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 107-119.

Hayman G. & Brack D., *International Environmental Crime: The nature and control of environmental black markets-Workshop Report*, Royal Institute of International Affairs, London, 2002.

Heagerty M. F., «Crime and the Environment—Expanding the Boundaries of Environmental Justice», *Tulane Environmental Law Journal*, Vol. 23, No. 2, Καλοκαίρι 2010, σ. 517-535.

Heckenberg D. & White R., «Innovative approaches to researching environmental crime», », στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 85-103.

Kramer R. C. & Michalowski R. J., «State-Corporate Crime», στο Tunnell K. (επιμ.), *Political Crime in Contemporary America: A Critical Approach*, Garland, New York, 1993, σ. 171-206.

Lynch M. J., «The greening of criminology: A perspective on the 1990s», *Critical Criminologist*, Vol. 2, No. 3, Φθινόπωρο 1990, σ. 1-4, 11-12.

Lynch M. J. & Stretesky P., «Toxic Crimes: Examining Corporate Victimization of the General Public Employing Medical and Epidemiological Evidence», *Critical Criminology*, Vol. 10, No. 3, Οκτώβριος 2001, σ. 153-172.

Lynch M. J. & Stretesky P., «The meaning of green: Contrasting criminological perspectives», *Theoretical Criminology*, Vol. 7, No. 2, 2003, σ. 217-238.

Lynch M. J. & Stretesky P., «Green criminology in the United States», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 248-269.

Lynch M. J., «Reflections on green criminology and its boundaries: Comparing environmental and criminal victimization and considering crime from an eco-city perspective», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 43-57.

Lynch M. J., Long M. A., Barrett K. L. & Stretesky P. B., «IS IT A CRIME TO PRODUCE ECOLOGICAL DISORGANIZATION? Why Green Criminology and Political Economy Matter in the Analysis of Global Ecological Harms», *The British Journal of Criminology*, Vol. 53, No. 6, Νοέμβριος 2013, σ. 997-1016.

Lynch, M. J. & Stretesky P., *Exploring green criminology: Toward a green criminological revolution*, Ashgate Publishing, Farnham, 2014.

Lynch M. J., «Acknowledging Female Victims of Green Crimes: Environmental Exposure of Women to Industrial Pollutants», *Feminist Criminology*, 2016, σ. 1-24, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI: 10.1177/1557085116673172

Lynch M. J., «Green Criminology and Environmental Crime: Criminology That Matters in the Age of Global Ecological Collapse», *Journal of White Collar and Corporate Crime*, 2019, σ. 1-12, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, <https://doi.org/10.1177%2F2631309X19876930>

Michalowski R. J. & Kramer R. C., *State-corporate Crime: Wrongdoing at the Intersection of Business and Government*, NJ: Rutgers University Press, New Brunswick, 2006.

Mudge St. M., «Environmental Forensics and the Importance of Source Identification», στο Hester R. E. & Harrison R. M., *Environmental Forensics: Issues in Environmental Science and Technology*, No. 6, Royal Society of Chemistry, Ιανουάριος 2008, σ. 1-16, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, DOI: 10.1039/9781847558343-00001

Natali L., «The contemporary horizon of green criminology», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 73-84.

Pellow D. N., «Environmental justice, animal rights, and total liberation-From conflict and distance to points of common focus», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 331-346.

Ruggiero V. & South N., «Critical Criminology and Crimes Against the Environment», *Critical Criminology*, Vol. 28, No. 4, Δεκέμβριος 2010, σ. 245-250.

Ruggiero V., «The environment and the crimes of the economy», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 261-271.

Senden L., «Soft Law, Self-Regulation and Co-Regulation in European Law: Where do they meet?», *Electronic Journal of Comparative Law*, Vol. 9, No. 1, Ιανουάριος 2005, σ. 1-27.

Situ Y. & Emmons D., *Environmental Crime: The Criminal Justice System's Role in Protecting the Environment*, SAGE Publications, 2000.

Skinnider E., *Victims of Environmental Crime – Mapping the Issues*, The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, Vancouver, 2011.

South N., «The “corporate colonization of nature”: Bio-prospecting, bio-piracy and the development of green criminology», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 230-247.

South N., Brisman A. & Beirne P., «A guide to a green criminology», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 27-42.

Spapens T., «Invisible victims: The problems of policing environmental crime», στο Spapens T., White R. & Kluin M. (επιμ.), *Environmental crime and its victims: Perspectives within green criminology*, Ashgate, Surrey, 2014, σ. 221-236.

Tokar B., «Exploring the New Ecologies: Social Ecology, Deep Ecology and the Future of Green Political Thought», *Alternatives*, Vol. 15, No. 4, 1988, σ. 31-42.

van Solinge T. B., «Eco-Crime: The Tropical Timber Trade», στο Siegel D. & Nelen H. (επιμ.), *Organized Crime: Culture, Markets and Policies*, Springer, 2008, σ. 97-111.

Wachholz S., «“At risk”: climate change and its bearing on women’s vulnerability to male violence», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 161-185.

Walters R., «Eco-crime», στο McLaughlin E. & Munchie J. (επιμ.), *The Sage Dictionary of Criminology*, 2nd edition, Sage, London, 2005, σ. 146-148.

Walters R., «Crime, regulation and radioactive waste in the United Kingdom», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 186-205.

Walters R., «Air crimes and atmospheric justice», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 134-149.

Westra L., *EcoViolence and the Law – Supranational Normative foundations Of Ecocrime*, Transnational Publishers, Ardsley, New York, 2004.

White R., «Environmental Harm and the Political Economy of Consumption», *Social Justice*, Vol. 29, No. 1/2, 2002, σ. 82-102.

White R., «Green criminology and the pursuit of social and ecological justice», στο Beirne P. & South N. (επιμ.), *Issues in Green Criminology: Confronting harms against environments, humanity and other animals*, Willan, 2007, σ. 32-54.

White R., «Researching Transnational Environmental Harm: Toward an Eco-Global Criminology» *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, Vol. 33, No. 2, Φθινόπωρο 2009, σ. 229-248.

White R., «Environmental Victims and Resistance to State Crime Through Transnational Activism», *Social Justice*, Vol. 36, No. 3, 2009-2010, σ. 46-60.

White R., «Eco-global criminology and the political economy of environmental harm», στο South N. & Brisman A. (επιμ.), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013, σ. 243-260.

White R., «The Conceptual Contours of Green Criminology», στο Walters R., Westerhuis D.S. & Wyatt T. (επιμ.), *Emerging Issues in Green Criminology*, Palgrave Macmillan, London, 2013, σ. 17-33.

Williams C., «An Environmental Victimology», *Social Justice*, Vol. 23, No. 4, 1996, σ. 16-40.

Διαδικτυακές πηγές

Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4037/2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=be2819ca-cb9e-4054-ac4a-1fd441d951c9

Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4042/2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=d287edf7-2370-4624-aac4-628a2785a46d

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX:52003DC0829>

Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή (COP26)-Παγκόσμια σύνοδος κορυφής των ηγετών, Γλασκόβη, 1^η Νοεμβρίου 2021, Διαθέσιμη: <https://www.consilium.europa.eu/el/meetings/international-summit/2021/11/01/>

Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός 1367/2006 «Για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της σύμβασης του Århus σχετικά με την

πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 25.09.2006, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A32006R1367>

Ευρωπαϊκή Ένωση, «Κανονισμός 2019/631», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 25.04.2019, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμος: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0631>

Ευρωπαϊκή Ένωση, Κανονισμός 2021/783, «Για τη θέσπιση προγράμματος για το περιβάλλον και τη δράση για το Κλίμα (LIFE) και την κατάργηση του κανονισμού 1293/2013» Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 17.05.2021, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμος: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32021R0783>

Ευρωπαϊκή Ένωση, Οδηγία 2009/123/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009, για τροποποίηση της οδηγίας 2005/35/EK σχετικά με τη ρύπανση από τα πλοία και τη θέσπιση κυρώσεων για παραβάσεις, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 27.10.2009, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:32009L0123>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, Τελευταία προβολή: 28.05.2022, Διαθέσιμη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT&from=EL>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)/Συνθήκη του Μάαστριχτ, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Οδηγία 2012/18/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «Για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια την κατάργηση της οδηγίας 96/82/ΕΚ του Συμβουλίου», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0018&from=ES>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Κανονισμός 2021/783, «Για τη θέσπιση προγράμματος για το περιβάλλον και τη δράση για το Κλίμα (LIFE) και την κατάργηση του κανονισμού 1293/2013» Τελευταία πρόσβαση 28.05.2022,

Διαθέσιμος:

[http://www.lifetaskforce.gr/attachments/article/518/%CE%9A%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%9D%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3%CE%A0%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%BF%20%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CF%84%CE%B7%20%CE%94%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B7%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%BF%20%CE%9A%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1%20\(LIFE\).pdf](http://www.lifetaskforce.gr/attachments/article/518/%CE%9A%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%9D%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3%CE%A0%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%AC%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%BF%20%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CF%84%CE%B7%20%CE%94%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B7%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%BF%20%CE%9A%CE%BB%CE%AF%CE%BC%CE%B1%20(LIFE).pdf)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο-Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Διάσκεψη του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή, 30 Νοεμβρίου - 12 Δεκεμβρίου 2015, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.consilium.europa.eu/el/meetings/international-summit/2015/11/30-12/>

Μενουδάκος Κ., «Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ», 13.11.2007, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://nomosphysis.org.gr/11128/i-sumbasi-tou-aarxous-kai-i-nomologia-tou-semboulou-epikrateias-gia-tin-pliroforisi-kai-summetoxi-ton-politon-noembrios-2007/>

Μερτικοπούλου Β., «Η ΟΔΗΓΙΑ 2004/35/ΕΚ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΖΗΜΙΑΣ», 20.02.2006, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://nomosphysis.org.gr/10605/i-odigia-200435ek-sxetika-me-tin-periballontiki-euthuni-oston-afora-tin-prolipsei-kai-tin-apokatastasi-periballontikis-zimias-septembrios-2006/>

Ν. 1650/1986, ΦΕΚ Α' 160/16.10.1986, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.elinyae.gr/ethniki-nomothesia/n-16501986-fek-160a-16101986>

N. 4036/2012, ΦΕΚ Α΄ 8/27.01.2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=ed2ee696-0291-411d-9567-9bd62d0f213c

N. 4037/2012, ΦΕΚ Α΄ 10/30.01.2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=be2819ca-cb9e-4054-ac4a-1fd441d951c9

N. 4042/2012, ΦΕΚ Α΄ 24/13.02.2012, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=d287edf7-2370-4624-aac4-628a2785a46d

N. 4619/2019, ΦΕΚ Α΄ 95/11.06.2019, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=053d3a90-ef5a-4d18-a335-aa610111664b

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, «Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», 1948, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμη: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf

Προεδρικό Διάταγμα 55/1998, ΦΕΚ 58/Α/58/20-3-1998 (Κωδικοποιημένο), Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-periballon/prostasia-thalassiou-periballontos/pd-55-1998.html>

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., «ΠΟΙΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΙΑΣ ΡΥΠΑΝΣΗΣ: Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ 2005/35/ΕΚ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, 20.10.2009, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://nomosphysis.org.gr/11953/poiniki-katastoli-tis-thalassias-rupansis-i-metafora-tis-odigias-200535ek-sto-elliniko-dikaio-oktobrios-2009/>

Σύνταγμα της Ελλάδας, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Διεθνείς Συμβάσεις και Πρωτόκολλα, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://ypen.gov.gr/diethneis-symvaseis-kai-protokolla/>

Kurrer K., *Προστασία και διαχείριση των υδάτων*, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο-Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Οκτώβριος 2021, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο:

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/74/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84>

Life themis natura, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <http://www.lifethemis.eu/>

United Nations, United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972, Τελευταία πρόσβαση 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/IMG/NL730005.pdf?OpenElement>

United Nations, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, Τελευταία πρόσβαση: 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/836/55/PDF/N9283655.pdf?OpenElement>

United Nations, United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992, Τελευταία πρόσβαση 28.05.2022, Διαθέσιμο: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>